

Štyri sondy do dejín slovenskej dolnozemskej literatúry sú výstupmi z bilaterálneho grantového projektu Agentúry na podporu výskumu a vývoja *Slovensko-srbské literárne a kultúrne prieniky* (SK-SRB-2013-0014) realizovaného v rokoch 2015 – 2016 pod vedením PhDr. Eriky Brtáňovej, CSc. Štúdie, ktoré prinášajú výsledky nového terénneho heristického výskumu, sledujú líniu vnútoliterárnych vzťahov, t. j. vzťahov literatúry vznikajúcej na území Slovenska a literatúry rodiacej sa v prostredí srbskej Vojvodiny v období 19. a prvej polovice 20. storočia.

Dva dolnozemské (vojvodinské) katechizmy

ERIKA BRTÁŇOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

BRTÁŇOVÁ, E.: Two Lower-land (Vojvodina) Catechisms
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 63, No. 6, p. 399 – 421.

The goal of the paper is to show that Lower-land Vojvodina (Northern Serbia), which was inhabited in the second half of the 18th century by Slovak evangelicals of the Augsburg confession for economic and religious reasons, was an environment where specific literary culture was created being mainly based on religious and educational literature. It focuses on one of the significant manifestations of this sort of literature, i.e. catechism production, which features two characteristic lines: the original domestic catechism (Matej Ambrózi *Jádro náboženství křesťanského ku prospěchu evangelických konfirmandů/The Core of Christian Religion to the Benefit of Evangelical Confirmands*, 1844) and the adaptation of a translation of a foreign (German) catechism (Leopold Abafi – *Heinrich Wendel: Výklad malého katechismu Dr. Martina Luthera/The Interpretation of Dr Martin Luther's Small Catechism*, 1870). The paper, which is a result of literary and historical research methodologically and empirically anchored in the region of Vojvodina, is the first to clarify the circumstances and the context of creating both of the catechisms, although Abafi's edition of Wendel's catechism (nowadays archived in the parish library in Stará Pazova) is not available in Slovakia at all. Besides the first interpretative probe, which shows to what extent the artistic ambitions of the creators of the editions analysed were fulfilled, it interconnects and reflects on the discussion of the genre of catechism at that time.

Key words: the history of Slovak literature, religious and educational genres, catechism, the 19th century, Vojvodina, Matej Ambrózi, Leopold Abafi, Štefan Plačko, Jozef Miloslav Hurban

Advokát, národopisec a publicista Ján Čaplovič vo svojej latinskej *Etnografii Slovákov v Uhorsku* (Ethnographia Sclavorum in Hungaria), ktorej časť vyšla takmer po 150

rokoch (1997) v slovenskom preklade literárneho historika Ruda Brtáňa, píše o náklonnosti Slovákov usádzať sa v lepších krajocho, medzi ktoré zaraďuje úrodnú dolnozemskú rovinu: „*Omnoho šťastlivejší sú Slováci presídlení na Dolnú zem, lebo sa delia s Maďarmi o vďačnú úrodnú zem...*“ Podľa svedectva Čaploviča Slováci, ktorí obývajú hustejšie zaľudnené hornaté kraje a mestá, sú nútení vysťahovať sa zo Slovenska nielen z túžby po dobrodružstve, ale aj pre zhoršené životné podmienky:

„Zoberú sa niekoľkí mladí ľudia z veľmi preľudnených domov a putujú na Dolnú zem, aby si našli službu. Zjednajú sa za paholkov, zoznámia sa, oženia a úplne sa presídlia. Hocikeď navštívia rodné hniezda, už celkom po maďarsky zaodetí, masť im kvapká z vlasov visiacych nadol, a vábja svojimi povedačkami o Eldoráde, kde sa usídlili, mnohých svojich známych. A tak to pokračuje.

Iných bieda núti vysťahovať sa hromadne so ženami a deťmi. Títo pošlú vopred niekoľkých po vysťahovaní túžiacich vyslancov, aby vyhládali nejaký súci kraj a dohodli sa so zemepánom na podmienkach. Žiaľ, obmedzujú sa obyčajne iba na ukázanie gruntov poľa, čistého vzduchu a vody (aby voda a drevo nechýbali, na to sú Slováci obozretní), tu i tam aj na výpomoc s drevom pri stavbe a v prvých troch až šiestich rokoch na oslobodenie od daní a povinných robôt. Chudobní Slováci si musia sami stavať domy a nemôžu sa tešiť z tých veľkých predností, ktoré dostávajú obyčajne vysťahovalci Švábi od zemepána. Evanjelickí Slováci sú najsúcejší na kolonizáciu. Ak sa osídlenie už natoľko podarí, že si kolonisti postavia aj kostol, sú zaopatrení kazateľom slova Božieho a zvonmi – hlasom Božím – môže si byť panstvo isté, že už nebudú dezertovať, čo sa niekedy stáva tam, kde je cirkev ešte bez kostola a nezaobchodí sa s ňou dobre.“¹

Toto Čaplovičovo vykreslenie okolností presídľovania možno doplniť výsledkami novšieho historického výskumu. O príčinách rozsiahlej migrácie príslušníkov slovenského etnika na tzv. Dolnú zem (Alföld) píše historik Miroslav Kmeť: „K príčinám vysťahovalectva na Dolnú zem patrili: hospodárske škody spôsobené vojakmi rôznych strán konfliktov, nedostatok úrodnej pôdy v horských oblastiach, hladomor v niektorých rokoch, ktorý sprevádzali epidemické choroby (hlavne mor, týfus, červienka), ďalej zvyšujúci sa hospodársky útlak zo strany zemepánov (a štátu), ako aj náboženský útlak evanjelikov.“ Na Dolnej zemi, ktorá v užšom zmysle slova predstavuje územie na juh od pomyselnej čiary Budapešť – Miškovec (Miskolc) – Nové Mesto pod Šiatrom (Sátoraljaújhely), sa sformoval osobitý model kultúry, charakteristický predovšetkým poľnohospodárskym spôsobom života v nížinách a len čiastočne v hornatých oblastiach.² V oblastiach oslobodených od Turkov bola zachovaná väčšia náboženská sloboda, preto sa tam bez väčších problémov sformovali slovenské evanjelické cirkevné zbory.³

¹ ČAPLOVIČ, Ján: *Etnografia Slovákov v Uhorsku*. Z lat. jazyka preložil Rudo Brtáň. Bratislava : Media Trade – SPN, 1997, s. 40.

² KMEŤ, Miroslav: *Historiografia dolnozemských Slovákov v 19. storočí*. 2. vyd. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2010, s. 12.

³ KIŠŠ, Igor: Protireformácia a doba tolerančného patentu v zemiach českých a na Slovensku. In: SMO-LÍK, Josef – MOLNÁR, Amedeo (eds.): *Čeští evangelíci a toleranční patent*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství Kalich, 1982, s.143.

V dolnozemskom prostredí, ktoré súvisí s témou príspevku, konkrétne v regióne Báčky, Banátu a Sriemu (dnes administratívne Vojvodinský autonómny kraj na severe Srbska) došlo k slovenskému osídleniu už v druhej polovici 18. storočia.⁴ Z hľadiska dejín literatúry sa nad hranicami bytia vojvodinských dolnozemských Slovákov zamýšľa Michal Harpán, ktorý konštatuje, že v prípade prvého vývinového úseku slovenskej dolnozemskej literatúry, trvajúceho od polovice 18. storočia až do roku 1918, treba kritériá zaraďovania spisovateľov do slovenskej dolnozemskej literatúry, ktoré predstavujú pôvod, pôsobenie na Dolnej zemi, dolnozemská tematika a tvorba v slovenskom jazyku, „uvoľniť a rozšíriť“. Za podstatné meradlo pokladá „príchod zo Slovenska na Dolnú zem, pôsobenie v slovenskom etnickom prostredí a používanie vtedajších spisovných jazykov (biblická čeština, resp. slovenčina)“.⁵

Ako vnímali rozdiely medzi používaním bibličtiny a slovenčiny jej dolnozemskí používatelia, spresňuje v glose uverejnenej v *Církevných listoch* (1871) nadlacksý farár Karol Hrdlička, pôvodom zo Slovenska (z Nitrianskej Stredy). Keďže obidve podoby literárneho jazyka boli v dolnozemskom prostredí živé, Hrdličkovi nevadí ani ich súbežné používanie v periodickej tlači a prítomnú dobu označuje za obdobie prechodu k spisovnej slovenčine, ktorá spĺňa podmienku všeobecnej zrozumiteľnosti a hodí sa na vzdelávanie širších vrstiev:

„My tu na Dolnej zemi nedržíme sa tak krčovite biblického slohu, ani uverejňovanie v slovenčine písaných článkov za neslušnosť nedržíme, no odobrujeme i pokračovanie [t[enej] redakcie, že články a dopisy v obojakom spôsobe vydáva. Naša doba, je doba prechodná z bibličtiny do slovenčiny, a slovenský národ môže si len bláhať, že jeho vzdelanci, jeho vlastnú reč na spisovnú povýšili, a skrze to i obecnému ľudu, akéhokoľvek obsahu čítanie zrozumiteľným učinili. Márne by sme ľudu čítanie a sebazvdelávanie odporúčali, ak by to, čo číta, rozumieť nemal; aj to kázanie chrámové bez úžitku by odznieť muselo, ak by kazatelia biblický sloh podľa nárečia svojich poslucháčov v niektorých slovách a výrazoch premeniť – neusilovali sa. A čo žiada náš vek? Aby vzdelanosť a osveťta i do najnižších tried a vrstiev prenikla. A ak sa kto svojmu sluhovi, pohoničovi, nádeníkovi žiada zrozumiteľným urobiť vtedy, keď mu rozkazuje, nespravodlivá a k cieľu nevedúca vec by bola, výrazmi, ktoré sa už zostarli, slovami, ktoré už z úžitku vyšli k nemu hovoriť vtedy, keď ho učí a vzdeláva, keď ho k známosti Božej a Kristovej vedie. Biblická reč zostane nám vždy ctená a Bibliu, dokiaľ len možné bude, ako drahý poklad od predkov zdedený v tom nárečí v akom ju máme i šetriť i užívať budeme; ale žeby jeden národ k vôli nárečiu v svätej knihe tejto užívanému, a len v našej evanjelickej cirkvi prechovávanému, svoju vlastnú reč na úhore ležať nechal, a obrovské pokroky znamenité výsledky spisovnej reči slovenskej za nič nevážil: to by však bolo spiatočníctvo, ale nie kriesenie, budenie a vzdelávanie národa. My Dolnozemci, – nakoľko poznám pomery tunajšie – vyjímúc daktorých, bibličtinu s obsahom biblie stotožňujúcich jednotlivcov – sme úplne spokojní

⁴ KMEŤ, Miroslav: *Historiografia dolnozemských Slovákov v 19. storočí*. 2. vyd. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2010, s. 14.

⁵ HARPÁN, Michal: Kto bol a je slovenský dolnozemský spisovateľ? In: AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.): *Dolnozemskí Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 68.

s pokračovaním ci[enej] redakcie, ba neľakali by sme sa, keby ‚Cirk. Listy‘ i so ‚Strážou na Sione‘ bárs i výlučne v slovenskej spisovnej reči vydávané boli.“⁶

Základ literárnej kultúry slovenských evanjelikov – ako uvádza J. Čaplovič v spomínanej publikácii – tvorili náboženské knihy, predovšetkým Biblia a kancionál: „*Evanjelickí Slováci usilovne čítajú nábožné knihy, predovšetkým však Bibliu, a s počudovaním vidieť často aj v takých osadách, o ktorých by sa mohlo povedať, že školy tam nie sú v rozkve, mládež obojakého pohlavia ponáhľať sa do kostola s Tranosciom pod pazuchou.*“⁷

O tom, že Biblia a kancionál požívali medzi slovenskými evanjelikmi stále vážnosť aj v „osvietených časoch“ napriek tomu, že si čoraz väčšiu popularitu získavali aj u niektorých duchovných „francúzske a nemecké romány, komédie a im podobné všelijaké písacky“, svedčí vyjadrenie Michala Inštitorisa Mošovského v *Predhovore k milovníkom Písíem svätých*, ktorý napísal pre biblickú príručku *Slovník aneb Konkordancie Biblická*, zostavenú skalickým farárom Martinom Laučekom (1791). Mošovský, známy odporca Francúzskej revolúcie, spomínanú „novosvetskú“ literárnu tvorbu odmieta a pokladá ju za jasný príznak „sposhanštenia“ kresťanských národov, ktoré dali prednosť osvietenským ideálom pred hlásaním evanjelia: „*Ale aj za nášho času, aj keď rozličné kresťanské národy sa vo veľkej miere sposhanstili a Bibliu svätú si znevážili ako starosvetskú a nehodiacu sa do terajších osvietených časov, mnohý Čech i Slovák si predsa túto božskú knihu vysoko váži a rád sa ňou zaoberá. Biblia svätá, aspoň Nový zákon a kancionál – to je celá jeho knižnica. Keď má tieto dve knihy, iným nezavidí ich množstvo učených kníh.*“⁸

Kráľickú Bibliu a Tranoscius, ktoré predstavovali hlavnú oporu náboženského presvedčenia slovenských evanjelikov, si väčšina vystaňovalcov zo Slovenska odnášala so sebou.⁹ O týchto knihách pri spätnom pohľade do cirkevnej histórie hovorí teológ Juraj Dušan Vanko ako o dvoch stránkach totožnosti dolnozemskej Slovákov: vierovyznania a národnosti.¹⁰ Spolu s katechizmom zohrali v náboženskom, mravnom a kultúrnom rozvoji evanjelickej cirkvi augsburského vyznania dôležitú úlohu a dlhé storočia tvorili základ literárneho vzdelania jej príslušníkov.

Katechizmová tvorba

Slovo *katechizmus* v zmysle vierouky použil prvýkrát Martin Luther vo svojich listoch roku 1525. Neskôr (1529) sa tento pojem dostal aj do názvu jeho vieroučnej príruč-

⁶ Úryvok z textu K. Hrdličku (V Nadľaku, 25. Junia 1871. In: *Cirkevní listy*, diel VII., č. 22, 30. 7. 1871, s. 217) prepisujem do súčasného pravopisu.

⁷ ČAPLOVIČ, Ján: *Etnografia Slovákov v Uhorsku*. Z lat. jazyka preložil Rudo Brtáň. Bratislava : Media Trade – SPN, 1997, s. 133.

⁸ KOŠTIAL, Rudolf: *Biblia u nás*. Bratislava : Cirkevné nakladateľstvo, 1989, s. 71. Pôvodne In: LAUČEK, Martin: *Slovník aneb Konkordancie biblická*. V Prešporku : Nákladem a literami Simona Petra Weber, 1791, s. XII.

⁹ BOTÍK, Ján: *Evanjelická cirkev a luteranizmus v živote dolnozemskej Slovákov*; dostupné na web-stránke: http://www.casopis-tvorba.sk/t111d_text.htm (9. 3. 2013).

¹⁰ VANKO, Juraj Dušan: *Dolná zem a evanjelickej cirkvi*. In: AMBRÚŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.): *Dolnozemskej Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 204.

ky. V roku 1535 ho uviedol v titule svojho katechizmu *Catechismus ecclesiae* nemecký katolícky teológ Georg Witzel (Wicelius), povestný kritikou Lutherovho učenia.

O potrebe pravidelného vyučovania hlavných článkoch viery sa zmieňuje už Augustín v spise *De catechisandis rudibus* (okolo r. 400), v ktorom odporúča, aby učiteľ náboženstva vysvetľoval a otázkami overoval, či vyučovaní porozumeli všetkému. Táto forma výkladu sa postupne ustálila. Pojem katechizmus zahŕňal nielen ústne vyučovanie, ale aj odpovede kmotrov a dospelých krstencov pri krste, vrátane kmotrovstva či vzťahu, ktorý sa týmto aktom medzi dotýčnými vytvoril. K dvom článkom viery: Verím v Boha a Otčenáš, ktoré predstavovali obsah vyučovania v stredoveku sa po štvrtom Lateránskom koncile (1215) pridal zoznam smrteľných hriechov, ktorý súvisel so všeobecnou povinnosťou spovedať sa. Zakrátko boli pripojené ďalšie podobné články – Register hriechov a Katalóg cností, až bol napokon pridaný tretí článok viery Desatoro. Potom pribudla modlitba Ave Maria, učenie o sviatostiach a krátky výklad ku všetkým článkom: nielen ku krstu, ale aj k spovedi, k sviatosti pokánia, k oltárnej sviatosti a k birmovaniu.¹¹

V slovenských evanjelických a. v. cirkevných zboroch sa katechizmová náuka zakladala zväčša na Lutherovom Malom katechizme, v priebehu času však vznikla potreba mať k tejto príručke vypracované komentáre, ktoré by jej obsah spoľahlivo vysvetľovali. Tým v predhovore svojej edície *Křesťanský katechismus pro školskou i dospělejší mládež evangelickou* (1846) argumentuje tiež Štefan Plačko, ktorý pôsobil neskôr ako farár v dolnozemskom Sarvaši a bol neskôr zvolený za békešského seniora: „Jako známo jest, že malý Katechismus Luterův u našeho lidu v takové vážnosti až po dnes se nalezá, že jen tento Katechismem vlastně jmenuje a doma i ve škole potřebuje: tak do očí školy naše znajícimu padnouti musí i to, že takových knížek, kteréby tentože Katechismus Luterův úplně, zřetelně a cíli přiměřeně v řeči naší vysvětlovaly, nemáme.“¹² Plačko v svojom výklade Lutherovho katechizmu zdôrazňuje živosť výuky náboženstva na úkor doslovného memorovania látky. Ide mu predovšetkým o to, aby sa u vyučovaných vzbudil záujem o predmet, vzrástlo ich rozumové poznanie, podporil sa rozvoj ich citov a formovali sa ich mravné postoje: „Posláz dát sobě oučinnivý učitel vždy na tom záležiti, aby se ne toliko pouhá paměť učenců svých brouсила, ale i jejich zvědavost vzbudila, rozum vzdělával, srdce šlechtilo a vůle ke všemu dobrému nakloňovala.“¹³ Rovnaký názor na vyučovanie náboženstva zdieľal Matej Ambrózi v svojom veršovanom katechizme *Jádro náboženství křesťanského ku prospěchu evangelických konfirmanťů* (1844), ktorý vyšiel o dva roky skôr ako Plačkova príručka. Už miesto vydania Pešť naznačuje, že jeho používateľmi mali byť hlavne dolnozemskí Slováci.¹⁴

Matej Ambrózi

Matej Ambrózi (Ambrózy) patril medzi niekoľko desiatok slovenských učiteľov a kňazov, ktorí žili v prvej polovici 19. storočia na Dolnej zemi a ktorých pôsobenie

¹¹ HAVELKA, Emanuel: *Husitské katechismy*. V Praze : Česká akademie věd a umění, 1938, s. 6 – 8.

¹² PLAČKO, Štefan: Přemluva. In: *Křesťanský katechismus pro školskou i dospělejší mládež evangelickou*. V Banské Šťávnici : Písmem Františka Lorbera, 1846, s. V.

¹³ Tamže, s. VII.

¹⁴ Pracovala som s exemplárom, ktorý je uložený v historickom fonde Slovenskej národnej knižnice v Martine (sign. snkSD 60).

v tomto prostredí je dôkazom toho, akú významnú úlohu zohrala v dejinách vojvodinských Slovákov evanjelická a. v. cirkev. Tá – ako som už naznačila – mala veľký vplyv na udržiavanie národného povedomia a podieľala sa tiež na rozvoji osvetového a kultúrneho života.¹⁵

Ambrózi spolu s Jurom Ribayom, farárom v Torži (1799 – 1812), a Jurajom Rohoňom, farárom v Hložanoch (1801 – 1829), reprezentujú najranejšiu etapu prvého vývinového úseku slovenskej vojvodinskej literatúry.¹⁶ Vojvodinskí skúmatelia Ribayovej a Rohoňovej poézie nachádzajú v nej ohlasy osvietenско-klasicistickej vývinovo-typologickej orientácie a v sonetoch mladšieho Ambróziho evidujú príklon k romantizmu. Zhodujú sa tiež na tom, že literárna tvorba týchto autorov bola poznamenaná rurálnosťou dolnozemského prostredia.¹⁷ Romantická citovosť a rurálnosť sa snúbia v Ambróziho najznámejšom literárnom texte, v poetickom *Pozdrave z Banátu Slovákom*, pod ktorý sa podpísal ako „Vojak hraňičjar“, aby tak zvýraznil charakter miesta a podmienky svojho účinkovania.¹⁸ Pozdrav vyjadruje túžbu autorského subjektu po slovenskej domovine, symbolizovanú pestrou a živou scenériou hôr, ktorá je v kontraste s jeho životnou realitou, obrazne s pustou dolnozemskou nížinou.

*Darmo mňa tu, darmo srdce horí
Po vás v Tatrách lúki zelenje,
Kďe studňički čerstvje, studenje,
Kďe Pán z lepšej hrudi prsja tvorí.*

*Načo Kriváň moju túžbu sporí,
Keď pustíni sú mi súdenje?
Kostí složím tu unavenje –
Darmo túžba, darmo srdce morí!*¹⁹

¹⁵ ČELOVSKÝ, Samuel: Félix Kutlík medzi vojvodinskými Slovákmí. In: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Výber z textov, autor edičných poznámok, doslovu a registrov Jaroslav Čiep. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010, s. 66.

¹⁶ HARPÁŇ, Michal: Kto bol a je slovenský dolnozemský spisovateľ? In: AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.): *Dolnozemskí Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 69.

¹⁷ S. Boldocký hovorí o rurálnom lokálnom kolorite ako erbovom znaku tvorby vojvodinských Slovákov. In: BOLDOCKÝ, Samuel: Literárne (umelecké) aspekty pojmu dolnozemský Slováč v tvorbe vojvodinských Slovákov. In: AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca: *Dolnozemskí Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 84.

¹⁸ Banátska vojenská hranica, na území ktorej Ambrózi pôsobil, bola súčasťou rozsiahleho hraničného pásma tzv. Vojenskej hranice, ktorá vznikla medzi Habsburskou monarchiou a Osmanskou ríšou v 17. storočí. Vojenská vrchnosť, spravujúca toto územie, ktorého súčasťou boli aj slovenské obce Padina a Kovačica, bola oprávnená kontrolovať nielen verejné záležitosti, ale tiež cirkevné aktivity. Keď napríklad v roku 1845 Ambrózi prijal do ev. cirkvi Rumuna Ondreja Radulu z Illadie, dostal písomné napomenutie a nariadenie o zákaze takéhoto postupu. Banátska vojenská hranica bola zrušená cisárskym manifestom vydaným vo Viedni 5. júla 1872. Vtedy bol kovačickým farárom už Ambróziho syn Július. In: ČAPLOVIČ, Ján dr.: *Dejiny slovenského evanjelického a. v. cirkevného sboru v Kovačici*. Kovačica : SEAVCS, 1928, s. 133 a 167.

¹⁹ Pozdrav z Banátu Slovákom. In: *Orol tatránski*, roč. 2, 1846, č. 42, s. 1.

Matej Ambrózi, rodák z Liptovskej Sielnice (1797), sa na Dolnú zem dostal po ukončení bohosloveckého štúdia v Šoprone. Pôvodne mal v úmysle študovať v Nemecku, podľa slov uznávaného vojvodinského slovakistu Michala Filipa „mu tieto jeho plány zmarili metternichovské úrady“.²⁰ Preto na odporúčanie superintendenta Adama Lovicha prijal miesto učiteľa-levitu v Novom Sade. Po vysvätení za kňaza v Pešti (1819) bol farárom v Bajši (od augusta 1820), v Bečkerekú – dnešnom Zreňanine (od marca 1825) a v Kovačici (od októbra 1837). Okrem toho bol istý čas dekanom dolného Banátu (1826 – 1832) a ako prvý zvolený za banátskeho seniora (1836 – 1847).²¹ V nekrológu uverejnenom v *Cirkevných listoch* (1869) sa vyzdvihuje Ambróziho národné cistenie („stály milovník národa nášeho“) a duchovná služba („verný pastýr stáda Kristovou krví vykúpeného“).²² Preto hodnotenie Ambróziho jeden a polročného pobytu v Novom Sade v publikácii venovanej dejinám slovenskej evanjelickej cirkvi v Juhoslovanskom kráľovstve, zostavenej biskupom Adamom Verešom, vyznieva kuriózne až anekdoticky: „Matej Ambrózi údajne bol ženiálny... Nimród Nového Sadu, ktorý chodil radšej na lov ako do kostola.“²³ Na neopodstatnenosť tohto tvrdenia reaguje M. Filip a patrične ho koriguje: „Zachovala sa o ňom pamiatka ako o náruživom poľovníkovi, ale táto náruživosť sotva sa kryla s jeho vážnou a hlbavou povahou.“²⁴ K Ambróziho záslužným činom patrí napríklad postavenie fary v Bajši, aj počiatok výstavby tamojšieho kostola. Jeho prácu v Kovačici pozitívne hodnotí kovačický farár Ján Čaplovič, autor prehľadných dejín miestneho cirkevného zboru: „Jeho voľba bola veľmi šťastná. Cirk. zbor kovačický získal v ňom muža zbožného, učeného, svedomitého a pracovitého, ktorý pôsobil tu spomedzi všetkých kovačických farárov najdlhšie a pôsobil požehnané.“²⁵ Z literárnych prác Ambróziho sa v *Cirkevných listoch* uvádza iba jeden literárny spis *Jádro náboženství křesťanského*.²⁶ No ešte počas štúdia Ambrózi zložil niekoľko príležitostných latinských skladieb (dve z nich vyšli v Šoproni v roku 1817 a 1818).²⁷ Z neskoršej náboženskej tvorby možno spomenúť duchovnú pieseň a kázeň, ktoré vytvoril pre slávnostnú bohoslužbu, konanú v kovačickom chráme pri päťdesiatom výročí založenia obce (1852). Duchovnú pieseň venoval tiež kanonickej vizitácii biskupa banského okolia Jozefa Szekácsa (1862).²⁸ Pod-

²⁰ Strojopisný koncept článku (s. 3) je uložený v Ústrednom archíve Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Srbsku v Starej Pazove, sign. DMF AMBR/7087 Matej Ambrózy (1797 – 1869).

²¹ HRONEC, Viťazoslav: Matej Ambrózi (heslo), dostupné na: <http://www.slovackizavod.org.rs/knjizevnost/licnosti/pregled/5185>.

²² Drobné zprávy a úvahy. In: *Cirkevní listy*, roč. 5, č. 16 a 17, 28. 6. 1869, s. 184.

²³ VEREŠ, Adam (ed.): *Slovenská evanjelická křesťanská církev a. v. v Královstve juhoslovanském v slove a v obrazech*. V Petrovci : Tlačou Kníhtlačiarné úč. spol., 1930, s. 66.

²⁴ Strojopisný koncept článku (s. 3) je uložený v Ústrednom archíve Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Srbsku v Starej Pazove, sign. DMF AMBR/7087 Matej Ambrózy (1797 – 1869)

²⁵ ČAPLOVIČ, Ján dr.: *Dejiny slovenského evanjelického a. v. cirkevného sboru v Kovačici*. Kovačica : SEAVCS, 1928, s. 133.

²⁶ Drobné zprávy a úvahy. In: *Cirkevní listy*, roč. 5, 1869, č. 16 a 17, s. 185.

²⁷ Úplné bibliografické záznamy skladieb eviduje L. V. Rizner: *Bibliografija písomništva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca roku 1900*. I. zv. Martin : Matica slovenská, 1929, s. 28 (heslo Matej Ambrózy).

²⁸ Texty oboch piesní sa nachádzajú v Čaplovičovej monografii *Dejiny slovenského evanjelického a. v. cirkevného sboru v Kovačici*. Kovačica : SEAVCS, 1928, s. 138 – 140 a 150 – 151. Pozri tiež J. V. Ormis: *Doplňky a opravy k Riznerovej bibliografii*. Martin : Matica slovenská, 1972, s. 13 – 14 (heslo Matej Ambrózy).

ľa svedectva J. Čaploviča ešte v tridsiatych rokoch minulého storočia bol v archíve cirkevného zboru uložený zväzok Ambróziho rukopisných modlitieb, ktoré sa tam dnes už nenachádzajú a ich nové miesto uloženia nie je známe.²⁹

Ambróziho *Jádro náboženství křesťanského*

Počas Szekácsovej kanonickej vizitácie banátskeho seniorátu bol spísaný protokol o pomeroch v kovačickom cirkevnom zbore. V ňom je zachytená Ambróziho krátka správa o priebehu zborovej a školskej katechizácie a o jej výuke podľa „novej“ príručky:

„Katechizácie hned, jakž zima popouští, začínají se, a trvají až do času žně. Pri tomto vyučování obyčejně na krátce opakovaná kážně před polednější, za tím nasleduje výklad částečky Písem sv. Nového Zákona, v porádku Evangelium jednoho, aneb druhého stojí. V tom vyučování bere podíl mládež, škole odrostlá, až do roku 18. Konfirmanti pres celý rok bývají u nás připravováni v škole; jen měsíc před úvodem jejich do církve, bývají každodenně a summově zvláště o večeri Páně poučení, dle Katechismu od zdejšího kazatele v nově vydaného.“³⁰

K napísaniu *Jádra náboženství křesťanského* (1844) viedla Ambróziho prax učiteľa náboženstva.³¹ V predhovore priznáva, že podnetom k jeho vytvoreniu nebol nedostatok kvalitných príručiek tohto druhu v domácom jazyku, ale fakt, že ani jeden z nich nemal veršovanú formu.³² Pri voľbe formy myslel predovšetkým na recipienta, aby si obsah náuky ľahko zapamätal a prenikol tak rýchlejšie k jej jadru. Pridŕžal sa zásady, že čím je výklad výstižnejší, tým viac odhaľuje myšlienkovú hĺbku náuky.

*Dost katechismů jest, ba mnoho velice,
Tak že je obsáhnout svět nemůže více; Jan. 21:25
My evangelici i dobrých dost máme,
Zač Bohu srdečnou čest, chválu vzdáváme.
Nač tedy jest tento? mnohý čtenář se ptá,
Jemuž spisovatel jen tuto zprávu dá:*

*Ve veršech psaného neznám ni jednoho;
A však na takovém záleží též mnoho.
Nebo pravda svatá zdárně veršovaná*

²⁹ Tamže, s. 159.

³⁰ Tamže, s. 153.

³¹ *Jádro náboženství křesťanského* ku prospěchu evangelických konfirmantů do formy rytmovních veršů vložené v Banátě skrze M. A. V Pešti : Tiskem Trattner-Károlyiho, 1844, 72 s. Ambrózi je autorom ešte jednej rovnomennej príručky *Jádro náboženství křesťanského* pro školskou mládež evangelickou a. v. v c. k. Hranici německo-banátské. V Pešti : Nákladem Karla Osterlama, 1861, 215 s.

³² Veršované katechizmy vznikali aj v katolíckom prostredí. Editorom jedného z nich je český barokológ Josef Vašíčka *Křesťanské učení veršemi vyložené od Bedřicha Bridela*. Frýdek : Exerciční dům otců redemptoristů, 1939.

*Snadněji v paměti bývá udržaná;
Na srdce pak mladé doráží mocněji,
Čím jest jadrnější, sedne tím hluběji.*

Rozhodujícími pri voľbe veršovej formy neboli len mnemotechnické dôvody. Ambrózi verš vnímal tiež ako umelecký útvar. Takéto použitie verša sugeruje odvolávanie sa na jeho ľubozvučnosť. Podstatné sú tiež zmienky o dojímavom speve gréckeho mýtického speváka Orfea a o použití verša v náučnom texte Lykurgom, legendárnym zákonodarcom v starovekej Sparte. Obidva príklady treba chápať ako jasný dôkaz Ambróziho ocenenia klasicistickej estetickej normy, o čom vypovedá aj jeho zdôvodnenie uprednostneného sylabického veršovania tým, že čitatelia neovládajú pravidlá časomernej prozódie.

*I zdivelá srdce svými libozvuky
Táhne, jak Orfeus táhl sebou buky.
Toto Likurg, onen moudrý Řek, dobře znal;
Proto zákony své lidu ve veršech dal.
Teď má zákon Boží pospolitá duše
Mládeže slovenské sic v rytmovním rouše,
Neb o časoměrném básnířství nic neví,
Rým však výrazem svým také moc svou jeví.*

Volí sa teda taká podoba katechizmu, ktorá zodpovedá duševnej zrelosti žiakov stredného školského veku a o ktorej sa predpokladá, že zaujme a prebudí ich prirodzený a aktívny záujem o náboženstvo.

*Vše na tom záleží: by řeč prostoučkému
Zněla k pochopení umu mladičkému.
Náboženství pak má srdci školských dítek
To byť, co jest oku roztomilý kvítek.
V kolké míře se mi to mohlo zdařiti:
O tom bude čtenář laskavě souditi.*

Ambrózi dodáva, že príručka je vhodná aj pre konfirmandov, lebo obsahuje základy kresťanskej náuky, ktorú podáva Luther v Malom katechizme, a to v miere, ktorá nepresahuje ich rozumové a duševné schopnosti.

*Dále konfirmantům chtěl sem jádro dáti
Toho, co z učení Krista mají znáti;
Jádro, zrnko samé, kolik možno, celé,
Neb z něho jde život, tak jakž z duše v těle.
Mdlý rozum, a útlé srdce v své mladosti
Potřebují této jadrné známosti,*

*Jak bylo vyznání víry v věku starém,
Jakovou dal Luter v Katechismu malém.*

Hoci sa Ambrózi hlási k tradícii, na začiatku ktorej stojí Lutherov Malý katechizmus, uvedomuje si, že jeho obsah je z hľadiska teologického poznania už nedostatočný, preto ho rozvíja a dopĺňa, týmto spôsobom objasňuje učenie o sviatostiach.

*Víme však, že mnoho chybí mu k celosti,
Ač za času svého byl on dobrý dosti.
O svátostech jest v něm tež cosi tmavého;
Um však a srdce si žádá víc jasného.
Jádra, světla třeba; při něm nemrhám čas,
A co ze srdce jde, to do srdce jde zas.*

Okruh používateľov katechizmu, definovaný v predchádzajúcej časti predhovoru konfesionálne, etnicky a vekovo, je vymedzený aj teritoriálne, Banátskym seniorátom.

*Toto pak jádro sem vložil do formy své
Pro dítky v Banátské slovenské církvi mé,
Které školskou známost svatou dovršují
K stolu Páně, odtud jinam se hotují.*

Ambrózi predkladá čitateľovi ďalšiu možnosť využitia príručky ako domáceho čítania.³³ Z jej obsahu totiž môžu mladí kresťania čerpať duchovnú a duševnú posilu aj pri plnení svojich životných úloh: zvlášť mladí muži vo vojenskej službe, keď sa ocitnú na miestach, kde nenájdu kostoly a nebudú mať k dispozícii ani nábožensko-vzdelávaciu literatúru. Rovnaký úžitok z príručky môžu mať aj mladé ženy, ktoré sa budú pohybovať v domácom prostredí.

*Přijmtež ho jak dáreček na památku, dítky!
A klad'te ho k srdci, jako z květin kytky.
Dorostete, chlápci; z vás časem vojáci
Budou, stráž hranice, bojovní Slováci.
Ven do neznámého světa snad půjdete,
Kde chrámů, a knih svých míti nebudete;
Sebou aspoň lehké to jádro vezmete,
V něm světlo, posilu, potěchu najdete.
Aneb raděj' neste ho v srdci, v paměti,
Protož učte se ho, když ste ještě děti.
Vy, děvčata, doma podle něho žíte,
Ním duši, co věncem krásně ozdobíte.*

³³ O funkcii katechizmu ako domáceho čítania v katolíckom prostredí píše SLÁDEK, Miloš: Na okraj Klugarova Katechizmu aneb O Zíbrtovi, Jiráskovi a o kopacím míči. In: HANZOVÁ, Barbora (ed.): *Pokuseň Jaroslava Kolára: sborník k osmdesátinám*. Praha : Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, 2009, s. 208.

Ambrózi priznáva, že v svojej príručke základov kresťanskej vierouky ponúka evanjelickým farárom a učiteľom iba jeden z možných spôsobov katechizácie, no zato overený vlastnou dlhoročnou praxou.

*Jako pak nového sotva co předkládám:
Tak, by kdo z bratří mých za mnou šel, nežádám;
Kráčeť každý k cíli jednomu svým krokem,
Ja jdu vyměřeným tímto, rok za rokem.
Budiž jenom práce naše požehnána
Na srdci mládeže, s hůry ode Pána.*

Štruktúra Ambróziho katechizmu ako celku rešpektuje obsah štandardnej náboženskej výučby konfirmandov. V porovnaní s Lutherovým Malým katechizmom vykazuje isté obsahové rozdiely a tiež odlišnosti v usporiadaní látky. Prvá neveršovaná časť obsahuje základné články kresťanskej viery a hlavnú modlitbu (*Desatero Božích prikázaní; Summa zákona Božieho; Obecné vyznání víry Křesťanské, Modlitba Páně*). Zvlášť sa vyznačuje podstatou náboženstva a kresťanská viera sa konfrontuje s pohanstvom (*Prístup*). Časť venovaná histórii približuje udalosti z biblických a cirkevných dejín (*O Ježíši Kristu a Církvi jeho*), z dejín sveta a ľudstva (*O Bohu, a jeho vlastnostech; O stvoření světa, a člověka; O Božím opatrování*). Osobného života jednotlivca sa týkajú pasáže, ktoré poučujú o jeho vzťahu k Bohu (*O povinnostech k Pánu Bohu*), k sebe samému (*O povinnostech k sobě*), k ostatným ľuďom (*O povinnostech ku bližním; O povinnostech k lidem v rozličných stavech*) a k iným živým tvorom (*Povinnosti křesťana k nerozumnému stvoření*). Napokon nasleduje výklad o praktizovaní zbožnosti (*O pobožnosti a její odplatě radostné*), o hriechu (*O hříchu, a jeho odplatě žalostné*), o sviatostiach (*O svátosti křestu; O svátosti večere Páně*) a všeobecne koncipovaný príhovor konfirmanda k rodičom (*Odpýtanka konfirmanů*). V poslednej časti katechizmu (*Přídavek*) sa vyratúvajú rozdiely medzi vierovyznaním katolíkov, evanjelikov, príslušníkov gréckeho obradu a kalvínov.

Vieroučná látka sa podáva štandardne formou dialógu, pričom sa striedajú dva typy otázok: jedny apelujú na svedomie čitateľa a nabádajú ho k osvojeniu si správnych postojov (*Co ty dáš P. Bohu za jeho dobrotu?*), iné, formulované všeobecne, sú zamerané na rozširovanie vedomostného obzoru čitateľa (*V pátnáctém století co probovali někteří mužové osvícení?*).

V kapitole nadpisanej titulom *O Ježíši Kristu a Církvi jeho* Ambrózi predkladá čitateľovi poznatky zo slovenských cirkevných dejín. Začína informáciou o pôsobení cyrilometodskej misie medzi Slovanmi na Veľkej Morave v 9. storočí a obrátením ich „spolu-krajanov“ Maďarov v 10. storočí.

17) *Kedy, a či peči dal Bůh Slavjanům v Uhřích Krysta znáti.*³⁴
Bůh, Slavjanům v Uhřích chtěje požehnati:

³⁴ V úryvkoch z Ambróziho katechizmu vynechávam poznámky, ktoré obsahujú úryvky z biblických kníh a odkazy na ne.

*V devátem století dal jim Krista znáti;
 Pečí Rastislava krále Moravského,
 Který od Michala, císaře řeckého,
 Žádal učitelů způsobilých, křesťanských,
 K obrácení svojich národů pohanských.
 Tento poslal mnichy Methoda, Cyrilla,
 V kterých se naděje jeho nezmýlila;
 Neb tito učení, pobožní bratrové
 horlili stavěti všudy chramy nové
 Bohu křesťanskému, v nichž lidu kázali
 Do jeho jazyka Písma překládali
 O bohoslužebné knihy, zpěvy stáli
 Tak slavjanskou poctu Boží zakládali.
 Od latinských kněží v Římě žalováni
 Kam skutečně byli na soud povoláni,
 Že nepravě učja, nejvíc v mateřčině
 Krista Spasitele, a ne v latinčině:
 Však očistili se, a ospravedlněni
 K biskupským hodnostem byli povýšeni.
 V desátém století i spolukrajané
 Maďaři začali býti též křesťané,
 Následujíc příklad Gejzi, vůdce svého
 A syna Štěpána též pokřtěného,
 Který potom jako první Uherský král
 O spasení lidu skrz Krista herský* stál.³⁵*

O cirkevných pomeroch v 15. storočí sa pojednáva iba krátko. Informáciu o prenasledovaní nositeľov reformných myšlienok v cirkvi dopĺňa poznámka, v ktorej sú vymenované charakteristické udalosti ako upálenie Jána Husa, násilná smrť Hieronýma Pražského a Savonarolu, osud Valdenských. Prehľad udalostí uzaviera zmienka o vystúpení Luthera a jeho boji za čistotu cirkevného života a o sformovaní evanjelickej cirkvi.

*20) Než kterak bděl ještě Pán nad církví, svou vinnicí?
 Než proto bděl ještě Pán nad svou vinnicí,
 Ač na ní hynuli věrnější dělníci:
 Čas přišel, Bůh vzbudil, později o sto let,
 Luteru; ten vrátil ji čistotu a květ,
 S pomocí Německých knížát, Melanchtona,
 Zač buď Bohu od nás díka, čest, poklona,*

* horlivo

³⁵ *Jádro náboženství křesťanského* ku prospěchu evangelických konfirmanťů do formy rytmovnicí veršů vložené v Banátě skze M. A. V Pešti : Tiskem Trattner-Károlyiho, 1844, s. 17 – 18.

*Neb Luter to veriť, čakať, činiť učiť,
Co v Evangelium sám Kristus poručil,
A my, ktorí jen to za grunt víry máme,
Evangelici se po dnes nazívame.*³⁶

Ambrózi podobne ako aj iní autori katechizmov „vstupuje do života veriaceho nielen optikou viery, ale modeluje ho všestranne ako individualitu a príslušníka society“.³⁷ V rámci individuálnej starostlivosti (*O povinnostech k sobě*) nabáda jednotlivca k zdravému životnému štýlu, k striedmosti a sebaovládaniu. Do textu je zakomponovaná výstraha pred prechladnutím spolu s poznámkou o jej adresovaní kovačickým ženám, ktoré o ochranu svojich nôh veľmi nedbajú, keďže chodia rady bosé. Takýto špecificky svetský obsah má ako jediná z poznámok, lebo ostatné – ako som uviedla – obsahujú odkazy na korešpondujúce biblické miesta a textové citácie.

*70) Z ohledu těla, co sobě za hlavní povinnost pokládáš?
Z ohledu těla za povinnost pokládám
Život, zdraví chránit, neb to od Boha mám;
Skrz mírnost v jedení, v pití, v práci, v hněvě,
V rozkošech, v zármutku, v potřebném oděvě.
Kdo si nepřechladí nohy v své mladosti:
Nebudou ho pozděj' snadno lámat kosti.**
Zdraví a život se skrz výstupky krátí,
Skrz ně muž se vražda subtilná páchatí;
Hrubá samovražda jen zoufajícimu
Možná jest, a v kříži rozum traticímu.*

Čitateľ dostáva usmernenia o limitoch primeraného vystupovania voči pozemským autoritám, ako sú prejavy úcty a poslušnosti, platenie daní a verná služba (*O povinnostech k lidem v rozličných stavech*).

*87) Kterak se ty za to k vrchnostem chovati máš
Já za to vrchnosti chcem upřímně ctiti,
Rozkazům, zákazům jich poslušný býti;
Tak i naloženou daň vděčně platiti,
A tú nechcem klamem nijak ukrátiti.
Císáři, a králi chcem věrně sloužiti,
Jej, a vlast, kde třeba, životem brániti.*³⁸

³⁶ Tamže, s. 20.

³⁷ BOČKOVÁ, Hana: *Knihy nábožné a prosté: k nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní*. Brno : Maticе moravská, 2009, s. 38.

^{**} Toto zvláště k výstraze cirkve mé nynější, a v ní nejvíce pohlaví ženskému.

³⁸ *Jádro nábožensví křesťanského* ku prospěchu evangelických konfirmanťů do formy rytmovnící veršů vložené v Banátě skze M. A. V Pešti : Tiskem Trattner-Károlyiho, 1844, s. 47 – 48.

Rozvoj katechizmovej tvorby

V 19. storočí tvorba katechizmov rastie nepomerne viac ako v predchádzajúcom storočí. Napriek tomu sú stále populárne tradičné Lutherove katechizmy. Medzi edíciami Malého katechizmu Dr. Martina Luthera sa v šesťdesiatych rokoch objavujú také, ktorých pôvodcami sú literárne činné osobnosti ako Karol Kuzmány (1866), Jozef Miloslav Hurban (1868), Ján Leška (1870) alebo Leopold Branislav Abafi (1870).

O charaktere novej konkurenčnej katechizmovej produkcie, ovplyvnenej francúzskym voľnomyšlienkarstvom a nemeckým racionalizmom sa zmieňuje Ondrej Dianiška v recenzii Leškovho *Katechismu, kresťanským dítkám a zvlášť tým, ktoréž ku konfirmácii a k prijímaní Večere Páně se připravují*. Dianiška sa najprv vyjadruje k otázke typologického a žánrového zaradenia katechizmu, ktorý vymedzuje ako „prostonárodnú Bibliu, knihu kresťanského vyznania“, prinášajúcu „povzbudenie, potešenie a modlitbu“, čiže ako literárny text, ktorý v komunikácii s čitateľom plní estetickú funkciu a je originálnym umeleckým výtvorom podobne ako báseň, lebo vzniká na základe tvorivého impulzu: „z Ducha sv.“, „hýbe srdcom“ a je príznakom novej kvality, ktorými sú „reformátorské časy“:

„Novejší doba i na tomto poli donésla k nám francúzske lehtikárství a německý rationalismus – vystupovalyť ty všeliké katechismy, křesťanskými se jmenující, co huby ze země po děšti. Bohu buď díka, zdravěj smysl lidu nepřijal je nikde u nás, s důvěrou a většina zborů našich zachovala sobě v školách aneb aspoň v nedotknutelné svatyně domáciho života katechismy od otců sděněné. Neba aj, cože je katechismus? Je návod pro dítky, ruční kniha školská, pomocní kniha pro učitele, – ale je, má byt i malá, prsto-národní Biblia, kniha vyznanská, – má byt úplný, zřetelný výraz Božím duchem v církvi vyvinutého křesťanského vyznání, bez rozumování a machlování bezprostředně z křesťanského povědomí pocházející; takže jednotlivý křesťan, dítě i stařec, vzdělaný i prostý člověk na jednotlivých výpovědích katechismu podporu, potěchu, áno modlitbu míti může v dobrých i zlých dnech, i v samé hodině smrti. Proto se takový katechismus nedá učiniti – onť se rodí a povstáva – jako pravá báseň – z Ducha Božího, časem i srdcery směřodajně hybajícího, ženoucího; a jen reformatorské časy, v nichž duch Boží něco nového tvoří, jsouť i k utvoření nového katechismu spůsobné.“³⁹

V porovnaní s dobou reformácie sa prítomnosť Dianiškovi javí ako „mdlá a klátiaca sa, prechodná doba“, preto v nej také originálne dielo, akým je Lutherov katechizmus, ani nemôže vzniknúť. No spomínané katechizmy, ktoré sú reprodukciou a variantom Lutherovej príručky so zacielením na národné školy, hodnotí vcelku pozitívne.

Okrem toho recenziou Dianiška vstupuje do debaty o obsahu vyučovania konfirmandov, ktorý by sa mal skladať z piatich tematických celkov: 1. Písmo sv. a katechizmus, 2. Boh a Božie skutky, 3. Modlitba Pánova, 4. sviatosť krstu až 5. sviatosť Večere Pánovej. Tohto usporiadania látky odporúča sa pridržať aj Leškovi v prípade ďalšieho vydania katechizmu.⁴⁰

³⁹ DIANIŠKA, Ondrej: Význam katechismu a duchovních písní, i pořádek v postupování při vyučování konfirmandů. In: *Církevní listy*, roč. 7, 1871, č. 2, s. 11.

⁴⁰ Tenže. In: *Církevní listy*, roč. 7, 1871, č. 4, s. 25 – 28.

K výkladu a lepšiemu porozumeniu Lutherovho Malého katechizmu sa usiloval prispieť takisto Jozef Miloslav Hurban slovenským vydaním jeho nemeckej obrázkovej verzie *Evangelischer Bilder-Katechismus: Dr. Martin Luther's Kleiner Katechismus in Bildern*, ilustrovanej reprodukciami drevorytín B. A. Küchleho.⁴¹ Hurbanovu edíciu *Evanjelický obrázkový katechismus* predstavuje obrazový materiál, ktorý sa skladá zo súboru emblémov, pričom každý emblém je kompaktným celkom a má tri súčasti: nadpis, obraz a citát z Biblie. K tomuto základnému korpusu Hurban pripojil ešte dvojstránkový text, ktorý je výňatkom z druhého vydania katechizmu Ludwiga Adolfa Petriho *Der Katechismus für kleine und grosse Kinder Gottes* (1851). Tento prídavok slovníkového charakteru je pre čitateľa návodom na jednoduché vyhľadávanie kľúčových pojmov v Biblii.

V určení katechizmu akcentuje národnú výchovu už tým, že ho dáva k dispozícii učiteľom, rodičom, kňazom, ktorým záleží na obnove cirkevného života v národe. Ďalej pripája inštrukciu o tom, ako majú pracovať s katechizmom. Odporúča im sústrediť pozornosť svojich zverencov najprv na obrázok a potom na text umiestnený pod ním. Obsah biblickej perikopy radí spojiť s vlastnou životnou skúsenosťou: „*Z Biblí do Katechismu a z Katechismu do Biblí povedou nás obrazové a skúsenost vlastní, dítkám se pak za rukovodičství našim vládeči budou velící cílové života, jichž domáhá se svatý náš Katechismus. Ach jest to studium právě života tento Katechismus právě užíváný.*“⁴²

Dôležitosť skúsenosti Hurban podčiarkuje slovami o význame katechizmu v ľudskom živote citovanými z listu dozorcovi ev. a. v. turčianskeho bratstva Jozefa Justa (Justh), ktorého v dedikácii menuje ako „obrancu pravdy a práva evanjelicko-luteránskej cirkvi v Uhorsku“: „*Život divně pohnutý schvátí nás obou do všelijakých situací, a když takřčeno na soumezi života stojíme, Pane můj! Kde se nacházíme! Při Katechismu, tam, kde sme byli, když sme do života vstupovali!*“⁴³

Hurban katechizmus propaguje ako „knihu života“, v ktorej je ukryté jadro kresťanskej viery a ktorá je kľúčom k porozumeniu čítaného a kázaného Božieho slova a tiež preniká hlbšie k podstate kresťanskej bohoslužby, duchovných piesní a modlitieb a cirkevného života. Čiže nemá byť iba čisto školskou príručkou určenou na prípravu k skúške z katechizmovej náuky alebo k príprave na konfirmáciu:

„*Katechismus nás není tedy jen učení církevní, v němžto summa náboženství křesťanského se zavírá, ale jest on i více, mnohem více, jest on kniha života, v které složeno jest živé jádro veškerého dalšího věrovývinu a klíč k porozumění písmu a kázni Slova B., k pochopení bohoslužby, písně duchovní, modlitby a všech ostatních duchovních jednání a cvičení se církve. Proto otcům našim byl katechismus návod čeledi jejich k životu svatému v církvi a cvičení se v něm nemělo uložené hranice. A tento novomodní náš život nynější dotud nevyjde z této nebezpečnosti plné zvěřelosti, povrchnosti a duchovní netečnosti, dokud nenavrátní se rodina křesťanská zpět k původní, prvotní ceně a vážnosti Lutherova katechismu.*“⁴⁴

⁴¹ *Evanjelický obrázkový katechismus*. Dra Martina Luthera Malý Katechismus v obrazích na dřevě kreslených představený od B. A. Küchle. Slovensky uspořádal, předmlouvou opatřil a na svůj náklad vydal Dr. th. J. M. L. Hurban. V Skalici : Tiskem Fr. X. Škarnicla Synů, 1868. XII a 191 s.

⁴² HURBAN, Jozef Miloslav: Předmluva. In: Tamže, s. X – XI.

⁴³ Tamže, s. XI.

⁴⁴ Tamže, s. VIII.

Navyše vo verejnom živote môže katechizmus plniť dôležitú poradnú úlohu. Jeho obsah vidí Hurban ako motiváciu k zodpovednému konaniu štátnikov a v prípade ostatných vysokopostavených a zámožných mužov ho spája s ich správnym a sebaistým rozhodovaním o rôznych spoločenských a ekonomických otázkach: „*Můžeme směle říci, že mnohdykrát i nejvyšše postavenému státnímu muži a rádci nejskvělejší koruny na světě byl by mohl katechismus náš lepší rady dáti než byla tá, kterou on a mnozí s nim sobě a národům tak velice uškodili. S katechismem naším v ruce a srdci nebyloby těch vysocepostavených samovrahů, ani těch travičů a traviček, ani těch bankrotarů ze závrativé výšky penězomilovnictva do propasti zločinů se zřítivších.*“⁴⁵

K debate o podobe a obsahu katechizmovej nauky významne prispel Dolnozemečan Leopold Abafi (Abaffy), evanjelický farár vo vojvodinskom Slovenskom Aradáči, známy aj ako organizátor a účastník slovenského povstania v revolučných rokoch 1848/49. Po krátkej úradnickej kariére v funkcii podžupana Nitrianskej stolice dokončil štúdium teológie a bol vysvätený Jánom Chalupkom v Brezne.⁴⁶ Po návrate (1854) do rodného Aradáča sa ku komunite evanjelických intelektuálov žijúcich na Slovensku hlási ako „vzdálený a najmenší bratr“ a udržiava s nimi kontakt predovšetkým ako aktívny publicista v *Církevných listoch* a *Korouhvi na Sionu*.⁴⁷ Začína sa naplno venovať nábožensky zameranej publicistike: editorstvu nábožensko-vzdelávacích knížiek, ktoré vydáva v spolupráci so známym peštianskym tlačiarom slovenského pôvodu, s Viktorom Horňanským. Podieľa sa na ich textologickej príprave, prekladá ich a koncipuje k nim sprievodné texty. Na sklonku života (1881 – 1882) rediguje ešte kazateľský mesačník *Slovo života*, ktorý mal satureovať potreby evanjelických duchovných a dbať tak o hlásanie „čistého Slova Božieho“, ako píše v liste z 29. 8. 1881 Jánovi Kutlíkovi, st.: „*A neklamme sa, bračok můj zlatý! Nože sa rozhlíadni a porátaj v známých nám seniorátoch v Bácske, v Békeši, v Peštiansku, v Novohrade a v Banáte, v koľkých cirkvách sa čisté Slovo káže? Ja viem pozitívne, že som v štvrtine čiastky. Či je teda nie naša svätosvätá povinnosť volaťjakým spôsobom tu účinkovať, aby sa to napravilo?*“⁴⁸

O výklade Lutherovho katechizmu L. Abafi diskutuje v článku V jaké rozsáhlosti se má vysvětlovat Malý katechismus Dra Martina Luthera v národních školách našich uveřejnenom na pokračovanie v dvoch číslach *Církevných listoch* v roku 1869 (č. 4 a 5). Podkladom k napísaniu príspevku sa stala Abafiho reč prednesená na učiteľskej konferencii torontálskeho dekanátu vo Veľkom Bečkerekú.

V článku Abafi definuje pramennú bázu katechizmu, ktorú má tvoriť Biblia, biblická história, Transcius, dejiny ľudstva a národa, životy dobrých a zlých ľudí, národné príslovia a porekadlá. Biblickú históriu, ktorou sa kompenzuje nedostatok vlastných skúseností recipienta, zastupujú životné príbehy biblických postáv spolu so životopisom Martina Luthera: „*Náboženství bez biblické historie a ustavičného odvolávání se na ní*

⁴⁵ Tamže, s. VIII.

⁴⁶ JANČOVIC, Ján: Aradáčsky farár – účastník slovenského boja za slobodu. In: *Padinské zvony*, máj 2009, roč. 14, č. 54, s. 10 – 11. Dostupné online: <http://www.ecavyu.com/pz/pz54.pdf>.

⁴⁷ ABAFFY, Leopold: Upřímné slovo veškerým bratrům v Kristu! In: *Církevní listy*, roč. 7, 1871, č. 1, s. 4.

⁴⁸ Originál listu sa nachádza v Archíve literatúry a umenia SNK (sign.: 60 L 24). Obšírnejšie z neho citujem v štúdiu Kazateľský mesačník slovo života ako kultúrny fakt. In: GERÁT, Ivan a kol. (eds.): *Vedy o umeniach a dejiny kultúry*. Bratislava: Ústav dejín umenia SAV, 2013, s. 243.

přednášet, znamená stromček s kořenem z půdy vytrhnout. Nebo křesťanskému náboženství nelze naučiti se, ono musí se zažít a přežít; – něli vlastní zkušenosti, tedy jistě v individuálním životě biblickohistorických osob.“ Tento důležitý pramen katechizmovej nauky si vyžaduje od učiteľa náboženstva zvýšené sústredenie, aby sa vyhol upozorňovaniu na nepodstatné a malicherné záležitosti.⁴⁹

O tretej „pomocnej knihe“ katechizmu, o Tranosciu Abafi konštatuje, že sa používa častejšie ako Biblia a že má veľký vplyv na život jednoduchých ľudí. Vyzdvihuje predovšetkým duchovnú hodnotu piesní zoskupených v Tranosciu, lebo sú výsledkom osobných skúseností zbožných mužov, ktorých viera bola preverená v mnohých životných skúškach: „*Avšak nech žádný nemyslí, že svaté písně tyto jsou náboženský, nahodně nakopený a do versů vlitý materiál, bez ducha, bez života, bez historie! O ně! Každá skoro píseň je výtok zbožných v Kristu zaštipených a právě proto od světa pronásledovaných a v Kristu nejvyšší svou rozkoš nalezších srdcí, je odlesk mnohozkušeného a v peci kříže vyprůbovaného života, je výkvět osobně zkoušeného a zažitého křesťanství.*“⁵⁰

Katechizmus má čerpať príklady aj z histórie, ktoré ukazujú, aké hlboké stopy zanechalo kresťanstvo v dejinách ľudstva a národov. Dobrou pomôckou pri vyučovaní náboženstva môže byť „život dobrých i zlých ľudí,“ pričom je treba vyberať príklady z okolia, aby sa ich pravdivosť dala overiť. V poradí šiestym prameňom sú všeobecne známe ľudové príslovia a porekadlá, tzv. národná filozofia.

Okrem toho sa Abafi zmieňuje o rozsahu prednášanej katechizmovej nauky. Stanovuje jej minimálnu hranicu, ktorou je požiadavka naučiť recipienta ako si má počínať v živote, aby po smrti získal večnú spásu. Hornú (maximálnu) hranicu považuje za ťažšie určiteľnú, čo ho vedie k všeobecnému konštatovaniu, že učiteľ náboženstva by sa mal riadiť tým, „*aby z tak mnohých věcí, z tak bohaté látky, jen to vybíral, upotřeboval a dětkám předkládal, co samému předmětu k náležitému objasnění a vysvětlení, přednášených pravd k nepochybnému stvrzení, dovolávané moci ducha k patrnému dosvědčení, a slova Božího hladové duši k užitečnému nasycení slouží. Pokrm, který jím dává takový musí býti, aby po něm nelačněli, nápoj, kterým jich pojí, má se prýštit k životu věčnému!*“⁵¹

Už v čase uverejnenia prednášky musel Abafi pracovať intenzívne na preklade katechizmu nemeckého teológa Heinricha Wendela, lebo vo februári nasledujúceho roku (1870) v *Církevních listoch* oznamuje, že ho zadal do tlače u Viktora Horňanského a že do konca mesiaca aj vyjde. Svoj edičný počín zdôvodňuje tým, že v národných školách používaný *Křesťanský evangelický a. v. katechismus* (1853) Karola Braxatorisa už nezodpovedá dobovým potrebám cirkvi.⁵² Braxatorisov katechizmus sa však naďalej používal a opakovane vychádzal (1882 a 1890).

Abafi v ozname sústreďuje pozornosť verejnosti na prednosti Wendelovho katechizmu. Vyzdvihuje predovšetkým vernosť Lutherovmu podaniu látky a zameranosť na do-

⁴⁹ ABAFFY, Leopold: V jaké rozsáhlosti se má vysvětlovat Malý katechismus Dra Mart. Luthera v národních školách našich? In: *Církevní listy*, roč. 5, 1869, č. 5, s. 90.

⁵⁰ Tamže, s. 91.

⁵¹ Tamže, s. 92.

⁵² ABAFFY, Leopold: Velečtěnímu slovenskému evangelickému obecnstvu... In: *Církevní listy*, roč. 6, 1870, č. 6, s. 47.

spievajúcu mládež, ktorá tak môže nadviazať na získané vedomosti z Malého katechizmu. Okrem širokej pramennej bázy (Písmo sv. a príklady zo života) chváli ešte kvalitu výkladu, jeho jasnosť a zrozumiteľnosť a rešpektovanie rozumových schopností recipientov (menšími literami vytlačený text nie je pre slabších žiakov záväzný). Výber titulu a jeho preklad do domáceho jazyka zdôvodňuje používaním tohto katechizmu vo viacjazyčných zboroch v nemeckej pôvodine a v dobrom maďarskom preklade. Dodáva, že v niektorých zboroch torontálskeho dekanátu majú k dispozícii rukopisnú „sčesťenú“ verziu.

Podobne argumentuje v predhovore edície, kde konštatuje, že nejednotnosť v náboženskej výchove by v jazykovo rôznom prostredí mohla viesť ľahko k náboženským rozporom, hoci časť slovenskej verejnosti by privítala skôr pôvodnú príručku: „*V naši mnohójazykové cýrkvi (zvláště tu na dolní zemi) i to na váhu padá, že i Němci i Maďari katechismus tento mají; bylat' tedy žádoucná věc, aby i do slovenčiny (bibličtiny) přeložen byl, aby tak dítky v jedné a té isté škole a rozličných jazycích se učící jedín a ten jistý katechismus v rukou měli; anť různost' v ohledě tomto snadno by příčinu k pohoršení zavdat mohla. To buď i odpovědi těm, kteří by snad puvodní nějaký katechismus radši byli viděli.*“⁵³

Z hľadiska prekladu je zaujímavé Abafiho vyjadrenie o vysokej náročnosti tejto práce, ktorá je niekedy až taká obťažná, že skoncipovanie pôvodného diela by bolo niekedy ľahšie: „*Každý zná, kdo se s prekládáním jinojazyčných knih do naši řeči zabíral, jak mnohých těžkostí se tu pracovníkovi naskytuje; tak že v mnohém páde snadnější věci je něco původního napsati, nežli z cizího jazyka do naši řeči přeložiti. Jak a nakolik set to nižepodepsanému s touto práci podařilo, o tom soudiž časem svým obecnstvo samo. Nižepodpisaný všeckou možnou pilností na to vynaložil, aby ten německý výborný bratr v slovenském (biblickém) rouše se představil poctivému slovenskému obecnstvu.*“⁵⁴

V recenzii uverejnenej v neskoršom čísle *Církevných listov*, kde sú publikované aj textové ukážky z prekladu Wendelovho katechizmu, autor recenzie (zrejme J. M. Hurban) hodnotí Abafiho editorský počin nanajvýš pozitívne, píše o ňom ako o „*novom plode pilného a všemi požadávkami církevními hojně opatřeného a nadaného spisovatele theologického p. Leop. Abaffyho*“.⁵⁵ Pôvodcu Heinricha Wendela vyzdvihuje ako vynikajúceho vykladača Lutherovho Katechizmu a rozvádza jeho metodický postup: „*Methoda jeho je ve všem jedna a ta sama. Nejprv podá slovo Boží, potom text Lutherova katechismu vysvětlující je, pak rozoberé výklad tento na jeho části a potom se sám vykladá a písmem sv. stvrzuje.*“⁵⁶

⁵³ Laskavému čtenáři pozdrav v Pánu. In: *Výklad malého katechismu Dr. Martina Luthera dle Wendela pro slovenské evanj. školy*. Spracoval Leopold, evanj. kněz a konsist. radda. V Pešti : Tiskem a nákladem Viktora Horňanského, 1870, s. VIII.

⁵⁴ Tamže, s. 48.

⁵⁵ Literatura a umění. In: *Církevní listy*, roč. 6, 1870, č. 44, s. 350.

⁵⁶ Tamže, s. 351.

Výklad malého katechizmu Dr. Martina Luthera Abafi „spracoval“ podľa siedmeho vydania Wendelovej edície, ktorá sa dôsledne pridrža členenia katechizmu na päť častí: I. Desatero Božích prikázání, II. Véra obecná křesťanská, III. Modlitba Páně, IV. O svátosti křstu svatého, V. O svátosti Večere Páně s naučením o zpovědi.⁵⁸

V Predhovore Abafi predkladá koncept katechizácie, počítajúci s tromi cieľovými skupinami, pre ktoré je katechizmus určený: dieťa, ktoré sa „*pilně a vděčně učí*“, otec, ktorý je povinný „*dítky své hned od mladé mladosti skrze vyučování z katechizmu k panu Ježíši priváděti*“ a učiteľ národnej školy. Hoci otázka pôvodnosti príručky nebola pre Abafiho prvoradá, lebo jeho cieľom bolo sprístupniť učenie evanjelickej cirkvi, dobre usporiadané a jednoducho podané a primeraným výkladom zvýšiť vzdelanie evanjelicko-luteránskej obce, v úvode priznáva, že ako „spracovateľ“ postupoval tvorivo a pôvodný text rozšíril v časti pojednávajúcej o desiatich Božích prikázaniach a prispel tiež svojím výberom piesní a modlitieb: „*Kdo zajisté bedlivě oba porovná, najde dost' samostatné puvodní práce, zvláště v dekalogu a pri upotrebování sv. písniček a krátkých modliteb.*“⁵⁹

Wendelov výklad ilustrujú výlučne iba príklady vybrané zo Starej a Novej zmluvy. Výnimkou je poznámka v komentári k druhej prosbe Otčenáša (Přid' království tvé), zmienka o udalosti zo slovenských cirkevných dejín. Informáciu o misijnom účinkovaní Cyrila a Metóda pridala nepochybne Abafi, ktorý postupuje v zhode so svojím predchodcom M. Ambrózim: „*Bůh zřídil úřad kazatelský, dal Evangelium o svátosti, a jediné skrze tyto prostředky milost dává nám Ducha svého Svatého. (5-tý článek Augšp. vyzn.) Tak přišlo království Boží skrze Petra i ku Korneliovi a jeho domácím (Sk. Apošt. 10.) skrze Pavla do Malé Asii (Sk. Apošt. 13.) a do Evropy (Sk. Apošt. 16-18.); skrze Cyrilla a Methoda, slovanských apoštolů i k nám do našeho národu.*“⁶⁰

Za dodatočne vloženú do Wendelovho výkladu možno pokladať ešte poznámku o tom, kto je zradca národa: „*Zradí národ svůj, kdo ze soběckých cílů ne svého, ale cizího národa dobré na srdci nosí a podporuje.*“⁶¹ Okrem toho nachádzame medzi Wendelovým a Ambróziho katechizmom podobnosť pri výklade štvrtého prikázania (Cti otce svého

⁵⁷ Exemplár Abafiho katechizmu, ktorý sa nachádza vo farskej knižnici v Starej Pazove, obsahuje venovanie napísané jeho vlastnou rukou „Milému švagrovi Jozefovi Kolényimu obetuje puvodca“. Podľa informácie Mgr. Igora Feldyho, pazovského zborového farára, sa do farskej knižnice dostal z pozostalosti Jána Lacku (1867 – 1958), ktorý pôsobil ako farár v Binguli a v Šíde. Pozri bližšie MARČOKOVÁ, Darina: Ján Miloslav Lacko. In: *Farári Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Juhoslávii v rokoch 1921 – 1996*. Báčsky Petrovec : Úč. s. Kníhtlačiareň KULTÚRA, 1996, s. 40.

⁵⁸ V knižnici bývalého bratislavského lýcea (dnes Lyceálna knižnica pod správou UK SAV) sa zachovalo pod sign.: V. teol. 4441 tretie revidované vydania Wendelovho výkladu Lutherovho malého katechizmu v maďarčine *Dr. Luther Márton Kis Kátéja* / Wendel Henrik magyarázta. Harmardik javított kiadás. Sopronban : Kiadja Seyring Adolf, 1871. 126 s.

⁵⁹ Laskavému čtenáři pozdrav v Pánu. In: *Výklad malého katechizmu Dr. Martina Luthera* dle Wendela pro slovenské evanj. školy. Spracoval Leopold, evanj. kněz a konsist. radda. V Pešti : Tiskem a nákladem Viktora Horňanského, 1870, s. VIII.

⁶⁰ Tamže, s. 109.

⁶¹ Je to odpoveď č. 2 na otázku č. 135. Neznal by si mi príležitostně některé druhy zrad oznámit? In: Tamže, s. 45.

i matku svou, abys slouho živ byv na zemi), v popise vzťahu jednotlivca k svetskej a cirkevnej vrchnosti.⁶²

Piesňami, vybranými z Tranovského *Cithary sanctorum*, ktoré Abafi necituje v plnom znení, ale pripája iba ich incipit a číslo strany spevníka, vysvetľuje bližšie tézy kresťanskej vierouky. Išlo mu hlavne o to, aby boli vieroučné články podané čo najzrozumiteľnejšie a čitateľ si ich mohol ľahšie osvojiť. Duchovný rast recipientov chcel podporiť podobným spôsobom tiež modlitbami: „*duchovní osení jen tam zdarně poroste, kde duchovní rosou vzkroušených modliteb zaléváno bývá.*“⁶³

Z modlitieb pripojených k jednotlivým oddielom vyniká zvlášť modlitba *Otče náš!* Jej prvá časť je ukážkou ako autor vrstvením významov pri výklade jednotlivých úsekov modlitby tvorí nový text výrazných estetických kvalít.

*Nepřekonatelný v stvoření,
Sladký v lásce,
Bohatý v dědictví!
Jenž si v nebesích!*

*Zrcadlo věčnosti,
Koruna radosti,
Poklade věčného blahoslavenství!
Posvět' se jméno Tvé!*

*Aby ústům bylo medem,
Harfou v uších,
Nábožností v srdci!
Přijď' království Tvé!*

*Vesele bez přídavků,
Pokojně bez zármutku,
Bezpečně, tak aby nikdy na zmar nepřišlo.
Bud' vůle Tvá jako v nebi, taky na zemi!*⁶⁴

Okrem toho modlitbám venoval Abafi osobitnú prílohu *Přídavek některých nábožných a horlivých modliteb*, kde sú zastúpené nasledovné žánrové varianty: modlitby rané, poľudňajšie, večerné a určené k rozličným príležitostiam. Podľa priezvisk „Jakobei“, „Wégh“ a „Dle Löheho, Molnár“ možno identifikovať ako pramene tri modlitebné zbierky: *Duchovních modliteb poklad* (1732) slovenského barokového básnika Pavla Jakobeiho, *Horlivé a nábožné křesťanské modlitby* (1799 a 1807; 1853, 1861) evanjelického kazateľa pôsobiaceho v Čechách Jana Végha a *Jádro modliteb* nemeckého luteránskeho teológa Wilhelma Löheho v preklade českého farára a superintendenta Daniela B. Molná-

⁶² Tamže, s. 26 – 30.

⁶³ Tamže, s. 25.

⁶⁴ Tamže, s. 127.

ra (1860). Autorom dvoch „poludňajších“ modlitieb je Abafího generačný druh Andrej Sládkovič, ktorého texty uvádzam v plnom znení ako ukážku nábožensky zameranej tvorby tohto romantického básnika:

a, *Před jídlem*
Požehnej stůl tento, Pane
Pokrmý od tebe dané
Pomoz středně požívati
A na to dej pamatati,
Že tvoje království není,
Samé pití a jedění,
Ale v srdci láskou jatém
*Pokoj, radost v Duchu svatém! Amen.*⁶⁵

b, *Po jídle*
Bože! přijmiž naše chvály
Za to, co sme požívali.
Nebo každé dobré dáni
Máme z tvého smilování
Dej nám i nyní cítiti,
Že nebude člověk žíti
Samým chlebem, než i Slovem
*Zjeveným v Duchu Kristovém. Amen.*⁶⁶

To, že náboženské vzdelávanie bolo skutočne témou, o ktorej sa v *Církevných listoch* živo diskutovalo, svedčí správa Felixa Kutlíka o vyučovaní náboženstva v Báčskom Petrovci. Ako tamojší kaplán vyzdvihuje podiel školy na náboženskej výchove, čo ilustruje prácou učiteľa petroveckej školy Karola M. Lehotského, konkrétne jeho príkladným vedením žiakov k samostatnej práci, k modleniu sa vlastnými slovami:

„Pri vyučovaní náboženstva, to sa žiadnemu ľúbiť nemôže, že deti katechizmus a výklad k tomu sa len naspamäť učili. Čo to prospeje? Slobodný detinský výklad od dieťaťa žiadať treba, však, ono čo pochopí, to i ústne povie. Niektorý z učiteľov žiadajú, aby farári náboženstvo v škole učili. Hovoria, že je to kňazova práca. Naozaj? A ty čo veríš? Či je viera nie tvoja? Mne jeden mladý učiteľ povedal: „Ja si učiteľa v škole bez vyučovania náboženstva predstaviť neviem. ‘ Či nemal pravdu? Veď pri vyučovaní všade má byť Pán.

Doposiaľ som nebol videl ten spôsob vyučovania, aby bol učiteľ deti samostatne modliť sa učil. Videl som to v škole petrovskej, kde usilovný mladý muž p. K. M. Lehotský, deti slobodne modliť sa učil. V jeho škole jeden chlapec dostal na exámene túto otázku: „Ako by si sa k Pánu Bohu modlil, keď by si odišiel do sveta? ‘ Modlitba jeho bola krátka,

⁶⁵ Tamže, s. 152.

⁶⁶ Tamže, s. 153.

*ale čo myseľ chlapčeka v útlom svojom veku myslela, že čo je v svete človeku potrebné, to si duša jeho od Boha žiadala. To znamená potom učiť.*⁶⁷

Na záver možno zhrnúť, že katechizmová tvorba jeden z významných dokladov pestovania nábožensko-vzdelávacej literatúry v prostredí dolnozemskej Vojvodiny. Ako som ukázala, tvoria ju dve línie: pôvodný katechizmus (M. Ambrózi) a adaptácia prekladu nemeckého katechizmu (L. Abafi). Ide o postupy, ktoré boli legitímne nielen v nábožensko-vzdelávacej literatúre, ale aj v ostatnej literárnej tvorbe. V edíciách katechizmov sa autori nevzdávajú ani umeleckých ambícií a kladú zvýšený dôraz aj na estetickú stránku textu, aby tak posilnili jeho čitateľskú príťažlivosť.

PRAMENE

- Výklad malého katechismu Dr. Martina Luthera* dle Wendela pro slovenské evanj. školy. Spracoval Leopold, evanj. kněz a konsist. radda. V Pešti : Tiskem a nákladem Viktora Horňanského, 1870.
- Jádro náboženství křesťanského* ku prospěchu evangelických konfirmanťů do formy rytmovnící veršů vložené v Baněť skze M. A. V Pešti : Tiskem Trattner-Károlyiho, 1844.
- Evangelický obrázkový katechismus*. Dra Martina Luthera Malý Katechismus v obrazech na dřevě kreslených představený od B. A. Kůchle. Slovensky uspořádal, předmluvou opatřil a na svůj náklad vydal Dr. th. J. M. L. Hurban. V Skalici : Tiskem Fr. X. Škarnicla Synů, 1868.
- Křesťanský katechismus pro školskou i dospělejší mládež evangelickou*. Vysvětlivky Katechismu Luterova a přípravu mládeže ku konfirmácii v sobě obsahující sepsal Štěfan Plačko, S. B. K. v Drénově. V Banské Šťávnici : Písmem Františka Lorbera, 1846.

LITERATÚRA

- BOČKOVÁ, Hana: *Knihy nábožné a prosté: k nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní*. Vyd. 1. Brno : Maticе moravská, 2009.
- BOLDOCKÝ, Samuel: Literárne (umelecké) aspekty pojmu dolnozemskej Slováč v tvorbe vojvodinských Slovákov. In: AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.): *Dolnozemskej Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 83 – 89.
- BRTÁŇOVÁ, Erika: Kazateľský mesačník Slovo života ako kultúrny fakt. In: GERÁT, Ivan a kol. (eds.): *Vedy o umeniach a dejiny kultúry*. Bratislava : Ústav dejín umenia SAV, 2013, s. 238 – 249.
- ČAPLOVIČ, Ján dr.: *Dejiny slovenského evanjelického a. v. cirkevného sboru v Kovačici*. Kovačica : SEAVCS, 1928.
- ČAPLOVIČ, Ján: *Etnografia Slovákov v Uhorsku*. Z lat. jazyka preložil Rudo Brtáň. Bratislava : Media Trade – SPN, 1997.
- ČELOVSKÝ, Samuel: Félix Kutlík medzi vojvodinskými Slováckmi. In: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Výber z textov, autor edičných poznámok, doslovu a registrov Jaroslav Čiep. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Maticе slovenskej v Srbsku, 2010, s. 55 – 160.
- HARPÁN, Michal: Kto bol a je slovenský dolnozemskej spisovateľ? In: AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.): *Dolnozemskej Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 67 – 78.
- HAVELKA, Emanuel: *Husitské katechismy*. V Praze : Česká akademie věd a umění, 1938.
- HREJSA, František: *Jan Věgh*. K 150 letému výročí tolerance. Praha : Blahoslavova společnost, 1930. Dostupné online: <https://veritas.evangelnet.cz/download/vegh.pdf>.

⁶⁷ Úryvok z článku F. Kutlíka (Z Báčskeho seniorátu. Škola. In: *Cirkevní listy*, roč. 7, 1871, č. 23, s. 233) prepisujem do súčasného pravopisu.

- JANČOVIC, Ján: Aradáčsky farár – účastník slovenského boja za slobodu. In: *Padinské zvony*, máj 2009, roč. 14, č. 54, s. 10 – 11. Dostupné online: <http://www.ecavyu.com/pz/pz54.pdf>.
- KIŠŠ, Igor: Protireformácia a doba tolerančného patentu v zemiach českých a na Slovensku. In: SMOLÍK, Josef – MOLNÁR, Amedeo (eds.): *Čeští evangelici a toleranční patent*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství Kalich, 1982, s.143 – 150. Studie a texty Komenského evangelické bohoslovecké fakulty = Studia et textus curante J. A. Comenii facultate theologica; sv. 6.
- KOŠTIAL, Rudolf: *Biblia u nás*. Bratislava : Cirkevné nakladateľstvo, 1989.
- ORMIS, Ján V.: *Literárno/historická publicistika 1*. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, 2013.
- SLÁDEK, Miloš: Na okraj Klugarova Katechizmu aneb O Zibrtovi, Jiráskovi a o kopacím míči. In: HANZOVÁ, Barbora (ed.): *Pokušení Jaroslava Kolára: sborník k osmdesátinám*. Praha : Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, 2009, s. 204 – 217.
- VANKO, Juraj Dušan: Dolná zem a evanjelická cirkev. In: AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.): *Dolnozemskí Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 203 – 205.
- VEREŠ, Adam (ed.): *Slovenská evanjelická kresťanská cirkev a. v. v Kráľovstve juhoslovanskom v slove a v obrazoch*. Petrovec : Tlačou Kníhtlačiarne úč. spol., 1930.

PhDr. Erika Brtánová, CSc.
 Ústav slovenskej literatúry SAV
 Konventná 13
 81103 Bratislava
 SR
 e-mail: Erika.Brtánová@savba.sk

Neznáma príležitostná tlač Michala Godru z r. 1841

OLGA VANEKOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

VANEKOVÁ, O.: Unknown occasional Print by Michal Godra from 1841
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 63, No. 6, p. 422 – 434.

The article deals with unknown occasional print by Michal Godra (1801 – 1874) *Carmen pastorium*, which was published in year 1841 in Novi Sad, when M. Godra was working as the headmaster of the Slovak-German gymnasium in Novi Vrbas, Báčka, Vojvodina. The print consists of two autonomous poems, eclogues, which were written by the author on the occasion of appointing nobleman Anton Knézy as the Vice-ispán of Báčka County. The paper focuses on the first of the eclogues titled *Beata Bacska. Ecloga I. (Blessed Báčka, eclogue I.)*, which is composed of 97 lines written in hexameter. Since the text of the poem is not well-known in professional circles, the article includes a transcription of the Latin text and a prosaic translation into Slovak. The interpretation of the themes and motifs leads to the conclusion that M. Godra's poem *Beata Bacska* has the genre characteristics of the eclogue: a poetic message, arranged in the form of shepherds' utterances, Báčka is glorified as the idyllic land of shepherds and farmers, some mythological motifs and historical digressions appear and complement the image of the glorified land. In line with the condition of the 'occasional nature' of the poem, Godra updates the image of the land using an unusually high number of particular names of the geographical localities in Báčka as well as the period references. The occasional print by M. Godra is a proof of using the Latin language in literary production as late as the 1840s, at least in occasional poetry.

Key words: Latin-language occasional poetry, the 19th century, Michal Godra, eclogue, Báčka

Výskum slovensko-srbských medziliterárnych vzťahov a medzikultúrnych súvislostí sa okrem iných tém zameriava na poznanie osobností slovenskej histórie, ktorých činnosť sa na dlhšiu alebo kratšiu dobu spájala s oblasťou Vojvodiny v Srbsku. Jednou z takýchto postáv je i Michal Godra (1801 – 1874), ktorý bol v r. 1828 – 1831 vychovávateľom v rodine Tošu Stratimiroviča v Kulpíne a od r. 1836 do r. 1868 riaditeľom slovensko-nemeckého gymnázia v Novom Vrbase.

Michal Godra¹ sa narodil 24. 1. 1801 v Bohuniciach, dnes súčasť Pukanca, v rodine evanjelického farára Michala Godru, ktorý bol členom Učenej spoločnosti banského okolia. Základné školy navštevoval Michal Godra v Bohuniciach a Banskej Štiavnici, v rokoch 1817 – 1818 študoval v Modre a Šoprone, v rokoch 1821 – 1822 na evanjelickom lýceu v Brati-

¹ Bio- a bibliografické údaje o Michalovi Godrovi čerpáme z publikácií *Slovník slovenských spisovatelův*. Ed. Valér Mikula. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry, 2005, s. 171 – 172; *Slovenský biografický slovník. II. zv. E – J*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 196 – 197.

slave a v rokoch 1825 – 1827 študoval teológiu vo Viedni. Počas pôsobenia v Kulpíne vo Vojvodíne v rokoch 1828 – 1831 nadviazal kontakty s Pavlom Jozefom Šafárikom a spolu s ním a Jurajom Rohoňom založil v Hložanoch (osvietensko-klasicistickú) učenú spoločnosť *Societas slavica*. V rokoch 1832 – 1834 pracoval ako vychovávateľ u grófa Steinleina-Saalensteina v Pešti. Michal Godra úzko spolupracoval s Jánom Kollárom. Podieľal sa na činnosti Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej, bol spoluredaktorom almanachu *Zora* (1835, 1836). Od roku 1836 sa stal riaditeľom nižšieho evanjelického slovensko-nemeckého gymnázia v Novom Vrbase v Báčke vo Vojvodíne na Dolnej zemi, v revolučných rokoch sa zdržiaval v Belehrade, kde bol redaktorom nemeckých novín *Der Serbe*. Od roku 1868 bol penzionovaný, žil v Báčskom Petrovci, kde 1. 3. 1874 zomrel.

Literárnohistorické syntézy dejín slovenskej literatúry a slovníkové práce venované slovenskej literatúre zaznamenávajú Godrove latinské i slovenské oslavné verše venované D. Kankovi, S. Žigmondymu, D. Stanislaidesovi a J. Kollárovi, historizujúcu baladu Vešelíni na Muráni uverejnenú v almanachu *Zora* (1835) a jeho satirické básne a epigramy. V hodnotení jeho literárnej činnosti zhodne konštatujú jej periférnosť z hľadiska hlavných vývinových tendencií.²

Svoje básnické juvenílie napísal Michal Godra v latinčine a zachovali sa v rukopisej zbierke *Opera poetica* (1814 – 1816).³ Godrovu záľubu v klasickej latinčine potvrdzujú aj sekundárnou literatúrou zaznamenané tri autorove latinské príležitostné básne z dvadsiatych rokov 19. storočia⁴ venované pedagógom zo vzdelávacích inštitúcií, kde M. Godra študoval:

1. Ode, qua viro clarissimo ac doctissimo Danieli Kanka... dum diem 3. Januarii nomini suo sacram secundis recoleret auspiciis, universi classis primae... cives grati animi indicia dederunt, ore Michaelis Godra, sumptibus... Francisci Torkos. Joannis Kiss. Alexandri Völtel... Posonii, typis Simonis Petri Weber et filii. – Óda venovaná Danielovi Kankovi (1819).

2. Ode viro clarissimo ac doctissimo Samueli Zsigmondy,... Onomasticum suum anni 1821, 26. Augusti diem celebranti, cunctorum gratorum auditorum nomine dicata. Posonii, typis Simonis Petri Weber et filii. – Óda venovaná Samuelovi Žigmondymu (1821).

3. Vota, Clarissimo ac Doctissimo Domino Danieli Stanislaides,... die 3. Jan. 1822. Nominis solennia recolenti, gratis S. S. Theologiae Studiosis, pia mente effusa. Posonii, Typis Simonis Petri Weber, et Filii. – Príanie pre Daniela Stanislaidesa (1822).

² SEDLÁK, Imrich a kolektív: *Dejiny slovenskej literatúry I*. Martin – Bratislava : Matica slovenská – Literárne informačné centrum, 2009, s. 330; *Dejiny slovenskej literatúry II*. Literatúra národného obrodeneia. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1960, s. 138 – 139; *Slovník slovenských spisovateľov*. Ed. Valér Mikula. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 172 (celé heslo je na s. 171 – 172, autor hesla Ľk = Ľubomír Kováčik).

³ Zbierka je súčasťou rozsiahleho osobného fondu Michala Godru uloženého v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine pod signatúrou M 21.

⁴ RIZNER, Vladimír Ľudovít: *Bibliografia písomníctva slovenského od najstarších čias do konca r. 1900 II. G – K*. Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1931, s. 31 – 32, heslo GODRA MICHAL; SAKTO-ROVÁ, Helena: *Bibliografia Michala Godru*. In: *Biografické štúdie 14*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 153 – 171. Oba bibliografické súpisy zaznamenávajú len uvedené tri latinské príležitostné tlače Michala Godru.

Vo fondoch Lyceálnej knižnice v Bratislave sa nachádza doteraz v nijakom bibliografickom súpise prác Michala Godru nezaznamenaná latinská príležitostná tlač z roku 1822. Ide o latinskú gratulačnú báseň vydanú pri príležitosti menín profesora evanjelického lýcea v Bratislave Jána Grosa s dobovo príznačným dlhým názvom: Ara Pietatis, Viro Clarissimo ac Doctissimo Joanni Grosz, In Illustri Lyceo A. C. (Augustanae Confessionis) Posoniensi, Philosophicarum et Philologicarum Scientiarum Professori Meritissimo, dum diem 24 Junii, Nomini suo Sacram, incolis recoleret, per ovantem Studiosam juventutem erecta, anno quo TVRCIA PROH! CARO GRAECORVM SANGVINE SVDAT. Posonni, Typis Simonis Petri Weber, et Filii.

Z chronogramu v podnázve vyplýva, že báseň bola vydaná v roku 1822.⁵

Obdobie konca 18. a prvej polovice 19. storočia je v dejinách slovenskej literatúry tradične označované ako obdobie klasicizmu. Miloslav Vojtech vymedzuje slovenskú klasicistickú literatúru rokmi 1780 – 1840. Za jeden z jej prameňov (spolu s oživením odkazu antiky a vplyvom európskeho klasicizmu) považuje domácu tradíciu latinského humanistického básnictva, prejavujúcu sa predovšetkým analógiou „v žánrovej oblasti – slovenský raný klasicizmus a obdobie renesančného humanizmu spája dominujúci príležitostný charakter poézie“.⁶ Príležitostnú poéziu tohto obdobia označuje ako dedičstvo humanizmu už Albert Pražák: „Po humanizmu zdédila slovenská poesie veľkou a bohatou tradíciou časovej poesie. Jej tematika bola zaměřena na významné okamžiky lidského života, na projevy k narodeninám, k nástupům v úřady, k svatbám, úmrtím, hlavně u vrchností, ale sestupně i u obyčejnějších lidí; ba stalo se časem zvykem oslavovat kdekoho, takže tato poesie zobecněla.“⁷ Podľa Miloslava Vojtecha je diferenciativným znakom medzi humanistickou a ranoklasicistickou príležitostnou (zväčša dedikačného a panegyrického charakteru) poéziou otázka literárneho jazyka: zatiaľ čo príležitostná poézia obdobia renesančného humanizmu využívala takmer výsostne latinčinu, „ranoklasicistická príležitostná poézia sa vyznačuje postupným prechodom od latinskej básnickej produkcie k symbióze latinských a slovenských (resp. českých) básnických textov až k textom písaným výhradne v domácom literárnom jazyku, teda v bernolákovskej slovenčine alebo češtine“.⁸ V dvadsiatych a tridsiatych rokoch 19. storočia, keď vrcholil slovenský básnický klasicizmus, sa podľa M. Vojtecha s príležitostnými gratulačnými a oslavnými básňami môžeme stretnúť „v menšej miere a už iba v slovenskej jazykovej podobe“.⁹ V súvislosti s tvorbou Michala Godru možno toto tvrdenie trochu korigovať, keďže jeho latinské tlače vyšli aj v roku 1821 a 1822, takže v dvadsiatych rokoch 19. storočia latinskú básnic-

⁵ Gratulačná báseň vytlačená na štyroch listoch je uložená v Lyceálnej knižnici v Bratislave ako súčasť konvolúty so signatúrou BB 431 ako priv. 8. Podrobnejšie o tejto latinskej tlači in: VANEKOVÁ, Oľga: Latinská báseň Michala Godru venovaná Jánovi Grosovi (1822) v pripravovanom zborníku *270 rokov dejín, literatúry a jazyka Slovákov vo Vojvodine*.

⁶ VOJTECH, Miloslav: Klasicizmus ako kultúrny projekt. In: *Od baroka k romantizmu. Literárne smery a tendencie v slovenskej literatúre v rokoch 1780 – 1840*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2003, s. 83.

⁷ PRAŽÁK, Albert: K problematice slovenské příležitostné poesie druhé poloviny osmnáctého a první poloviny devatenáctého století. In: *Universitas Carolina. Philologica 2*. Praha : Karlova univerzita, 1956, s. 175 – 199.

⁸ Vojtech, c. d., s. 84.

⁹ Tamže, s. 85.

kú príležitostnú tvorbu možno doložiť, a ako ukážeme nižšie, Michal Godra vydal tlačou latinské príležitostné básne ešte aj v roku 1841.

V roku 1836 sa Michal Godra stal profesorom a zároveň riaditeľom na nižšom evanjelickom gymnáziu v Novom Vrbase v Báčke vo Vojvodine. V dolnozemskej prostredí sa naďalej aj „popri náročných pedagogických povinnostiach a účasti na spoločenskom živote (...) systematicky venoval štúdiu a vlastnej literárnej činnosti“.¹⁰ Dokladom prepomenia účasti na dolnozemskej spoločenskej živote a vlastnej literárnej činnosti môže byť aj príležitostná latinská tlač z roku 1841 s názvom *Carmen Pastorium*, ktorú Michal Godra napísal pri príležitosti menovania Antona Knézyho¹¹ do funkcie podžupana Báčskej stolice. Albert Pražák špecifikuje žánre príležitostnej poézie a ako zvláštnu skupinu vymedzuje básne písané pri príležitosti nástupu do úradu (inaugurácie, inštalácie): „V toku života zámok, tvrz, kaštel, zemanských kurií (...) far a škol byl slavnostním, oslavovaným okamžikem vstup nositele úradu v úřad. K tomu byly skládány oslavné básně, hymny a ódy, slavnostně tištěné, i graficky slavnostně upravované.“¹² Bibliografické zápisy prác Michala Godru ani iná sekundárna literatúra vyššie uvedenú príležitostnú latinskú tlač z roku 1841 nezaznamenávajú.¹³ Popri „objave“ doteraz neznámej Godrovej tlačou vydanéj básne z roku 1822 venovanej profesorovi Jánovi Grosovi v Lyceálnej knižnici v Bratislave ide o ďalšiu doteraz neznámu latinskú príležitostnú tlač Michala Godru.¹⁴ Osemstranová tlač *Carmen pastorium* vyšla v Novom Sade v tlačiarňi Pavla Jankoviča¹⁵ a tvoria ju dve samostatné básne, eklogy s titulmi Beata Bacška. Ecloga I. a Knézy S. V. Comes. Ecloga II. Predmetom ďalšej časti štúdie je prvá z eklog uverejnených v tlači *Carmen pastorium* s názvom Beata Bacška. Ecloga I. Keďže tlač nie je odbornej verejnosti známa, súčasťou štúdie je prepis latinského textu básne s doplneným označením poradia veršov, prozaický preklad latinského textu a základná charakteristika tematicko-motivickej, výrazovej a žánrovej podoby básne. Vzhľadom na skutočnosť, že ide o príležitostnú poéziu, súčasťou interpretácie je aj úsilie „odhaliť“ historické pozadie vzniku básne, adresáta i ďalšie dobové reálie „ukryté“ v texte.

¹⁰ SAKTOROVÁ, Helena: Životné osudy a národnokultúrna aktivita Michala Godru. In: *Biografické štúdie 18*. Martin : Matica slovenská, 1991, s. 43.

¹¹ Anton Knézy bol príslušníkom šľachtickej zemianskej rodiny z obce Nemes Miletić (dnes Svetožar Miletić), neďaleko mesta Sombor v západnej Báčke. V roku 1841 bol menovaný za druhého podžupana Báčskej stolice, v rokoch 1843 – 1848 zastával úrad prvého podžupana. Hlavným županom, o ktorom sa v básni hovorí vo veršoch 63 a 73, bol v tomto období (1837 – 1867) Josip Rudić. *Magyarország Vármegyéi és városai. Bács-Bodrog Vármegye II*. Budapest, 1909, s. 247, 248. Za informácie o adresátovi Godrovej príležitostnej tlače *Carmen pastorium* ďakujem profesorovi Samuelovi Čelovskému z Báčskeho Petrovca a Maríne Šimák Spevákovovej z Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade.

¹² Pražák, c. d., s. 184.

¹³ Jediná zmienka o tejto tlači sa nachádza na internetovej stránke Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov. Tlač je tu uvedená s trochu pozmeneným názvom *Carmen pastorum* spolu s údajom o umiestnení tlače v Literárnom archíve SNK v Martine. Autorom hesla o Michalovi Godrovi je Vítazoslav Hronec. Dostupné na internete: <http://www.slovackizavod.org.rs/licnosti/5194>.

¹⁴ Tlač je súčasťou mimoriadne rozsiahlej pozostalosti Michala Godru v jeho osobnom fonde uloženom v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine pod signatúrou M 21. Meno autora sa nachádza na konci tlače po druhej ekloge v podobe Mich: Godra. Spôsob uvedenia autorstva je rovnaký, resp. podobný ako v ďalších vyššie uvedených tlačiach Michala Godru.

¹⁵ Podľa údajov na titulnom liste: Neoplantae, Typis Pauli Jancovics rel. Viduae.

CARMEN PASTORICIUM,
Quo
SPECTABILI ac GENEROSO DOMINO
ANTONIO KNÉZY
de N. M.,
die 20 Decembris 1841
IN INCLYTO COMITATU BACSIENSI
MUNERE S. V. COMITIS
AUCTO,
MUSA NEOVERBASIENSIS
DE NOVIS HONORIBUS
pia mente congratulatur.

NEOPLANTAE,
Typis Pauli Jancovics rel. Viduae.

BEATA BACSKA. ECLOGA I.

Menalcas. Bucolus.

Menalcas.

Carpite fragrantemque thymum cytisumque capellae!
Deliciae hae vobis rarae sunt mense Decembri.
– Astrologi fastis, agnina quos mihi pelle
Emi, nunc pecori frigusque nivesque minantur:
Ridet eos Phoebus, campis mitissimus; auras
Spirat adhuc axis tepidas, hiememque putares
Veri jus cessisse suum: tu Bucole plaude.

Bucolus.

Ipse ego vera modo tepidi sum veris imago:
Arguit Astrologos falsi mea diphthera villis
Extrorsum versis, humero revoluta sinistro.
Pan favet, Hercle! – Gravi me sollicitudine pratum
Angebat sicca sitiens aestate; potenti ast
Pascua Pan nutu gregibus laetissima reddit.

Menalcas.

Pan Bachusque Ceresque suo quasi rura favore
Nostra beare velint certatim. Copia flavi
Laudat humum tritici; zea nullis laetior agris
Succrescit, primas Bacsienis avena nec ulli

Cedet equis laudata. Budam, Pisonis et urbem
Vindobonamque ajunt frumento vivere nostro,
Quo naves onerant Baja, Verbás et Neoplanta. 20

Bucolus.

Vino Kula suo, Verbás dulcique palatum
Et tabaco nasum Futak atque Palanka titillant;
Nec tenuem Bajsae tulit armoracia famam
Radix, Hippodamas qua saepe medetur equili.

Menalcas.

Si fabricis opus est oleo: dabit illud abunde 25
Napus iis Alparia; restibus anglica multis
Classis eget: propriis Hodságh Apatinque rudentes
Cannabibus tantos praebebit, ut insula texto e
Funibus Europae jungi queat Anglia ponte.

Bucolus.

Jankovacz alit equos, celebratur eisque Kamendin; 30
Pinguibus urbs bobus, cui tu regina dedisti
Et libertatem propriumque Theresia nomen!
Nec majora boves peregrinis cornua campis
Ostentent, quam vel proprio quos gramine pasco.

Menalcas.

In Pálics nobis, in Danubio atque Tibisco 35
Sponte Canali et in hoc natant in retia pisces;
Pingues lacte greges Bacska dulcissimo inundant;
Mella fluunt favis, quibus aemula cesserit Hybla.
Me mea vestit ovis, me lina domestica; nostrae
Sericeo proprius niveos Amaryllidis artus 40
Cygneumque tegit bombyx velamine collum.
Terra beata, mihi Canaan est altera Bacska!
– Nec minus heroum forti virtute suorum
Plana licet campis, nota est super aethera Bacska.
Majores fuerant nostri, qui Romulidarum 45
Castra penes Petrovárad adorti „mar ha“ tonabant;
Ossa ubi Turcarum gelidis abscondita terrae
Visceribus monstrant Futak et celeberrima Zentha:
Gloria nostratium tumulis revirescit iisdem.

Bucolus.

Ruderibus veteris Bacs arcis proxima, nunquam 50

Abluerint Turcam, quae ibi turcica balnea stagnant:
Fortis Bacska ferum vel sola repelleret hostem.

Menalcas.

Planities foveat haec Musas, favet artibus almis,
Magnis est foecunda viris, quos docta vetabit
Musa mori: solum renovat nunc nupera summum 55
Visio mente virum. – Scis, quam Morgana venustis
Praestigiis nos Fata ambos suavissima ludit
Nuper dum natans urbs Zombor in aëre nobis
Visa est. – Magnifica grandis quid imagine terris
Praemonstrat natura. – Vir Illustrissimus ille, 60
– Fama volucris enim mox nobis visa repandit, –
Quem regno et propriae genuit sua Bacska saluti,
Auspiciis Summi Comitis tunc* munus adibat.
– O, quanto illa dies nobis celebrata triumpho!
More suo juvenes juncta sibi virgine latum 65
Formantes orbem laetas duxere choreas, –
Musicus utriculus numeros dabat; ipse securim
Captatam saliens Thyrsis jactabat in altum;
Deinde pedi prendens apicem, nixusque, relapsa
Mitra, trajecit foveas, agilisque reflexas 70
Ulmos transsiliit. Quis non laetetur? avitos
In campos proprii radiat dum gloria nati.

Bucolus.

Facundi Comitis sapientia diva Supremi
Aurea secla solo nostro feret! – Ecce, volanti
Centauro non dissimilis, – rapturus et ipsi 75
Castori equi cursu palmam, si hippodromus idem
Cespitem designetur utrique in Rakosiensi, –
Vectus equo fugit Hippodamas huc quadrupedante.
Ipse comas lato petasus vix margine longas
Occultare potis, manicis indusium et amplis, 80
Et perisoma nigrans, corioque obducta rubenti
Lignea, dependens loris ampulla, securis
Ipsa, vibrata cito cursu, manualis amicum
Eminus en nobis jam produnt Hippodamanta.
– Hinnit equus laete, laetam fors fert novitatem. 85

Menalcas.

Ipse ego jucundas res autumo. – Mane virescens
Dum rus pello gregem; baculo suffultus acerno, haec

* Die 9. Dec. 1841.

Ad monumenta viri*, – quem pigras hincce paludes,
 Saepe senex puero narrabat avus mihi, primum
 In placidum structo tentasse canale Tibiscum 90
 Derivare, putri purgasseque pascua limo, –
 Hic memor illius, gravibus dum specto canalem
 Navibus et multa malo turgere: volatu
 Stridenti aethra super nostrum caput audio scindi.
 Suspiciens aquilas versus mea tecta volantes 95
 Cerno: casis faustum nostris hinc auguror omen,
 – Hippodamas, en, jam frenis spumantibus adstat.

Prozaický preklad básne:

Pastierska báseň, ktorou váženému a urodzenému pánovi Antonovi Knézymu
 z obce Nemeš Miletič, dňa 20. decembra 1841 povýšenému do úradu podžupana
 v slávnej Báčskej stolici, blahoželá novovrbaská múza so zbožnou myslou.
 V Novom Sade tlačou Pavla Jankoviča.

POŽEHNANÁ BÁČKA. EKLOGA I.

Menalcas. Bucolus.

Menalcas.

Kozičky, trhajte voňavú materinu dúšku a d'atelinu! Tieto lahôdky sú pre vás v decembri
 vzácné. Podľa kalendára astrológa, ktorý som si kúpil za baraniu kožušinu, teraz stádu
 hrozia zima a sneh: k poliam láskavý Phoebus sa mu vysmieva, z neba vanú doteraz tep-
 lé vánky, a myslel by si si, že zima odstúpila svoju moc jari: Bucolus, raduj sa.

Bucolus.

Ja sám som pravým obrazom teplej jari: astrológov usvedčuje zo lži moja vypracovaná
 koža s chlpmi obrátenými smerom von, zvinutá z ľavého ramena. Pri Herkulovi, Pan
 pomáha! Ťažké starosti mi spôsobuje lúka vyprahnutá suchým počasím; Pan však moc-
 ným pokynom vracia stádam veľmi bohaté pastviny.

Menalcas.

Pan aj Bacchus, aj Ceres akoby svojou priazňou chceli opreteký obdarovať naše polia.
 Hojnosť žltej pšenice chváli pôdu; na nijakých poliach nerastie lepšia kukurica, najvzác-
 nejší ovos z Báčky neustúpi ničomu, chvália ho kone. Hovorí sa, že Viedeň, Budín aj
 Bratislava žijú z nášho obilia, na lode ho nakladajú mestá Baja, Vrbas a Nový Sad.

Bucolus.

Kula a Vrbas štekli podnebie svojim lahodným vínom, Futak a Palanka zasa nos tabakom;
 a nie zlú povest' priniesol Bajši koreň chrenu, ktorým Hippodamas často lieči konskú stajňu.
 Menalcas.

Ak dielne potrebujú olej, hojne im ho dodá repka z Alpáru; anglické loďstvo má nedostatok
 lán: Hodság (srb. Odžaci) a Apatin poskytnú toľko povrazov z vlastných konopí, že ostrov
 Anglicko by mohol byť pripojený k Európe mostom spleteným z povrazov.

* Josepho Kiss primo (cum fratre Gabriele) Canalis Francisci auctori positum hic stat monumentum.

Bucolus.

Jankovac chová kone, slávny je vďaka nim Kamendin; vypasenými bykami je preslávené mesto, ktorému si dala slobodu aj vlastné meno ty, kráľovná Terézia! A nijaké býky na cudzích poliach nemajú silnejšie rohy než tie, ktoré pasiem na mojej tráve.

Menalcas.

V Paliči, v Dunaji a tiež v Tise vďaka kanálu nám plávajú do sietí ryby; vykŕmené čriedy zalievajú najchutnejším mliekom Bäcku; medy, pred ktorými ustúpila sokyňa Hybla, tečú z plástov. Mňa odieva moja ovečka, moje vlastné plátno; belostné údy a labutiu šiju našej Amaryllidy zakrýva šat z nášho hodvábu. Bäck je požehnaná zem, pre mňa druhá Kána! A rovnako je Bäck preslávená na nebesiach vďaka odvahe a udatnosti svojich hrdinov na širých bojiskách. Boli to naši predkovia, ktorí napadli tábor Rimanov pri Petrovaradíne a pritom hlasno kričali „Mar ha“; Kde sú ukryté kosti Turkov v chladnej zemi, ukazujú Futak a slávna Senta: Sláva našich krajanov sa zelená na ich hrobch.

Bucolus.

Najbližšie okolie zrúcanín starobylej pevnosti Báč nikdy nevyhladí stopy Turkov, pod vodou sú tu zaplavené turecké kúpele; udatná Bäck by aj sama odrazila krutého nepriateľa.

Menalcas.

Táto rovina podporuje Múzy, žičí blahodarným umeniam, je bohatá na významných mužov, ktorým učená Múza nedovolí umrieť: teraz nedávne videnie v mysli osviežuje obraz muža v najvyššom postavení. – Vieš, ako nás oboch pôvabným mámením oklamala veľmi príjemná fatamorgána. Nedávno, keď sa nám zjavilo vo vzduchu mesto Sombor, ako-by plávalo. – Ako mocná príroda ukazuje svetu budúce veci veľkolepým zjavením. – Ten urodzený muž, – to nám zvestuje letiaca správa, – ktorého pre kráľovstvo a vlastný prospech zrodila drahá Bäck, z vôle hlavného župana ujal sa vtedy (9. decembra 1841) úradu. – Ó, akým veľkým víťazoslávnym sprievodom sme oslávili onen nádherný deň! Podľa svojej obyčaje mládenci spolu s dievčatami utvárajúci široký kruh veselo tancovali – gajdy udávali melódiu; sám tancujúci Thyrsis vyhadzoval do výšky sekeru; potom chytiac pastiersku palicu, sa vzpriamil, skĺzla mu stužka z hlavy, prekročil jamy a rezko preskočil ohnuté bresty. Kto by sa neradoval, keď na pláne zdedené po predkoch žiari sláva vlastného syna?

Bucolus.

Božská múdrosť výrečného hlavného župana prinesie našej rodnej zemi zlaté časy. – Hľa, cvála sem na štvornohom koni Hippodamas, nie nepodobný uháňajúcemu Kentaurovi – hodlajúci ulúpiť aj samotnému Kastorovi palmu víťazstva za preteky na koňoch, ak by pre oboch bola na rákošskom poli vyznačená trávou rovnaká dostihová dráha. Klobúk so širokým okrajom sotva dokáže zakryť dlhé vlasy, tunika so širokými rukávami, tmavý opasok a drevené, červenou kožou potiahnuté drevené puzdro, visiace na remeni, ručná sekera, rozhojdaná rýchlym behom, hľa, toto nám už zďiaľky prezrádza priateľa Hippodama. – Koň veselo erdží, osud prináša radostnú novotu.

Menalcas.

Ja sám myslím na radostné veci. – Ráno, keď podopierajúc sa javorovou bakoľou, vyhľadám stádo na zelenajúce sa pole k tomuto pamätníku muža (** stojí tu pamätník Jozefa

Kiša,¹⁶ ktorý spolu s bratom Gabrielom navrhol stavbu Františkovho kanála) – o ktorom mi ako chlapcovi často rozprával môj dedo, že ako prvý sa pokúsil odvodniť stojaté močiare a vybudovaným kanálom odvieť vodu do pokojnej Tisy, a vyčistil pastviny od potuchnutého blata – tu naňho spomínam, keď hľadím, ako je kanál plný veľkých lodí a prajem si mnohé veci: počujem, ako sa nad našou hlavou trhá obloha svištiacim letom. Pozerajúc sa do výšky rozoznávam orly letiace k mojim strechám: veštím z toho priaznivé znamenie pre naše domy – hľa, Hippodamas tu už stojí s uzdou pokrytou penou.

Prvá ekloga (tvorí ju 97 hexametrov, t. j. šesťstopových daktylských veršov) Michala Godru z tlače *Carmen pastoricium* vydanéj pri príležitosti menovania Antona Knézyho do úradu podžupana Báčskej stolice s názvom Požehnaná Báčka tematizuje oslavu Báčky. Básnická výpoveď je stylizovaná ako dialóg dvoch pastierov s menami Menalcas a Bucolus. Ich mená priamo odkazujú na hlavný zdroj inšpirácie písania bukolstej, pastierskej poézie – Vergília. Pastier Menalcas vystupuje vo Vergiliových eklogách č. 3 a 5, meno Bucolus je latinské pomenovanie pastiera, odvodené z gréckeho substantíva βουκόλος – pastier. Aj niektoré ďalšie postavy vystupujúce v Godrovej ekloge sú inšpirované predobrazom vo Vergiliových eklogách, Thyrsis je arkádsky pastier z eklogy č. 7 (i meno pastiera z Theokritových idýl), u Godru vo verši č. 68: „*sám Thyrsis vyhadzoval do výšky sekeru*“, Amaryllyis je meno pastierky z eklog č. 2, 3, 9, u Godru vo veršoch 40 – 41: „*belostné údy a labutiu šíju našej Amaryllydy zakrýva šat z nášho hodvábu*“.

Úvodný obraz pastvín za neobyčajného, takmer letného teplého počasia, ktoré odporuje kalendárovým predpovediam pre mesiac december, navodzuje už od začiatku eklogy situáciu očakávanej mimoriadnej udalosti. Báseň pokračuje striedavým prehovorom pastierov Menalka a Bukola, ktorí oslavujú Báčku ako požehnaný pastiersko-roľnícky kraj, uvádzajúc konkrétne geografické miesta a plodiny, ktoré sa tu pestujú, ako sú pšenica, ovos, tabak, chren, resp. ďalšie poľnohospodárske činnosti ako chov dobytky, koní, rybolov, produkcia medu, vína a oleja, výroba povrazov a odevov. Poľnohospodárske produkty z Báčky sú známe aj mimo jej územia, napr. obilím zásobuje aj mestá Viedeň, Budín a Bratislavu, verše 18 – 20: „*Hovorí sa, že Viedeň, Budín aj Bratislava žijú z nášho obilia, na lode ho nakladajú mestá Baja, Vrbas a Nový Sad*“; plodiny z Báčky sú najlepšie, Godra používa pri opise často porovnanie s negáciou, verše 16, 17; 33 – 34: „*na nijakých poliach nerastie lepšia kukurica, najvzácnejší ovos z Báčky neustúpi ničomu*“, „*A nijaké býky na cudzích poliach nemajú silnejšie rohy než tie, ktoré pasiem na mojej tráve*“. Oslava pastiersko-roľníckeho života v Báčke je ukončená zvolaním Menalka vo verši 42: „*Báčka je požehnaná zem, pre mňa druhá Kána!*“ Namiesto žánrovo primeraného označenia idylickej krajiny ako starogréckej Arkádie, využíva Godra vo svojej ekloge biblický motív zasľúbenej, šťastnej zeme použitím pomenovania Kána Galilejská. V kompozícii eklogy pokračuje Godra po opise Báčky ako požehnanej vidieckej, roľníckej a pastierskej krajiny opäť v súlade so žánrovým vymedzením eklogy krátkym historickým exkurzom do slávnych dejín Báčky: napr. verše 47 – 49 pripomínajú historické miesta bojov miestnych obyvateľov s Turkami: „*Kde sú ukryté kosti Turkov v chladnej zemi, ukazujú Futak a slávna Sen-*

¹⁶ Ide pravdepodobne o pamätník Jozefa Kiša v meste Sombor, kde v roku 1813 J. Kiš zomrel. Viac o bratoch Kišovcoch v pozn. č. 20.

ta:¹⁷ *Sláva našich krajanov sa zelená na ich hroboch.*“ Ešte staršiu históriu Báčky tematizuje Godra vo veršoch 45 a 46: „*Boli to naši predkovia, ktorí napadli tábor Rimanov pri Petrovaradíne a pri tom hlasno kričali ‚Mar ha‘.*“ Ako sme uviedli vyššie, Godra nadviazal počas svojho pôsobenia v Kulpíne v rokoch 1828 – 1831 kontakt s Pavlom Jozefom Šafárikom. Ten vo svojom diele *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826) zaznamenáva rovnakú udalosť.¹⁸ Vzhľadom na spôsob básnického spracovania uvedeného motívu je možné vysloviť domnienku, že ako vecný zdroj informácie slúžilo M. Godrovi Šafárikovo spracovanie udalosti.

Od verša 53 prechádza Godra od oslavy Báčky k oslave „*onoho slávneho muža*“ (Antona Knézyho, pozn. O. V.) bez uvedenia jeho mena, to sa vôbec v prvej ekloge v celej básni neobjavuje. Ekloga získava ešte viac oslavný tón až ódického charakteru, pastieri najprv spomínajú na fatamorgánovú víziu, ktorá im predpovedala významnú udalosť, keď sa „*onen slávny muž, ktorého Bážka zrodila pre kráľovstvo a vlastný prospech, (...) z vôle hlavného župana ujal svojho úradu*“ (verše 60 – 64). V poznámke pod čiarou je uvedený presný dátum tejto udalosti (9. december 1841), čo opäť zdôrazňuje príležitostnosť a účel básne. Nasleduje takmer etnograficky presný opis ľudových osláv spojených s menovaním podžupana (verše 64 – 70): mládenci a dievčatá spolu tancovali v kruhu veselých tance, gajdy udávali melódiu, pastier Thyrsis vyhadzoval do výšky sekeru a potom preskakoval ohnuté stromy. Záver eklogy tematizuje vypäté očakávanie príchodu pastiera-posla Hippodama, ktorý prináša radostnú správu o menovaní podžupana. Hippodamas je zobrazený ako uháňajúci Kentaur, ktorý môže súťažiť v pretekoch na koni s Kastorom, mytologickým hrdinom, najlepším vozatajom a krotiteľom koní. Hippodamas sa v druhej ekloge príležitostnej tlače *Carmen Pastorium* pripojí k postavám pastierov Menalka a Bukola a strieda sa s nimi v prehovoroch. Výraznú dobovú aktualizáciu eklogy M. Godru a jej veľmi konkrétne ukotvenie v prostredí Bážskej stolice predstavuje v úplnom závere básne ústami pastiera Menalka prednesená oslava architektov a staviteľov Františkovo kanála, ktorý slúžil na prepojenie tokov riek Dunaj a Tisa a odvodnenie močarísk v oblasti Báčky, bratov Jozefa a Gabriela Kišovcov.¹⁹ Verše 87 – 91 pripomínajú, že Jozef

¹⁷ Senta, mesto vo Vojvodine v Srbsku. V bitke pri Sente (Zente) v roku 1697 spojenecké vojská pod velením princa Eugena Savojského definitívne porazili osmanskú armádu a oslobodili Uhorsko. KÖNYA, Peter a kol.: *Dejiny Uhorska (1000 – 1918)*. Bratislava : Citadella, 2014, s. 327, 329.

¹⁸ ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Budín, 1826, s. 7. Pasáž uvádzame v slovenskom preklade podľa: *Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Dejiny slovenského jazyka a literatúry všetkých nárečí*. Preklad z nemčiny Valéria Betáková a Rudolf Beták. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1992, s. 21: „No len čo nastal pokoj, už r. 359, keď sa cisár Konštantín bol stiahol prezimovať do Sirmia, ukázali sa nové húfy Sarmatov, vyhnaných pred rokom na Karpatské pohoria, a keď žiadal od nich vysvetlenie, spočiatku sa síce správali mierumilovne, ale čoskoro, pri jednom rozhovore v Acimincu (dnešnom Petrovaradíne), nečakane, s vojnovým povykom: mar ha, mar ha! usmrťte ho!, vyrútili sa na cisára, lež rímske légie ich predsa len pobili.“ V poznámke pod čiarou Šafárik uvádza aj hláskovú zmenu „a“ na „o“, z čoho podľa neho vyplýva, že „vojnový pokrik (...) by bol *mor ho* a to by nabádalo pokladať kmeň, ktorý vtedy bol pánom krajiny južne od Karpát medzi Dunajom a Tisou, asi za dnešných Slovákov“ (tamže). V tejto zmenenej podobe sa bojový pokrik „Mor ho“ objavil v rovnomennej básnickej skladbe romantického básnika Sama Chalupka z roku 1864.

¹⁹ Gabriel Kiš (Kiss) – 1751, Prešov – 1800, Viedeň, vodohospodársky inžinier, študoval na vojenskej inžinierskej akadémii vo Viedni. Spolu s bratom Jozefom (1748 – 1813) vypracoval plán výstavby odvodňo-

Kiš bol muž, ktorý „ako prvý sa pokúsil odvodniť stojaté močiare a vybudovaným kanálom odviesť vodu do pokojnej Tisy, a vyčistil pastviny od potuchnutého blata“.

Konkrétne situovanie priestoru eklogy do Báčskej stolice s presne uvedenými názvami geografických lokalít a pre ne typických atribútov (plodiny, historické reminiscencie a pod.) korešponduje so zistením A. Pražáka: „Pri nástupu represantů v úřad zachycovali jejich citelé osobnost v jejím prostředí, umísťovali ji geneologicky i v krajinném a přírodním rámci, hleděli, aby plasticky vynikla a odpovídala skutečnosti. Některé podoby provázal malý historický a kulturní poznámkař.“²⁰ V súvislosti s interpretovanou básňou M. Godru možno podotknúť, že prvá ekloga neoslavuje ešte priamo Antona Knézyho, resp. neuvádza jeho meno a nejaké ďalšie konkrétne údaje o ňom, Godrovi stačí atribút „vir illustrissimus ille“ (onen slávny muž), ale veľmi konkrétne opisuje a oslavuje Báčsku stolicu, čiže prostredie, krajinu a prírodu, kde oslavovaná osoba žije a pôsobí.²¹

Podľa *Encyklopedie literárních žánrů*²² je ekloga lyrická báseň prírodne reflexívneho alebo milostného obsahu, umiestnená do idylického priestoru pastierov, žijúcich len pre lásku a poéziu. Ekloga sa zaraďuje ku klasickým formám idylickej bukolickej poézie. Lyrický subjekt býva štylizovaný do podoby pastiera. V motívickej výstavbe pracuje ekloga s mytologickými a historickými exkurzmi a literárnymi alúziami. Autori mávajú vzdelanecké zázemie a dôkladnú znalosť poetiky svojich predchodcov i súčasníkov. Za reprezentatívne dielo sa považujú Vergiliove eklogy v zbierke *Bucolica* (Spevy pastierske) z r. 42 – 37 pñl. Popri eklogách mohlo ako významný zdroj inšpirácie slúžiť i ďalšie Vergiliovo básnické dielo, a to *Georgica* (Spevy roľnícke), dokončené v r. 29 pñl. V štyroch knihách napísaných v hexametri Vergilius opisuje a oslavuje pestovanie obilia a práce na poli, ošetrovanie ovocných stromov a vínnej révy, chov dobytka a včelárstvo. Všetky uvedené témy nachádzame aj v Godrovom básnickom spracovaní v ekloge Beata Bacska, samozrejme, vzhľadom na rozsah básne v primerane koncentrovanej podobe. Vergilius (vrátane jeho zbierky *Bucolica*) sa stal až do 18. storočia kanonizovaným školským autorom na výučbu dokonalej latinčiny. Zo školského vyučovania eklog vychádzajú verzologické schémy a preberajú sa súbory citátov, okrídlených slov, obrazov, epitet. Uvedené základné charakteristiky žánru eklogy možno identifikovať v prvej ekloge M. Godru z príležitostnej tlače *Carmen pastorium*. Ekloga je zložená v hexametroch, báseň je štylizovaná ako prehovor/dialóg pastierov. Opisované prostredie je vidiecka krajina pastiersko-roľníckeho typu, krásna a požehnaná, v súlade s vyššie uvedenou Pražákovou charakteristikou príležitostnej poézie je krajina v Godrovej básni zároveň veľmi konkrétne pomenovaná a špecifikovaná, presne určená, je to Báčska stolica prvej polovice 19. storočia s konkrétnymi názvami lokalít a ich základnými charakteristikami. V súlade so žánrovým znakom využitia mytologických exkurzov Godra ako poeta doctus umiestňuje do svojej eklogy mytologické postavy a motívy: bohovia Phoebus, Bacchus, Ceres, ďalej Múzy, Pan, Kentaur a Kastor. Ako poeta doctus sa Godra prejavuje aj v uplatnení

vacieho a dopravného kanála medzi Monostorszegom a Novim Vrbasom (Františkov kanál). *Slovenský biografický slovník. III. zv. K – L*. Martin : Matica slovenská, 1989, s. 84, 85.

²⁰ Pražák, c. d., s. 185 – 186.

²¹ Oslava osoby Antona Knézyho je náplňou druhej eklogy z príležitostnej tlače *Carmen pastorium*.

²² MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha : Paseka, 2004, s. 133.

historických exkurzov z dejín Báčky (boje s Turkmi a s Rimanmi). Intertextové súvislosti s dielom vzorového autora eklog Vergiliom možno identifikovať o. i. napr. v menách postáv pastierov Menalcas, Thyrsis a pastierky Amaryllis. Za intertextovú súvislosť s dielom súčasného autora možno považovať vyššie uvedené využitie motívu útoku obyvateľov Báčky na rímskych vojakov, ktoré je pravdepodobne inšpirované spracovaním tejto udalosti v diele P. J. Šafárika.

Doteraz neznáma príležitostná tlač M. Godru *Carmen pastoricum* z roku 1841 je dokladom, že ešte v štyridsiatych rokoch 19. storočia sa latinský jazyk používal v literárnej produkcii, minimálne pri tvorbe príležitostnej poézie. Tematicko-motivický rozbor prvej eklogy zároveň ukázal, že M. Godra „vlozil“ do svojej básne mimoriadne veľa konkrétnych geografických názvov a údajov o dobových reáliách z prostredia Báčky, čím aktualizoval žáner eklogy.

PRAMENE

GODRA, Michal: *Carmen pastoricum*... Nový Sad : Tlačiareň Pavla Jankoviča, 1841.

Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí. Preklad z nemčiny Valéria Betáková a Rudolf Beták. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1992.

ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Budín, 1826.

LITERATÚRA

CONTE, Gian Biagio: *Dějiny římské literatury*. Praha : KLP, 2003.

KÓNYA, Peter a kol.: *Dejiny Uhorska (1000 – 1918)*. Bratislava : Citadella, 2014.

Magyarország Vármegyéi és városai. Bács-Bodrog Vármegye II. Budapest, 1909.

MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha : Paseka, 2004.

PRAŽÁK, Albert: K problematice slovenské příležitostné poesie druhé poloviny osmnáctého a první poloviny devatenáctého století. In: *Universitas Carolina. Philologica* 2. Praha : Karlova univerzita, 1956, s. 175 – 199.

SAKTOROVÁ, Helena: Bibliografia Michala Godru. In: *Biografické štúdie* 14. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 153 – 171.

SAKTOROVÁ, Helena: Životné osudy a národnokultúrna aktivita Michala Godru. In: *Biografické štúdie* 18. Martin : Matica slovenská, 1991, s. 30 – 87.

Slovník slovenských spisovatel'ov. Ed. Valér Mikula. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry, 2005.

Slovenský biografický slovník. II. zv. E – J. Martin : Matica slovenská, 1987.

Slovenský biografický slovník. III. zv. K – L. Martin : Matica slovenská, 1989.

VOJTECH, Miloslav: *Od baroka k romantizmu. Literárne smery a tendencie v slovenskej literatúre v rokoch 1780 – 1840*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2003.

Mgr. Oľga Vaneková, PhD.

Ústav slovenskej literatúry SAV

Konventná 13

811 03 Bratislava

SR

e-mail: Olga.Vanekova@savba.sk

Dvojdňové putovania dolnozemskeho Slováka po slovanskom svete

JANA PÁCALOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

PÁCALOVÁ, J.: The Two-Day Pilgrimage of a Lower-land Slovak around the Slavic World

SLOVENSKÁ LITERATÚRA 63, No. 6, p. 435 – 453.

The subject of the paper is travel articles written by Félix Kutlík (1843 – 1890) in the second half of the 1860s and published in the years 1867 and 1868 in the *Pešťbudínske vedomosti* anonymously (*Výlet do Krkoněš / A Trip to the Krkonoše, Dva dni v Praze / Two Days in Prague*) and under the pen name Felkovský (*Dva dni v Uhrách / Two Days in Hungary, Výlet na Laaland / A Trip to Laaland, Výlet na Ránu / A Trip to Rána*). These short travelogues, which have not been analysed so far, represent the revivalist type of travelogue featuring the intentional affinity to Kollaresque „ideological“ legacy, Kollár's broad concept of the Slavic world and the „original“ areas inhabited by the Slavs. The goal of the analysis is to show the way of creating the writings as a type of revivalist travelogue based on the mythical concept of the united Slavic homeland, which was established by Kollár's *Slávy dcéra / The Daughter of Sláva*. The emphasis is placed on following the national emblems (borders, the linden tree symbol, the sacred places of the Slavs, the martyrlike nation etc.) in connection with the concept of the national emblematicism of the central European Slavs formulated by Róbert Kiss Szemán (2014). The paper also answers the question how the Lower-land author depicts in his travelogues Slovakia in comparison with the images of other countries, what he means by the attributes „our“, „Slovak“, what (which country, ethnic group) he regards as his home.

Key words: National revival, Romantic representation of the world, the places of memory, a tool of national identity, travelogue, national emblematicism, emblematic geography, cultural authority

I

Félixa Kutlíka (1843 – 1890),¹ „významného slovenského vojvodinského národno-politického, osvetového a literárnopublicistického pracovníka“, ako ho charakterizuje

¹ Félix Kutlík bol jedným z ôsmich detí učiteľa a farára Jána Kutlíka (1806 – 1890), slovenského ľudovúchovného, literárne a kultúrne činného pracovníka, ktorý na Dolnej zemi pôsobil od roku 1828. Félix Kutlík sa narodil 28. marca 1843 v Banátskom Veľkom Sv. Mikuláši (Sînnicolau Mare v Rumunsku) ako dolnozемец prvej generácie. Základné vzdelanie získal v Pitvaroši, evanjelické gymnázium navštevoval v Sarvaši, Poľnom Berinčoku a Novom Vrbase. V školskom roku 1859/1860 bol žiakom evanjelického lýcea v Banskej Štiavnici, kde ho slovenčinu vyučoval a na formovanie jeho národného povedomia mal výrazný vplyv Pavol Dobšinský. V Štiavnici sa stal členom lyceálnej knižnice, navštevoval hodiny klavíra. Pokračovať v štúdiu na Slovensku (v Prešove) sa mu nepodarilo, v nasledujúcom školskom roku sa musel vrátiť do Sarvaša. V roku 1864 tu ukončil gymnázium a učiteľský ústav a stal sa pomocným učiteľom.

monografista Samuel Čelovský,² reflektujú slovenské literárnohistorické syntézy ako okrajového spisovateľa druhej polovice 19. storočia. Napriek tomu, že v súčasnosti patrí k temer zabudnutým autorom nielen v literárnohistorickom obraze tohto obdobia, ale aj čitateľsky, v slovenskom prostredí bol v 20. storočí výber z jeho diela, na rozdiel od iných spisovateľov viazaných pôvodom či pôsobnosťou k dolnozemskej kultúre prostrediu (napr. Leopolda Abafiho, pišuceho pod literárnym pseudonymom Branko Rovinov³) sprístupnený až dvakrát. V roku 1935 vydal Leopold Mazáč pod názvom prvej⁴ prózy *Kralica, Lazar, Marko a Hajdúchova smrť*, ktoré vychádzali v sedemdesiatych rokoch 19. storočia na stránkach časopisu *Orol*,⁵ a v roku 1981 vydalo vydavateľstvo Tatran výber z Kutlíkovho diela, zahŕňajúci síce iba dva beletristické texty (opäť *Kralica a Lazar*), ale až päť cestopisov uverejnených pôvodne v *Pešťbudínskych vedomostiach* v rokoch 1867 a 1868 (*Výlet do Krkonos, Dva dni v Prahe, Dva dni v Uhrách, Výlet na Ránu, Výlet na Laaland*),⁶ „Besiedku o národnej srbskej slávnosti“ *V Belehrade*⁷ a z rukopisnej pozostalosti autora dovtedy nepublikovanú drámu *Stratený syn*.⁸ Zaujímavosťou edičného uspo-

telom v Slovenskom Bánheďeši. Zamýšľal študovať medicínu, no na naliehanie rodiny napokon na jeseň nasledujúceho roka nastúpil na Evanjelickú teologickú fakultu vo Viedni. V tomto čase začal byť literárne činný. Pobyt vo Viedni (1865 – 1869) a v Rostocku (1868/1869) mu priniesli podnety, ktoré zužitkoval aj literárne. Po zložení kandidátskej skúšky pôsobil ako súkromný učiteľ, bol prvým slovenským učiteľom a kazateľom vo Fazekáš Váršande (Rumunsko), kde sa aktívne angažoval v osvetovej a kultúrnej činnosti. Hojne sa venoval publicistike (vrátane uverejňovania v slovenských periodikách). V nasledujúcom roku prijal miesto kaplána v Petrovci. Pôsobil tu ako režisér v ochotníckom divadle, zúčastňoval sa národnokultúrnych manifestácií, organizoval finančné zbierky pre Maticu slovenskú a slovenské gymnáziá, angažoval sa aj politicky. V rokoch 1874 – 1875 pôsobil v Silbaši, potom v Kulpíne, kde 30. júna 1890 zomrel.

² ČELOVSKÝ, Samuel: Mladosť Félixa Kutlíka. In: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010, s. 7.

³ Bližšie PÁCALOVÁ, Jana: Vidina a skutočnosť Leopolda Abafiho. In: *Slovenská literatúra*, roč. 62, 2015, č. 5, s. 410 – 426; PÁCALOVÁ, Jana: Branko Rovinov – romantik medzi Levočou a Aradádom (v tlači; abstrakt príspevku dostupný v publikácii *Medzinárodná konferencia 270 rokov dejín, literatúry a jazyka Slovákov vo Vojvodine. Harmonogram a kniha abstraktov* [Novi Sad, 16 October 2015]. Novi Sad : Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade, 2015, s. 23.

⁴ KUTLÍK, Félix: *Kralica*. Zostavil Dobroslav Chrobák. Praha : Leopold Mazáč, 1935.

⁵ Chronologicky: *Hajdúkova smrť* (*Povešť zo srbského života*), roč. 4, 1873, č. 1, s. 1 – 6; č. 2, s. 25 – 32 [v preklade Eduarda Valečka vyšla neskôr próza aj v týždenníku pre poučenie a zábavu *Šumavan*, roč. 9, 1876, č. 29 – 33]; *Marko* (*Povešť z bulharského života*), roč. 5, 1874, č. 1, s. 1 – 7; č. 2, s. 34 – 42; *Lazar* (*Povešť z hercegovinského života*), roč. 7, 1876, č. 4, s. 105 – 113; č. 5, s. 121 – 130; *Kralica* (*Povešť zo srbského života*), roč. 8, 1877, č. 5, s. 125 – 130; č. 6, s. 154 – 158; č. 7, s. 173 – 179.

⁶ Názvy textov tu uvádzam podľa prvého vydania, inde v texte podľa novšieho edičného úzu: *Výlet na „Krkonos“*. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 7, 1867, č. 80, s. 2; č. 81, s. 2; č. 82, s. 1; *Dva dni v Prahe*. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 7, 1867, č. 84, s. 2 – 3; č. 85, s. 2 – 3; č. 86, s. 1; *Dva dni v „Uhrách“*. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 8, 1868, č. 48, s. 2; č. 49, s. 1; *Výlet na Ránu*. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 8, 1868, č. 73, s. 2 – 3; č. 74, s. 2; č. 75, s. 2 – 3; „*Výlet na Laaland*“. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 8, 1868, č. 63, s. 2; č. 64, s. 2; č. 65, s. 1.

⁷ Pôvodne *Orol*, roč. 3, 1872, č. 9, s. 268 – 271.

⁸ Podľa svedectva Kutlíkovho syna (KUTLÍK, Félix (III): *Dejiny Kutlíkovcov*. Zostavil - - - . Venované priateľom a všetkým, ktorí sa o našu rodinu zaujímajú. Bratislava [nákladom autora 1931], s. 60) napísal autor ešte činohru „*Mladý učiteľ*“ alebo „*Náhla smrť*“, ktorej rukopis nepoznáme, a v odpisoch sa zachovala aj rukopisná fraška *Poverčivý šuhaj*.

riadenia tohto vydania je to, že editor Samuel Čelovský zaradil „besiedku“⁹ *V Belehrade* do časti Próza a dráma, zatiaľ čo v bibliografii Kutlíkových prác ju evidoval ako cestopis.¹⁰ Akokoľvek je pre besednicu príznačný žánrový synkretizmus a prítomnosť prvkov typických pre viaceré krátke beletristické útvary, v tomto Kultikovom texte prevažujú prvky charakteristické pre cestopis, čo oprávňuje uvažovať o ňom skôr ako o cestopisnej čрте než o krásnej próze. Preto ju aj v ďalších úvahách zaraďujem k cestopisom.

Kvantitatívny dôraz na cestopisy v pomere k celku a žánrovému rozvrstveniu Kutlíkovho diela vo vydani z roku 1981 – teda výber šiestich z ôsmich cestopisov,¹¹ zatiaľ čo z jedenástich beletristických diel zahrnul editor do knižného vydania iba dve¹² – nie je zanedbateľný. Podstatne totiž modifikuje obraz o spisovateľovi Félixovi Kutlíkovi, ako sa ustálil v literárnohistorických syntézach.

Distribúcia literárnych textov Félixu Kutlíka v dobovej tlači šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 19. storočia zodpovedala žánrovému aspektu a charakteru cieľového periodika. Až sedem jeho próz vyšlo v *Orle, časopise pre zábavu a poučenie*, prózy *Slepý žobrák* a *Vdova a jej syn* boli odtlačené v *Stráži na Sione* a poviedku *Pani farárka* priniesol almanach *Živena*. Väčšina cestopisov bola uverejnená v *Pešťbudínskych vedomostiach* v rubrike Besednica; *Úryvky z cestopisu po Nemecku* vyšli v *Cirkevných listoch* a cestopisná črta *V Belehrade* v *Orle*. Ak by sme z tohto publikačného rozloženia „násilne“ abstrahovali „dobového slovenského čitateľa“ Kutlíkových textov (s vedomím, že ide o pracovnú abstrakciu, keďže čitateľské zázemie oboch periodík, kde autor publikoval najviac svojich textov, sa do značnej miery prekrývalo), bol by to čitateľ *Pešťbudínskych vedomostí*, evidujúci Félixu Kutlíka ako autora cestopisov, a čitateľ *Orla*, ktorý ho vnímal ako autora historických „povestí“ tematicky sa vzťahujúcich na život v dolnozemskej prostredí.

Za reprezentatívneho čitateľa druhého „modelového okruhu“ recipientov Kutlíkových literárnych prác možno považovať Jaroslava Vlčka. Charakteristiku spisovateľa Félixu Kutlíka napísal očividne práve na základe jeho próz z *Orla*, a dokonca ho označil za pokračovateľa Jána Kalinčiaka, zdôrazňujúc tematickú príbuznosť próz oboch autorov:

⁹ Bližšie k problematike žánru besednice a rubriky besednice v slovenskom prostredí druhej polovice 19. storočia pozri HUČKOVÁ, Dana: Žáner besednice v slovenskej literatúre na konci 19. storočia. In: *Studia Slavica*, roč. 18, 2014, č. 1, s. 69 – 74.

¹⁰ ČELOVSKÝ, Samuel: Bibliografia prác Félixu Kutlíka z rokov 1867 – 1877. In: KUTLÍK, Félix: *Kralica a iné*. Bratislava : Tatran, 1981, s. 179; tiež in: ČELOVSKÝ, Samuel: *Mladosť Félixu Kutlíka*. Nový Sad : Prosveta, 1982, s. 274; v novšom vydaní ČELOVSKÝ, Samuel: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010, s. 207.

¹¹ V druhom vydaní doteraz nevyšli cestopisy *Cesta do Prahy a slávnosť privezenia českej koruny* (pôvodne *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 7, č. 74, s. 2 – 3; č. 75, s. 2 – 3); *Úryvky z cestopisu po Nemecku* (pod pseudonymom F. Felkovský v časopise *Český lid*, roč. 6, č. 18, s. 148 – 150).

¹² V druhom vydaní doteraz nevyšli prózy *Slepý žobrák* (pôvodne *Stráž na Sione*, roč. 1, 1871, č. 4, s. 29 – 30), *Acindína. Bulharská poviedka* (pôvodne *Orol*, roč. 2, 1871, č. 8, s. 238 – 244; č. 9, s. 266 – 270), *Na Silvestra (Besiedka)* (pôvodne *Orol*, roč. 2, 1871, s. 12, s. 360 – 365), *Vdova a jej syn* (pôvodne *Stráž na Sione*, roč. 2, 1872, č. 2, s. 14 – 16), *Pani farárka* (pôvodne *Živena. Národný almanach* 1. Martin : Živena, Spolok slovenských žien, 1872, s. 95 – 111), *Hajdúkova nevesta. Povešť z bulharského života* (pôvodne *Orol*, roč. 4, 1873, č. 6, s. 121 – 126; č. 7, s. 145 – 149; č. 8, s. 169 – 175), *Anastázia* (pôvodne *Orol*, roč. 5, 1874, č. 5, s. 137 – 141; č. 6, s. 162 – 167; č. 7, s. 194 – 203).

„*Felix Kutlík* dospěje-li, nahradí Slovensku Kalinčáka. Není sice malířem slovenských zemánův, ale je básníkem jihu. V Belehrade, Anastasia, Lazár, Kralica, Hajdúkova smrt', Hajdúkova nevesta a zejména Marko jsou práce velmi slibné. Škoda, že v poslední době umlká.“¹³ V *Dejinách literatury slovenskej* už Jaroslav Vlček zaradil Félixa Kutlíka na základe generačnej príbuznosti k Svetozárovi Hurbanovi Vajanskému ako „veľaditeľa dedinskej poviestky“, ktorého „novely zo života srbského (v Orle) budily veľké nádeje“.¹⁴ Podotknúť treba, že prvá charakteristika z Vlčkovej syntézy nemá v Kutlíkových textoch faktickú oporu, aj to, že tieto jeho prózy vzbudili „veľké nádeje“ len u redaktora *Orla*, Andreja Trúchleho Sytnianskeho, ktorý autora nábádal písať tento typ historickej prózy,¹⁵ a následne u mladého Jaroslava Vlčka... Akokoľvek, na základe Vlčkovho výkladu vstúpil Félix Kutlík do dejín slovenskej literatúry ako autor historických povestí a takto sa v ňom aj etabloval.

Andrej Mráz zdôvodnil charakter Kutlíkových próz na stránkach *Orla* zosilneným záujmom o balkánskych Slovanov v sedemdesiatych rokoch 19. storočia, pričom upozornil na to, že autor romantizoval prostredie a minulosť balkánskych Slovanov.¹⁶ Tematickú líniu bojov južných Slovanov proti Turkom akcentoval aj výklad Oskára Čepana a Ivana Kusého v akademických *Dejinách slovenskej literatúry*, pričom prvý historik vysvetľoval: „V rade tematicky nadväzujúcich poviedok heroizoval okolnosti romantického odporu hajdúkov proti tureckej porobe, junácku pomstu podľa krivdy, oslavoval vernú lásku a asketizmus. Nadovšetko idealizoval žertvu za vznešené národné ciele. Kutlíkova umelecky priemerná próza zohrala aktivizačnú úlohu v období politických porážok slovenského národného hnutia. V prostredí všeobecnej depresie kriesila vôľu k činu, nepoddajnosti a budila dôveru v budúcnosť národa.“¹⁷

Až čitateľským výberom *Kralica a iné* skorigoval Samuel Čelovský literárnou historiografiou kanonizovaný obraz o prozaikovi Kutlíkovi smerom k podobe, ktorá lepšie zodpovedá žánrovému spektru a rozvrstveniu spisovateľovho diela.

Opodstatnene sú to práve cestopisy, ktoré majú v jeho celku významné postavenie a zaujímavé sú aj literárnohistoricky, hoci doteraz neboli ani dostatočne preskúmané, ani ocenené. Referoval o nich širšie iba Samuel Čelovský v citovanej monografii,¹⁸ pričom konštatoval, že „majú značnú publicisticko-literárnu hodnotu a dávajú možnosť hlbšie

¹³ VLČEK, Jaroslav: *Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy*. Praha : Nákladem Slavíka & Borového, 1881, s. 243.

¹⁴ VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatury slovenskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953, s. 339.

¹⁵ Bližšie *Orol*, roč. 3, 1872; roč. 4, 1873; roč. 6, 1875; roč. 7, 1876; rubrika Listáreň redakcie a administrácie.

¹⁶ MRÁZ, Andrej: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1948, s. 185.

¹⁷ ČEPAN, Oskár: Rozklad romantizmu. In: ČEPAN, Oskár – KUSÝ, Ivan – ŠMATLÁK, Stanislav – NOGE, Július: *Literatúra druhej polovice 19. storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, s. 194. V zhodných ideologických intenciách interpretoval naposledy Kutlíkove historické prózy viažuce sa k dolnozemskejmu prostrediu Samuel Čelovský: Mladosť Félixa Kutlíka. In: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010, s. 201.

¹⁸ ČELOVSKÝ, Samuel: Mladosť Félixa Kutlíka. In: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010, s. 174 – 183 [vo vydaní z roku 1982 s. 231 – 242].

načrieť do autorovej osobnosti. Považujeme ich za najhodnotnejšie slovenské vojvodinské cestopisy z 2. polovice minulého storočia¹⁹. Pred ním Zlatko Klátik vo *Vývine slovenského cestopisu* spomenul Kutlíka na jedinom mieste,²⁰ v pripojenej Bibliografii slovenského cestopisu ani neuviedol úplný sumár jeho cestopisných článkov, spomedzi ôsmich evidoval iba štyri (*Úryvky z cestopisu po Nemecku, Výlet na Laaland, Výlet na Ránu, V Belehrade*).

Predmetom tejto štúdie budú Kutlíkove cestopisné články, uverejnené v rokoch 1867 a 1868 na stránkach *Pešťbudínskych vedomostí*.²¹ Rozsahom ide o kratšie seriálové texty, publikované v dvoch až troch číslach anonymne (*Výlet do Krkonôš, Dva dni v Prahe*) a pod spisovateľovým pseudonymom Felkovský (*Dva dni v Uhrách, Výlet na Laaland, Výlet na Ránu*). Spoločne, až priam kuriózne, majú to, že ide o záznamy z dvojdných cestovaní alebo sú v nich reflektované iba dva cestovateľské dni. V žiadnom z textov autor neuvádza bližšie časové údaje, nedatuje ich a rovnako nereflektuje skutočnosti, z ktorých by bolo možné dedukovať, o aké ročné obdobie ide. Známe biografické údaje neumožňujú v každom prípade spoľahlivo vyvodiť konkrétne termíny týchto ciest a vyžadujú si ďalší výskum.

Na základe zachovanej korešpondencie napríklad vieme, že na ostrov Lolland cestoval Kutlík z baltského prístavného mesta Rostock začiatkom mája 1868,²² cestopis *Výlet na Laaland* bol publikovaný začiatkom augusta. Môžeme predpokladať, že svoje cestovateľské zážitky spísal pravdepodobne bezprostredne po ceste a rovnako promptne boli uverejnené: letné prázdniny roku 1867 strávil u brata Bohdana v českých Křižlicích, odkiaľ podnikol niekoľko výletov do Krkonôš a minimálne dva do Prahy. Cestopis mapujúci výlet na hrad Kumburg cez Jičín, Vítkovice, Rudnice, na Snežku a k prameňu Labe bol publikovaný začiatkom októbra 1867, reflexia slávnosti privezenia českej koruny z Viedne do Prahy bola uverejnená začiatkom septembra a cestopis z nasledujúceho pražského výletu v druhej polovici októbra, kedy už autor bol späť vo Viedni, kde študoval teológiu. Kým pobyt v tejto metropole mu pravdepodobne nepriniesol podnety, ktoré by považoval za vhodné stvárniť literárne, formou cestopisu, nasledujúci ročný pobyt v Rostocku (od 16. apríla 1868 do 13. marca 1869), kde pokračoval v štúdiu, mu ponúkol lákavé cestovateľské destinácie, ktoré neostali nevyužité ani literárne. Cestopisy z výletov na dánsky ostrov Lolland a najväčší nemecký ostrov Rujana boli uverejnené v auguste a septembri 1868. Výnimkou je azda jediný cestopis viazaný na hornouhorské prostredie, *Dva*

¹⁹ ČELOVSKÝ, Samuel: Kutlíkov život a tvorba. In: KUTLÍK, Félix: *Kralica a iné*. Bratislava : Tatran, 1981, s. 14.

²⁰ „Z hľadiska predmetu, sústredeného záujmu na ceste, ideového obrazu cestovateľa-rozprávača a cieľ cesty predstavuje úplne opačný pól tzv. cestopis pútnický, ktorý sa začína objavovať v šesťdesiatych rokoch v časopisoch prevažne konfesijnálne orientovaných – v Cyrilovi a Metodovi, v Cirkevných listoch, ale aj v Orle, Slovenských novinách a i. (L. Čepka, Felix Kutlík-Felkovský, O. Silassy a i.)“ (KLÁTIK, Zlatko: *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, s. 189 – 190). Tento „pól“ však bližšie necharakterizoval ani sa mu nevenoval.

²¹ Cestopisy ďalej citujem podľa vydania *Kralica a iné* v tvare názov cestopisu, strana, resp. iba strana, ak je už názov diela uvedený priamo v texte.

²² Bližšie ČELOVSKÝ, Samuel: Mladosť Félixu Kutlíka. In: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010, s. 179.

dni v *Uhrách*, ktorý vyšiel v júni 1868. Jeho obsahom by mohla byť reflexia cesty z Viedne do Trnavy z marca predošlého roka, kde strávil jarné prázdniny. Avšak nakoľko v Trnave žil a pracoval Kutlíkov starší brat Vendelín, nie je vylúčené, že môže ísť o záznam z inej jeho cesty do tohto mesta.

V štúdií nebudem analyzovať Kutlíkove cestopisy ako celok, ani s ohľadom na žáner cestopisu. Sledovať budem najmä spôsob kreovania týchto textov ako cestopisov obrodeneckých a spôsob, akým autor nadväzuje na kollárovské „ideologické“ dedičstvo, jeho široký koncept slovanského sveta, „pôvodných“ oblastí, osídlených Slovanmi. Zaujímať ma tiež bude, ako dolnozemskej autor zobrazuje vo svojich cestopisných textoch Slovensko v porovnaní s obrazom iných krajín, čo vôbec myslí označením „naše“, „slovenské“, čo (akú krajinu, etnikum) vníma ako svoje domovské. Dôraz kladiem na sledovanie národnej emblematiky v nadväznosti na koncept Róberta Kiss Szemána, ktorý pod pojmom národný emblematicizmus vníma „jav tzv. ‚dlhého 19. storočia‘, sprevádzajúci vznik a formovanie moderných národov strednej Európy“, ²³ pričom sleduje „prapôvodné“ zdroje českého a slovenského národného emblematicizmu v najznámejšej Kollárovej básnickej skladbe.

Úsilím emblematicizmu bolo podľa Róberta Kiss Szemána „využití a vstrebání tradic jednotlivých slovanských národů, jejich dějin, kultury, literatury, národopisu apod. Tento druh slovanské národní mytologie, jejímuž vzniku a šíření Kollár svými díly²⁴ a činností významně napomohl, absorboval literární, jazykové, historické, národopisné, zeměpisné aj. poznatky v celé jejich bohaté rozvětvenosti. Společným úhrnem všech oblastí, které sa na počátku 19. století dostaly do zorného úhlu formujících se národních středoevropských kulturních zájmů, došlo k vytvoření národního emblematicismu“. ²⁵ V ňom významnú úlohu zohrala predovšetkým emblematická geografia, vďaka ktorej sa fiktívne hranice slovanskej vlasti rozšírili aj na územia, ktoré so skutočným priestorom, historicky obývaným Slovanmi, mali iba málo spoločné, prípadne celkom nič (v súvislosti s cestopismi Félixu Kutlíka sú to nemecké prímorské lokality).

Pôvodný literárny koncept slovanskej vlasti básnik v prvom vydaní *Slávy dcéry* (1824) geograficky vymedzil riekami Sála, Labe a Dunaj. V ďalších verziách pribudli nové miesta, ktorých slovanský charakter bol len okrajový alebo celkom fiktívny. Ku „kultúrnemu osídľovaniu“, ako tento proces označuje Róbert Kiss Szemán, dochádzalo formou extenzívneho rozrastania: „v novém vydání o pěti zpěvech se poprvé objevily slovanské zeměpisné názvy baltských a východoněmeckých území, včetně ostrova Rujana (,Rýgen‘), jako země dlouho obývané slovanskými pohany, a jmen hansovních měst, jimž se tu dostalo výsadního postavení.“ ²⁶ Proces rozširovania slovanskej vlasti zavŕšil

²³ KISS SZEMÁN, Robert: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematicismus středoevropských Slovanů*. Praha : Akropolis, 2014, s. 11.

²⁴ Interpretáciu bázu vymedzenia povahy a vývoja tohto národného emblematicizmu predstavovali pre Róberta Kiss Szemána okrem dvoch vydaní *Slávy dcéry* (1832, 1852) tieto Kollárovo diela: *Básne* (1821), *Vysvetlivky k Slávy dcéře* (1832), *Čítanka* (1825), *Cestopis do Horní Itálie* (1843), *Pamäti z mladších rokov života* (1850).

²⁵ KISS SZEMÁN, Robert: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematicismus středoevropských Slovanů*. Praha : Akropolis, 2014, s. 86.

²⁶ Tamže, s. 91.

napokon básnik vo vydaní z roku 1853 predstavou imaginárneho slovanského neba a pekla. Týmto spôsobom vytvoril emblematickú geografiu, ktorej básnické stvárnenie doplnil o rozsiahly *Výklad, čili Přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře* (1832), kde podrobne vysvetlil geografické, historické, jazykové a ďalšie reálie svojho projektu slovanskej vlasti.²⁷ Jeho „ujatie sa“ možno vysvetliť sémantickým potenciálom, ktorý predovšetkým Čechom a Slovákom výrazne napomohol v ich národnoemancipačnom úsilí: „Položením základů a rozvinutím národního emblematismu přispěl Kollár k vytvoření úspěšnější národní strategie Čechů a Slováků 19. století. Slované obývaná teritoria vyznačil geografickými místy, která naplnil emblematickým významem, a novými državami a disciplínami je dobyl pro slovanský národní život. Celé národní věci pak připsal eschatologický význam. Od této doby nebyla již více příslušnost k národu záležitostí soukromou, nýbrž sekularizovanou formou spasení. Kollár se tak stal otcem archeologia slavica a soudcem posledního života Slovanů.“²⁸

II

Afinita na Jána Kollára a jeho koncept slovanskej vzájomnosti²⁹ je v cestopisoch Félixa Kutlíka neprehliadnuteľná. Pars pro toto stačí uviesť úvod cestopisu *Výlet na Laaland*: „S bůlnou radostou chcem vás, drahí rodáci, povodiť v duchu po jednom kraji slovanskej krajiny, v ktorej voľakedy naši bratia mali svoje príbytky, kde nám však zostala len pustota. Naozaj, nijaký národ nedostal – a väčšinou nezaslúžene – toľko rán, ako ten, ktorý popri cestách a na posvätných miestach sadil lipy. Povediem vás cestou vysadenou bukmi, ktoré zaujali miesto líp; niekde stretneme i opustenú lipu, ktorá je potomkom týchto tienistých stromov, pod ktorými odpočíval ustatý Sláv a okrieval. Poďte teda so mnou ta, kde sa posledné pozostatky celého národa ešte raz vzmúžili, aby v boji za zlatú slobodu padli do chladného hrobu. Nachádzame sa v mecklenburskom kniežatstve, v hlavnom meste Rostocku, kde sa náš výlet začína. V priateľskom rozhovore kráčali sme dvaja bratia, Slovák a Čech, po krajine voľakedy slávnej, chcúc sa vžiť do krásy a poznania tej pôdy, čo je zmiešaná so spráchnivenou krvou národa, ktorý i keď nesedí vo svojom majetku, predsa sa pochoval do svojskej zeme a celú vlasť zmenil na veľký cintorín“ (s. 167).

Samuel Čelovský v súvislosti s týmto textom píše, že jeho špecifikom je „slovanský podtext, totiž v ňom je Félis Kutlík ‚kollárovcom‘, lebo tiež hľadá stopy po starých Slovanoch na pobreží Baltického mora, v Mecklenbursku a v Pomoransku“.³⁰ „Kollárov-

²⁷ Porov. FAKTOROVÁ, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozeného cestopisu*. Praha : Nakladatelství ARSCI, 2012, s. 197. K tematickému a významovému „rozrastaniu“ básnickej skladby naprieč jednotlivými vydaniaми podrobne KISS SZEMÁN, Robert: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematismus středoevropských Slovanů*. Praha : Akropolis, 2014, s. 65 – 98.

²⁸ KISS SZEMÁN, Robert: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematismus středoevropských Slovanů*. Praha : Akropolis, 2014, s. 98.

²⁹ Podľa Samuela Čelovského mal na Kutlíka vo formovaní jeho názorov na slovanskú vzájomnosť rozhodujúci vplyv jeho otec, „známy svojimi názormi na slovanskú vzájomnosť aj v širšom okolí“ (ČELOVSKÝ, Samuel: *Mladosť Félixa Kutlíka*. In: *Z kulturních dějin Slováků vo Vojvodine*. Bácsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010, s. 27).

³⁰ Tamže, s. 178.

com“ – v tomto „užšom“ zmysle aj širšie – je však Félix Kutlík vo väčšine svojich cestopisov, ktoré zámerne buduje ako texty „kollárovské“, odkazujúce ku kollárovej tradícii.

Ján Kollár predstavuje pre Félixu Kutlíka jednoznačnú literárnu a kultúrnu autoritu. V cestopisoch cituje zo *Slávy dcéry*, preberá viaceré prvky jeho konceptu všeslovanskej vzájomnosti, intencionalne pracuje s prvkami národnej emblematiky. „*Mená okolitých hôr a dedín sú slovanské*“, píše v cestopise *Výlet na Ránu*, kde opisuje návštevu bájenej Arkony – podľa Kollára jedného z pohanských slovanských centier na baltickom pobreží –, aby vzápätí odcitoval: „*Les, řeky nezmenili své jména, než tělo jen v nich, ducha slávy není* (Kollár)“ (s. 159; zvýr. F. K.). Avšak aj výber cieľových destinácií, Rujany a Arkony, a rozhodnutie napísať o nich cestopis sú motivované kollárovsky: obe tieto miesta majú v Kollárovom diele význačné miesto.³¹

V citovanom úvode *Výletu na Laaland* môžeme vidieť dobovú emblematicku, ktorá bola dobovému čitateľovi všeobecne zrozumiteľná, tak ako vyššie uvedené premostenie Kutlíkovej autorskej literárnej výpovede s citátom zo *Slávy dcéry*: slovanský národ zobrazovaný ako trpiteľský, „pôvodné“ miesta osídlenia stvárnené ako posvätné miesta/cintorín, národ „lipy“ verzus národ „buka“³² atď. V tejto pasáži priam reprezentatívne demonštrujú motivický trs významovo sa viažuci ku Kollárovej predstave slovanskej vlasti a s ňou spojeným romantickým smútkom za zašlou slávnou slovanskou minulosťou, ako aj romantickou vierou v možnosť zachytiť a zaznamenať jeho relikty, ktorá je zreteľná v ďalších častiach textu.

Tento trs motívov je ťažiskom cestovateľových reflexií v type obrodeneckého cestopisu založeného na mýtickej koncepcii jednotnej slovanskej vlasti, ktorá bola podľa Veroniky Faktorovej literárne rozvíjaná najneskôr od začiatku dvadsiatych rokov 19. storočia a za jej zakladajúci text môžeme považovať práve Kollárovu *Slávy dcéru*. Félix Kutlík fiktívnu historickú prítomnosť Slovanov v nemeckom priestore podopieral argumentmi z tohto diela, rovnako ako to robili českí a slovenskí obrodeneckí spisovatelia v tridsiatych a štyridsiatych rokoch, ktorí sú predmetom záujmu Veroniky Faktorovej v citovanej monografii. Autorka hovorí o „výsadním, zcela kanonickém postavení Jana Kollára a jeho díla, jehož prostřednictvím byla realizována i vnímána pouť slovanským prostorem“.³³ V prípade Kutlíkových cestopisov treba odlišiť púť slovanským priestorom (*Cesta do Prahy a slávnost' přivezení české koruny, Dva dni v Prahe, Výlet na Krkonoše, Dva dni v Uhrách, V Belehrade*) od púte domnelo (fiktívne) slovanským priestorom (*Výlet na Laaland, Výlet na Ránu, Úryvky z cestopisu po Nemecku*). Pre druhú skupinu cestopisov je príznačné, že autor predstavu o domovskej vlasti Slovanov v tomto priestore vníma ako samozrejmu a nespochybniteľnú. Cestopismi *Výlet na Laaland* a *Výlet na*

³¹ Bližšie *Wýklad čili Přjmkty a Wysvětliwky ku Sláwy Dceře. S obrazy, s mappau a s Přjdwkem drobně-gšjch básnj rozličného obsahu*, od Jana Kollára. W Pešti tiskem Trattnora a Károliho, 1832. O ich mimoriadnom postavení svedčí aj skutočnosť, že obe sú stvárnené v obrazovej prílohe tohto diela, pohľad na ostrov Rujana medzi s. 105 a 106, pohľad na nočnú Arkonu medzi s. 110 a 111 (na samostatných nepaginovaných stranách).

³² Emblematicizmus lipy a duba podrobne rozpracoval Vladimír Macura v monografii *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Praha: H&H, 1995, s. 79 – 101.

³³ FAKTOROVÁ, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozenského cestopisu*. Praha: Nakladatelství ARSCI, 2012, s. 200.

Ránu sa tak pridáva ku skupine autorov, ktorí v nadväznosti na Kollára v snahe rekonštruovať pôvodnú rozlohu dávnej slovanskej ríše upevňovali mystifikačné rozširovanie slovanskej vlasti.³⁴

Prostriedkom upevňovania tejto predstavy je motivácia cesty, podmieňajúca charakter cestopisu. Výlety na oba cieľové ostrovy koncipuje autor ako cesty za spoznávaním pamätných „slovanských“ miest a prieskum a zber pamiatok, ktoré sú dokladom ich slovanskosti. Cieľom cesty na Rujanu je zbieranie predmetov, o ktorých Félix Kutlík verí, že ich vyrobili Slovania, žijúci v minulosti v tomto priestore: „*V Sargarde, na Rugarde je veľa starožitností, ale bolo tak horúco, že človek sa takmer roztopil. V Garcí (Garz) práve vtedy vykopávali starožitnosti a našli stroj, ktorým sa vyrábala rozličná liatina. Vidíte, Nemci kričia, že Slovania na Ráne dali si bohov i iné veci zhotovovať cudzincom, a teraz sa môžu presvedčiť, že ich ústa sú babské vráta!*“ (s. 165).

Vo vzťahu k dobovému recipientovi plní text zároveň informačnú a apelačnú funkciu, keď v jeho závere autor čitateľov nabáda k tomu, aby v tejto činnosti ďalej pokračovali, ak budú mať možnosť cestovať do týchto krajín: „*Ak sa niektorý Slovák o rok alebo neskôršie vyberie na takýto výlet, nech sa informuje na starožitnosti, ktoré tu má každý sedliak a lacno a vďačne ich predá. Najmä v Kvoltici u fabrikanta nech nezabudne tie zbrane a nech ich daruje Matici!*“ (tamže).

Zaujímavým prvkom v Kutlíkových cestopisoch v tejto súvislosti je, že za špecifický doklad minulosti považuje všeobecne zbrane: „*ved' tie zbrane ukazovali nám staré storočia a vývin českého národa!*“ (Dva dni v Prahe, s. 146). Všíma si ich na hradoch a vo výstavných sieňach, snaží sa zadovážiť si kusy, ktoré považuje za originály – pôvodné doklady osídlenia slovanským etnikom, v ktorých pravosť nespochybniteľne verí: „*Pre-dali nám niekoľko skamenelín a napokon som ešte od neho kúpil pre Maticu dva kamenné obetné nože!*“ (Výlet na Ránu, s. 165).

V súlade s romantickou reprezentáciou krajiny sa Félix Kutlík zameriava prednostne na vykreslenie a prieskum stavieb, ich ruín, prípadne nedochovaných (domnělých) reliktov (hrady, hradiská, zámky, kláštory, opevnenia), ktoré vníma ako doklady dávnej „histórie“. Putovanie krajinou v perspektíve týchto kultúrnych artefaktov je dôsledne vystavané na priestorovej perspektíve so snahou postihnúť celistvosť – opísať krajinu vo všetkých smeroch (z pohľadu svetových strán): „*Vpravo sa rozprestiera vrch Kotel a Koží hřbet, oproti vrch Žalej (Žalý) a dedina Benecko; na tomto vrchu 28. augusta, keď viezli do Prahy korunu svätého Václava, horeli ohne. Vľavo sme mali výhľad na rúmy hradu Kumburg a Brada, ktorý Žižkovci ako posledný zničili. Priamočiaro s nimi sú vrchy Tábor a Jestrab, pod ktorým sa rozprestiera mesto Liberec (...) Vľavo ležali Krkonoše, pred nami Schnee-grube, vpravo od nás bolo Sliezsko!*“ (Výlet do Krkonoš, s. 138, 140 – 141).

Rovnako prírodné zložky krajiny reflektuje autor cez romantickú reprezentáciu – kamenné bralá sú v jeho perspektíve hradom aj pyramídou: „*Na severnom kraji ostrova stoja kriedové vysoké bralá Arkony; do suchej zeme, avšak od juhu bol tento výskok zeme, breh, opevnený pevninou, ktorá je teraz asi 46 metrov vysoká. Povrch tejto rukami vybudovanej pevniny je vlnitý – vchod do hradu je a bol na severovýchodnej strane*

³⁴ K tomu tamže, s. 199.

– *narátal som trinásť takých vln. Ani chlapec sa tak ľahko neodváži zísť dolu touto pevninou – len kozy a ovce driapu sa po nej nahor. Toto kolo, opevnené brehom mora a valom, je veľké, že i poriadne mestéčko by tu i teraz mohlo stáť; v prostriedku, najmä tam, kde stál Svantovitov chrám, je hlboko. – Z hradu vystúpil som cestičkou pod bralá, odkiaľ som sa díval hore. Lastovičky sa mojej prítomnosti netešili, lebo sa báli, že chcem vybrať ich hniezda, prilepené na tej výšine. Strach panenský! Do ich palácov sa môže dostať iba ak orlík (...) Za dvadsaťpäť minút dostali sme sa cestičkou na úpätie týchto skál, odkiaľ časom a dažďom rozčesané kriedoviny vyzerajú ako nebotyčné múry a niektoré výskoky ako pyramídy. Pohľad na skaly a výmole, kde sa voľakedy zdržiavali morskí zbojníci, je romantický, preto nie div, že i dnes medzi ľuďom kolujú o nich rozličné povesti“ (Výlet na Ránu, s. 161, 163).*

Súčasťou priestorovej perspektívy, ktorej cieľom je zachytiť aktuálnu podobu krajiny, je projektovanie minulého prostredníctvom pripomienky historických udalostí. Ako by sa autor snažil simulovať tok času smerom dozadu, prepojiť minulosť so súčasnosťou – v projektovaní „nedeliteľného“ času aspoň na úrovni textu naplniť romantickú túžbu po celistvosti: „*Prezrel som si aj vrch Žižkov, ktorý bol svedkom husitských bojov. Pred štyrmi storočiami fičali tam cepy, kde teraz pokojne orechmi vysadenou cestou poberal som sa na vrch. Na vrchu zostala už iba malá, zapustnutá vežička, no čas si ešte dlho bude na nej zuby lámať“* (Dva dni v Prahe, s. 144).

Špecifickým prostriedkom pripomínania minulosti pri vyhľadávaní artefaktov, ktoré majú byť jej dokladom, sú v textoch Félixa Kutlíka obrazy. Zaujímavé je, že výtvarné diela autor nereflektuje na miestach, kde by sme to prirodzene očakávali (počas prehliadok kláštorov, kostolov, zámkov), ale – v hostincoch: „*S týmito spomienkami vstúpil som do Pomoranska, z cintorína na cintorín, kde sa nesplní ono: vzkriesenie ‚zvrtné doba‘. Zastavila ma pruská stráž. Keďže nenašli u mňa nič zakázané, kráčal som ďalej pohrúžený do mnohých slovanských myšlienok. V hostinci som sa občerstvil. Je čudné, že v Pomoransku v každom hostinci sa nachádzajú obrazy z poľskej histórie. I v tomto hostinci okrem iných videl som obraz, predstavujúci Poliaka umierajúceho násilnou smrťou, s nápisom: ‚Polak jeho Bogu siex podda.‘ Vypytoval som sa hostinského na ten zjav. Jemu sa – ako sa vyslovil – len poľská náruživosť páčila a že vraj kresťanstvo v Pomoransku začali rozširovať poľské kniežatá, čo je aj pravda. Pokresťančovanie začal Boleslav a biskup Otto z Bamberka to skoro aj upevnil. Polonia! Časy zle užité ničia i budúcnosť“* (Výlet na Ránu, s. 158). Nie je pritom dôležité, či ide o výjav z dávnovekej slovanskej minulosti alebo nedávnej európskej: „*Za chrbtom nám visel obraz, predstavujúci dobýjanie düppelských šancov z roku 1863. Druhý obraz predstavoval Napoleona I. z Moskvy, ako mu útek zamedzovali padajúce ohnivé hrady. Napoleonova zamračená tvár prezrádza zlomeného ducha a majstra, ktorý mieni položiť posledný kameň na pomník svojej slávy. Ale posledný kameň, Moskva, strhol nakopené balvany do priepasti. Oproti tomuto obrazu je iný, predstavujúci bitku pri Waterloo. Obraz je postavený tak, že sa zdá, akoby Napoleon pozeral z Moskvy na waterlooské pole. Ten hrozný pád priniesol Európe blaho. Je tu zastúpená i vlaňajšia vojna“* (Výlet do Krkonôš, s. 139).

Cesta sa u autora vždy javí ako akt, ktorého účelom nie je cesta samotná, ale „výlet“ do minulosti, k pôvodu, ku „koreňom“, realizovaná po stopách Kollárom vytýčenej geo-

grafie. Reflexie cestujúceho preto nevyhnutne zahŕňajú rozpomienky, diskusie (v prípade cestovania so spoločníkmi) a úvahy na tému slávnej a tragickej minulosti Slovanov: „Na prechod som potreboval pol hodiny, lebo cestou som sa zaoberal slovenskou históriou“ (Výlet na Ránu, s. 158); „Predmetom nášho rozhovoru bol žalostný spev Vendov, po hroboch ktorých sme teraz kráčali. Smutná to rozpomienka“ (Výlet na Laaland, s. 168); „More nerobí na človeka nijaký dojem, keď vidí okolo seba suchú zem. Vľavo od nás ležali brehy Pomoranska, vpravo brehy Rány, preto celkom chladne díval som sa celé štyri hodiny na okolo sa plviace lode a loďky. Keď som si však pomyslel, že tadiaľto pred sedemsto rokmi plávali slovenské lode a na Ráne v tomto mesiaci by som na Arkone bol videl letné obety, toto už prelomilo môj chlad“ (Výlet na Ránu, s. 160).

Putovanie za pamiatkami je pre cestovateľa dokumentovaním kultúry národa a jeho histórie, ktorá je vnímaná ako základný hodnotový garant: „Tešil som sa radosťou, keď som pred krátkym časom prvý raz vstúpil do Prahy. Praha! Prebudené české mesto, preto keď som ho aké také prvý deň poznal, tešil som sa radosťou! Čím väčšie starožitnosti má niektorý národ zhromaždené v jednom meste alebo roztratené po viacerých mestách – tým väčšími nás ony pútajú k sebe. A keď ich aj očami vidíme, budeme si ich vážiť ešte viac, i keby neboli naše. Tak i Prahu robí veľkolepou česká história, lebo sa v nej odohrali viac smutné než veselé drámy českého národa“ (Dva dni v Prahe, s. 143).

Povinnou zastávkou pri každej púti cestovateľa sú v Kutlíkových cestopisoch cintoríny, hroby a náhrobky, vnímané ako základné pamätné miesta: „V bráne zaškrtať kľúč, ktorý s pomocou hrobára otvoril bránu. Hrobár pustil nás na cintorín, mlčky ukazujúc na skromný, vľavo na prostriedku cintorína stojaci pomník, pod ktorým leží telo muža, ktorého zásluhy pre Slovanstvo sú neoceniteľné. Stál som pri hrobe ticho ako pútnik, ktorý vstúpil do svätej zeme. Tu leží ten, ktorý odklinal Slovanstvo, vzdychol som si. Pomník mramorový, ale skromný, nesie nápis: Pavel Jozef Šafárik. To meno obsahuje v sebe zásluhy, preto nie sú vyryté na pomníku. Mysľou leteli myšlienky, a posledná z nich bola: I keď Šafárik leží ďaleko od Slovenska, predsa je náš!“ (Dva dni v Prahe, s. 144).

Preto cestovateľa pohoršuje neadekvátne správanie návštevníkov, ktorí „vyškrabujú na pomník svoje mená, čím neuctia, ale poškvrňujú pomník“ (s. 145). Hrob a náhrobný kameň vníma Félix Kutlík ako dôstojný, samozrejmy a nevyhnutný prejav ocenenia vážnosti a hodnoty zomrelého národného veľikána pre súčasníkov a nasledujúce generácie – dôstojný pamätník. V tomto kontexte treba čítať aj záver cestopisu *Dva dni v Uhrách*: „Od Zrinskej Hory (Šenkvice), baviac sa v rozhovore o príbehoch zo žiackeho modranského života, stúpali sme pešo do Modry. Kyjnakyj mi ukazoval tú stranu modranského poľa, kde asi náš Ľudovít Štúr sa nešťastnou náhodou smrteľne zranil. Aj pohľad v tú stranu bol mi smutno milý, no videl som tam vznášať sa jeho ducha: toho nerani olovo, ani čachre nepriateľov nášho života – iba nesvornosť ho zničí! Ticho sme kráčali dopredu, zmĺkli sme, náš duch sa bavil vidinami, telo poslúchalo a sviežo vkročilo na neohradený cintorín. Duch si predstavoval nad prachom jeho pomník, no oko ho stále tam nevidí! – Tu leží náš Štúr – hovorí priateľ. – Kde? – spytujem sa a pozriem, kde ukazuje. – Nemožné, veď o niekoľko rokov nebudeme vedieť, kde leží! – Národ slovenský! Často vravíš, že ti chýbajú vodcovia. Tu máš pozostatky jedného, ktorý ti v živote ukázal, ako máš prejsť cestu života trnistú, ktorý vo svojich nádrách len teba nosil, obživ v sebe

pamiatku obetavosti, nevolaj s tým básnikom: „Len nech u nás neumrie veľký človek, lebo hneď mu treba stavať pomník!“ Duch popohľal oko do plačú“ (s. 156).

Miestom pamäti nie je len hrob vo vlastnom zmysle, ale akékoľvek pamätné miesto spojené s historicky významnou udalosťou, ktoré autor nahliada ako symbolický pomník: „Z obloka sme pozerali na tú hĺbku, kam Bořitu a Slavatu zhodili – to miesto znamená pomník“ (*Dva dni v Prahe*, s. 150).

Motívom návštevy miest odpočinku významných predstaviteľov národných dejín je vzdanie úcty týmto osobnostiam, čím autor prispieva k upevňovaniu „souboru mytických postáv, ktoré pro cestovatele predstavovali dôležité záštity slovanské obrody a jejichž jména byla během cesty alespoň připomínána“.³⁵ Excerptujúc ťažiskovo český materiál, Veronika Faktorová k nim zaraďuje Pavla Jozefa Šafárika a Vuka Stefanovića Karadžića. Register „výtečníkov česko-slovanských“, ktorých Félix Kutlík v zhode s romantickou konvenciou označuje ako prorokov národa, je podstatne širší: na pražských cintorínoch navštevuje hrob Václava Hanku, Boženy Němcovej, Václava Klimenta Klicperu, Karla Havlíčka Borovského, Jozefa Jungmanna, Františka Čelakovského, Bedřicha Smetanu a samozrejme Pavla Jozefa Šafárika, lebo „*proroci národa si zaslúžia našu úctu aj po ich pominutí. Preto aj ja – kvapka patriaca k moru – vyhladal som a putoval k hrobom výtečníkov česko-slovanských!*“ (s. 143).

Cintorín predstavuje pre Kutlíka kľúčové miesto pamäti, akýsi mystický priestor stretnutia súčasnosti s minulosťou, „*čosi tajomné, takže keď sme sa dostali von, radoval som sa zo života*“ (s. 146), v ktorom nadobúda dôležitú výpovednú hodnotu spôsob, akým je stvárnený náhrobný kameň, a vôbec koncept pietneho miesta. Nad nimi lyrický subjekt rád romanticky „*rojčí*“, produktívne zužitkujúc literárne kontexty aj národnú emblematicku: „*Od nemeckého divadla poberali sme sa do susednej dediny Olšany, ktorá je vzdialená od Prahy asi na hodinu cesty. Nie dedina, ale olšanský cintorín nás vábil k sebe (...) Krásne pomníky, veľká čistota, rozličné kvetiny a lipy kráslia tento cintorín. Prvý hrob, ktorý sme našli hneď v prvom oddiele, bol hrob dramatického básnika V. K. Klicperu (...) V tom istom oddiele leží Karel Havlíček a jeho manželka Julie. Na malej, nad hrobom zavesenej tabuľke je nápis, ktorý som si viac ráz prečítal, lebo som vedel, že čosi veľké sa v ňom skrýva. Nápis mi pripomínal taliansku smutnohru Romeo a Júlia. Pri každom hrobe týchto výtečníkov zaplavili moju hrud' iné city. Ako by nie – veď som stál blízko – nad mŕtvym telom prorokov národa! (...) Našli sme aj hrob Šebastiána Hněvkovského. Na okružlom pomníku okrem mena niet iného nápisu. Šumiaca lipa, ktorá rastie pri samom hrobe, značí, že tam odpočívajú slovanské kosti*“ (s. 146 – 147).

Vo všetkých svojich cestopisoch Félix Kutlík nejakým spôsobom tematizuje pohrebné miesta a hroby významných osobností blízkych či vzdialených dejín. Kým v pražských cestopisoch iba referuje o cintorínoch a hroboch, ktoré navštívil, a spomína náčrty náhrobkov, ktoré si urobil, v cestopisoch z nemeckého prostredia je preňho návšteva pietnych miest vhodným momentom na to, aby čitateľovi priblížil historickú osobnosť, ktorá je na danom mieste pochovaná. Perspektíva rozprávača je perspektívou sprievodcu čitateľa – účastníka prehliadky: „*Výnechám opisy ostatných krýpt a rozličných nápisov, aby*

³⁵ FAKTOROVÁ, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozenského cestopisu*. Praha : Nakladatelství ARSCI, 2012, s. 201.

sme sa čím skôr dostali k hrobu posledného obotrického kráľa Pribyslava II. Kaplnka ozdobená novšími nápismi upútava na seba slovanské oko. Naprostriedku krypty je nemecký nápis, z ktorého vyplýva, že pod ním leží praotec meklenburských kniežat. Je zakázané vchádzať dnu. Pribyslav bol vynikajúcim rečníkom i bojovníkom, lenže jeho silu prelomil veľký nápor“ (*Výlet na Laaland*, s. 170).

Hrob panovníka je pre autora v cestopisoch príležitosťou priblížiť čitateľovi „kúsok histórie“. Týmto naplňujú jeho cestopisy aj informačnú funkciu, no hlavne – podieľajú sa na upevňovaní mýtichej koncepcie slovanskej vlasti. Ďalším „povinným“ prvkom vo výstavbe „pietnych“ obrazov za velikánmi slovanskej histórie je výjav trúchliaceho cestovateľa, odchádzajúceho z pamätného miesta. Podobne ako lyrický subjekt v *Slávy dcére*, ktorým je v intenciách pravidiel romantiky sám básnik, „jako „opuštěná mať“ denně chodí na hřbitov, aby tam lkal na hrobě svých dcer a synů, o něž přišel“³⁶. „S bůlným citom odchádzali sme od toho posvätného miesta, skropiac slzami žiaľu kamene, pod ktorými leží posledný obotrický bojovník a s ním celý národ. Ctíme si pamiatku národa, ktorý za svoju reč a slobodu bojoval do poslednej kvapky krvi“ (tamže).

Tak ako hroby na baltickom pobreží sú pre Félixa Kutlíka dokladom života Slovanov v dávnej minulosti, na turisticky exponovaných miestach si všima návštevné a pamätné knihy, ktorých obsah skúma s rovnako horlivou pozornosťou: „Pod každým slovanským podpisom nájdeš cudzou rukou pripísané „pansláv“; „Pred raňajkami pozeral som stránky knihy, zaplnené tisíckami mien; na jednej našiel som labuť spev nášho Kollára: Oh! by, díím, když duch můj tak se chůlil“ (*Výlet do Krkoněš*, s. 140). Nadchýna sa podpismi slovenských/slovanských cestovateľov v Pobaltí a v kompozičnom skoku, ktorý je pre jeho cestopisy typický,³⁷ pokračuje citátom z Kollára: „Prívětivý hostinský ma okolo desiatej hodiny večer ubytoval na druhom poschodí. Ktože by po prvý raz na Arkone nesníval? Listoval som v knihách pre návštěvníkov, které ležali na stole. Potešil som sa, keď som v nich našiel aj mená dvoch Slovákův: Orgována a Štolmana. Vietor zúril celú noc – v jeho písaní počul som chválospevy na Svantovíta. Zavčas ráno stál som v zámku na Arkone. A čo tam teraz ozaj nájdete? **Kde k nebi své věžila staroslávna Arkona týmě / Zlomky drobí ted' tam hostě cizého noha.** Kollár“ (*Výlet na Ránu*, s. 160 – 161; zvyř. F. K.).

Prírodné a kultúrne reálie predstavujú pre autora impulz, ktorý spravidla vedie k reflexii „národného nešťastia“ a vyjadreniu smútku nad ním: „Prechodil nás mrazivý pocit pri pohľade na more, tajuplný šum vln a – slovanské nešťastie“ (*Výlet na Laaland*, s. 171). Konvenčnému obrazu „slovanského žiaľu“ a melanchólie za slávnou slovanskou minulosťou v cestopisoch Félixa Kutlíka len zriedka konkuruje opačný pól reflexie, vy-

³⁶ KISS SZEMÁN, Robert: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematicismus středoevropských Slovanů*. Praha : Akropolis, 2014, s. 84.

³⁷ V textoch využíva autor hravé prvky vedomej nedokončenosti, náznakovitosti, nedopovedanosti, nečakaného presunu pozornosti z jedného objektu na iný akoby skokom („toto vám nebudem opisovať...“), ale aj naznačenie nemožnosti opísať, vypovedať o skutočnosti, aká je, literárnymi prostriedkami. Napr. v opise západu slnka nad morom: „A prišiel – malebný, obrovský, aký sme dosiaľ nikdy nevideli. Predstavte si ozrutný ohnivý sud, z ktorého šľahá tisíce bleskov, rovnako pozlაცუცების nebeskú klenbu i morskú hladinu – ale nie, nebudem vám opisovať, čo sa i tak opísať ani vysloviť nedá“ (*Výlet na Laaland*, s. 171 – 172).

slovenie obdivu nad húževnatosťou národa, ktorý pretrpel „historické porážky“: „Na polostrove Vitov (Witow) v rybárskom mestečku Breege som loď opustil. Neveril som sám sebe, že idem na Arkonu (mys)! Opytujem sa na cestu vedúcu na Arkonu a na vzdialenosť, a hneď kráčam dychtivo vpred. Dve hodiny som kráčal po brehu mora, a Arkonu som ešte nevidel. Dul studený severný vietor, obzor bol zatiahnutý výparom Baltu, takže oko mohlo rozoznať veci iba na niekoľko sto krokov. Preto som ani nezbadal, že stojím pod vysokými kriedovými bralami Arkony. – Bože! A predsa Slovania žijú aj po toľkých pohromách! – Tak som si vzdychol pod Arkonou“ (Výlet na Ránu, s. 160). Napokon, Slovan je v Kutlíkovej predstave ten, kto napriek nepriazni osudu „pretrvá“ a zdolá všetky prekážky, hoci i celkom profánne: „Bola to driapanina hore a dolu skalnatým, kameňmi posiatym vrchom! I túto ťažkosť, ako i iné, sme prekonali – ved' sme Slovania!“ (Výlet do Krkonôš, s. 141 – 142).

Garantom histórie a starobylosti sa okrem artefaktov hmotnej povahy stávajú v zhode s romantickým konceptom, na ktorý autor nadväzuje, aj etnografické a folklórne prejavy. Predovšetkým povesti predstavujú privilegované doklady vzťahu k minulosti.³⁸ „Dorazili sme pod skalnatý vrch Krkonoš, v ktorého srdci leží kráľ Rybrcal. Na samom vrchu je vchod do jeho hrobu, zakrytý štvorhannými skalami. Rybrcal bol vraj kedysi skalnatým kráľom; bol vysoký len asi pol rífa, no keď sa prechádzal po horách, všetko pod ním a pred ním sa triaslo. Povesti o ňom – ako u nás o Laktibradovi – sú rozličné“ (s. 141). Pre spisovateľa sú nepochybne atraktívne aj literárnym potenciálom, ktorý nachádza napríklad v baladickej látke o obetovaní dievčiny Vuny bohyni Herthe: „Nad jazerom je hrad Hertha, kde uctievali túto bohyňu; z tohto hradu dnes možno vidieť už len baštu zo zeme. Vidieť aj cestu, po ktorej bohyňa vo voze s dvoma kravami vozili z hradu do jazera kúpať sa. Vraj ešte i teraz sa tam pri mesiačiku so svojimi služobnicami kúpe. Po kúpaní vystúpi von z vody a zmizne v hore. Pre nepovolaného hosta je nebezpečné dívať sa na kúpanie, lebo ho zvábí čľapot vln a príde o život“ (Výlet na Ránu, s. 163 – 164).

Félix Kutlík dôveruje výpovednej hodnote ústnej tradície, folklóru aj rodinnej tradície a využíva ich ako účelový výstavbový prostriedok svojich textov. Krajinu napríklad charakterizuje prostredníctvom výpovede jej obyvateľov o nej samej: „Česi vravia: Nie div, že kvôli tejto krajine trvala vojna sedem rokov, lebo tá krajina vyniká krásou a bohatstvom“ (Výlet do Krkonôš, s. 140), pričom opisovanú realiu paralelizuje s čitateľovi blízkou slovenskou, a súčasne slovanský kontext v publicistickej skratke prepája s americkým: „Miesto, kde Labe vyviera, je asi siahu široký a pol siahly hlboký, kameňmi vymurovaný kruh. Voda vyviera len na jednom mieste a je taká čistá, ako tá naša na Šturci. (...) Toto sa menuje ‚pád Labe‘, na čo je Čech taký hrdý ako Američan na Niagaru“ (s. 142); nocovanie na rakúskej strane hranice zdôvodňuje domácim rodinným príbehom, spomienkou na matkino úslovie: „Naša matka už od malička nám hovorievala, že najlepšie sa spí a sníva doma, a preto spomínajúc na jej pripomínanie, hajali sme pod rakúskou berlou, súc vzdialení asi desať krokov od sliezskej hranice“ (s. 140).

Ako vidno z posledných citátov, „naše“ v národnoidentifikačnom význame znamená u Kutlíka slovenské aj dolnozemské. Dolnozemské prostredie vníma ako „kolóniu

³⁸ Túto skutočnosť dokladá na obrodeneckých cestopisoch aj Veronika Faktorová: *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozeného cestopisu*. Praha : Nakladatelství ARSCI, 2012, s. 215.

horného Slovenska“ (voľne cit. tamže, s. 142), hradná kuchyňa pripomína rozprávačovi dolnozemskú (*Dva dni v Prahe*, s. 150) a zelené polia Lollandu polia dolnozemské (*Výlet na Laaland*, s. 167). Vo *Výlete do Krkonůš* pomenúva autor rozprávača ako toho, kto je na „dolnozemských rovinách narodený a vychovaný“ (s. 137), a tento istý rozprávač prirovnáva prameniáciu vodu Labe k čistej vode na Šturci. Obraz odchádzania z Rostocku paralelizuje Kutlík s odchodom slovenských drotárov z rodných obcí: „*Kráčal som z mesta hradskou smerujúcou na juh a na najbližšom kopci, za ktorým sa mi mala ukázať iná panoráma – rovnako ako naši drotári sa pozerú z Machnáča ešte raz na milý rodný kraj, utrúc si slzy – tak aj ja pozrel som sa z kopca na Rostock, na riekú Varnov (Warnow), na ktorej pracovitý ľud stavia lode*“ (*Výlet na Ránu*, s. 157). V tomto cestopise sa rozprávač apostrofuje aj ako Uhor: „*Keďže som bol cudzincom, v dedinke Gora zastavil som sa u richtára. Prijal ma vďačne a tešil sa, že predsa raz vo svojom živote videl aj Uhra. Nechcel veriť, že drotári, ktorí sa i sem zatárajú, sú synmi uhorskej vlasti, ale vraj Slavonieri, lebo oni sú chudobní a Uhorsko je vraj bohaté. Veru, chudobní sme!*“ (s. 161).

Najvýznamnejší národnoidentifikačný prostriedok v cestopisoch Félixa Kutlíka, ktorý je popri dominantnej kollárovskej inšpirácii novšou kultúrnou vrstvou, je pieseň Hej, Slováci. Cestovatelia si ju spievajú alebo ju počujú spievať vo všetkých krajinách, ktoré navštívia, pričom opisu tejto udalosti venuje autor (vzhľadom na celkový rozsah cestopisov) nemalý priestor: „*Čo to počujem? Naša spoločnosť sa už bola vykričala, a predsa počujem ohlásať sa, žije, po malej chvíľke, bije, potom, naveky a, vzteky. Postojte, to sú ohlasy na našu Hej, Slováci. Pozriem vľavo a vidím, že hájom nám kráča v ústrety ďalšia cestujúca spoločnosť, ktorá spieva: Jazyka dar zveril nám boh, boh náš hromovládny... atď. To, hromovládny a, žiadny sa dobre ohlášalo, lebo má pevný základ, ktorým nik nepohne a nevezme nám ho nik. Boli to bratia z Čiech, ktorí spievali a vchádzali práve do hostinca. Teda aj pod Krkonošami ozýva sa slovenská hymna, ktorú donedávna len Slovák, teraz však každý Slovan spieva. Nielen Chyžné, Muráň, Kriváň, ale i Krkonoše obživujú sa ambróziou slovenského básnika, nášho slávneho pána Tomášika. Pevný základ dal tej básni on, základ, do ktorého i keď budú tlčiť pohromy, ohlas ale, ako na odpoveď, dajú na ňom stojaci: Boh je s nami, a to je memento*“ (*Výlet do Krkonůš*, s. 141). Okoloidúci trnavský učeň, pohvizdujúci si Tomášikovu pieseň, signalizuje rozprávačovi, že „už aj Trnava začína byť naša“ (*Dva dni v Uhrách*, s. 155), a aby sa v okolí mesta Doberanu „po sedemsto rokoch na týchto posvätných miestach ozvali znovu slovanské hlasy“, zaspievajú slovanskí cestovatelia „tú všeslovanskú – živ, boh, nášho Tomášika! – Hej, Slovania a Všetci sme Slovania“ (*Výlet na Laaland*, s. 171).

Spievanie národnej piesne ako dôležitý národnoidentifikačný prostriedok tematizuje Kutlík v spojení s toposmi lipy a duba vo *Výlete do Krkonůš*: „*Čo teda spievať? Zaspievali by sme i hymnu našich susedov, lenže... to nie je ten kvet, z ktorého nosíme med do koša. Presvedčili sme sa, že z duba a šomfy nie je pre nás dobrý med, a preto letíme k lipe, lebo ona nás živí*“ (s. 137). V zhode s obrodeneckou predstavou spevavosti slovanského národa ako pozitívneho atribútu estetických vlastností slovanskej piesne a súčasne „národného“ charakteru nadobúda tento žáner národné významy. Pokiaľ ich piesni vzhľadom na inonárodný charakter nemožno prisúdiť, nachádza rozprávač aspoň podobnosť

medzi ňou a slovenskou/slovanskou: „*treba spomenúť azda panský zámok s krásnou záhradou; v zámku videl som staré dánske zbrane. Nezdržoval som sa však pri nich dlho, začujúc milý dánsky spev, ktorý sa nápadne ponášal na našu pieseň Hojže, bože, ibaže záver sa mi zdal celkom neznámy*“ (Výlet na Laaland, s. 173).

III

Motivácia cestovania a napísania cestopisu podmieňuje u Kutlíka jeho charakter a dominantne ovplyvňuje optikou, akou cestovateľ nazerá na krajinu a hodnotí ju. Kým výlety do Krkonôš a na Rujanu pôsobia dojemom temer idylických cestopisných obrázkov, cestu na Lolland a do Tnavy reflektuje autor výrazne negatívnejšie. Nemecká krajina je močaristá, ešte aj žaby v nej nie štvorhlase, ako na Dolnej zemi, ale „*tisíchlase bez kapelníka škriekajú*“ (s. 168), muži neprehrádzajú „*jarosť ducha*“ a ženy svojimi nepôvabnými čepcami môžu akurát „*vrabce strašiť*“. V Doberane sa občerstvuje „*za drahý peniaz*“ (s. 171) a v Nystede sa s hostinským nedá dohovoriť, preto prináša „*práve to, čo sme nechceli*“ (s. 173). Obraz morskej choroby počas plavby loďou je ironický: „*Každý sedel ticho na svojom mieste v zádušnom očakávaní výlevov – žalúdka*“ (s. 172). Nemožno prehliadnuť, že výstavbu rozprávania podmieňuje primárne jeho ideologická línia: na začiatku rozprávač avizuje, že čitateľa prevedie „*bývalým krajom líp*“, ktoré „*nahradili buky*“, ďalej so svojím spoločníkom rozpráva o „*žalostnom osude Vendov, po ktorých hrobách kráčajú*“ (s. 167), a následne „*prvé, čo zazrie*“ v Doberane pod múrmi kláštora, je „*obraz, na ktorom Sasi, Dáni vlečú Vendov pod kríž. Lásku bohočloveka premenila neľudskosť na násilie a pod plášťom jeho učenia ubili národ a národy. – Otec poviazaný s obnaženou hlavou kráča popri posvätnom háji; matka obkolesená krdlískom detí, stúpala za otcom*“ (s. 169), teda výtvarné dielo, ktoré je potvrdením „historických udalostí“, ako ich „interpretuje“ Kollár a ktoré sú motívom Kutlíkovej cesty.

Protipól k vznešeným obrazom bájenej Rujany a Arkony, na ktoré nazerá subjekt cez sugesciu Kollárom garantovanej historickej hodnoty, a tak ich aj zobrazuje, predstavuje všedná realita nemeckého vidieka. Objektom rozprávačovej irónie je nemecký valach, ktorého autor kladie do protikladu k literárnemu ideálu zo Sládkovičovho *Detvana*: „*Hneď za týmto Cervantesovým výplodom [dvojposchodový mlyn opisovaný v predošlom odstavci – pozn. J. P.] spozorovali sme nemeckého valacha, ktorý stál medzi svojim stádom. Mal dlhý čierny kabát, čiapku, na prsiach na gombičke mal zavesenú medailu, v ruke držal päť ihlic, ktorými chytro preberal. Jeho medailou bolo veľké kľbko vlny, z ktorého jednotaj ubúdala priadza a očividne rástla nemecká fusakľa. Tak si tu valasi asi krátia čas. Prišli sme k nemu bližšie; pri jeho nohách sme videli sedieť utrápenú ženu, ktorá napäto počúvala jeho reči. Tunajší valasi sú zároveň liečiteľmi, ktorí dávajú chorým rozličné rady, a tunajší ľud si ich veľmi váži. Na ich lieky sa vravieva: Keď neosožia, teda ani neuškodia. Ten valach v porovnaní s našim ospievaným Martinom je pravé strašidlo. Nemá klobúčik, dlhé kadere, hunka, valašku atď., nemá fujaru, na ktorej Martin tak cituplne hrával, nemá Elenu a – ten by vám nezabil kráľovského sokola, čo by ste mu hneď pol stáda dali!*“ (s. 168).

Ironický postoj rozprávača je charakteristický aj pre jediný Kutlíkov cestopis viažuci sa k hornouhorskému prostrediu. Hoci sa autor cez svoje texty javí ako hrdý dolnozems-

ský Slováč hlásiaci sa ku kollárovskej tradícii, v tomto cestopise ukazuje celkom nesenimentálny, ba až kritický vzťah k Slovákom a slovenskému, čo je, napokon, dobre čitateľné už z vyššie citovanej pasáže o Štúrovom nejestvujúcim pomníku. No kým v cestopise z Lollandu sú kritické pasáže vyvažované romantickými obrazmi miest reprezentujúcich fiktívnu slovanskú minulosť, takáto protiváha v *Dva dni v Uhrách* chýba. Rovnako v ňom chýbajú malebné, pôvabné aj romanticky rozorvané opisy prírodnej krajiny, stavieb a cintorínov ako konštantný prvok obrodeneckého cestopisu, ktoré sú charakteristické pre ostatné spomínané Kutlíkove texty. Nápadne iný postoj, atmosféru aj intenciu odráža už samotný úvod: „*Slniečko prezrádzalo, že sa prebudilo zo sna, keď som sa neživými viedenskými ulicami poberal k Dunaju, aby som loďou odplával do vlasti, ktorú som už tak dávno nevidel. (...) Rozmýšľal som, akú atmosféru nájdem v slobodou pohŕdajúcich Uhrách! Správy v novinách hovorili o tom, kde a ako odzneli prejavy, že do okien vlaku lietali kamene – ej, reku podme sa i my ta pozrieť, aby sme užili slobodu, keď ju máme!*“ (s. 153).

Kutlíka na Slovensku nezaujímajú prírodné krásy ani iné aspekty národnej krajiny, príznačné pre takýto typ obrodeneckého cestopisu. Slniečko sa prebúdzá nad Viedňou a v ďalšom texte ustupuje romantická obraznosť prírody v prospech vecnej a nesenimentálnej reflexie slovenskej „skutočnosti“, v ktorej sa namiesto vznešených hlasov starých Slovanov, ktorým subjekt cestovateľa starostlivo načúval na svojich potulkách Nemcom a Čechami, ozýva znepokojivá viacjazyčnosť „čudného“ *Prešporka*“ (s. 156): „*V Prešporku som počul verejné prejavy po nemecky, na ktoré sa však nie ,hoch‘, ale ,éljen‘ volalo. Len takto možno rozumieť našej dvojitosti!*“ (s. 154). Bratislava pars pro toto zastupuje Horné Uhorsko, Slovákov zase slovenskí spolucestujúci, ktorých Félix Kutlík nešetří: „*Trnavský vlak sa pohol a ,Zimmerkollega‘ vybral z vrecka papier: Slovenské noviny. No reku, toto by mohol byť Slováč, veď neprišiel z Ázie, keď má v rukách Slovenské noviny! Asi o desať minút príde konduktor a pýta od neznámeho karotku. Prihovoril sa sprievodcovi po maďarsky, z čoho som usúdil, že je to chlapík na mieste*“ (tamže).

Nemecké potulky po „slovanskom“ svete predstavovali pre mladého Félix Kutlíka výlety po stopách slovanského pohanského dávnoveku, ako ho sugestívne opísal Ján Kollár,³⁹ ktorými sa romanticky nadvhýnal. Rovnako emotívne prežíval a stvárn timer výlet do

³⁹ Napr. „Pewnost Arkonská čněla s trognásobnou zdj ze země, skálj a dřewa do moře, na vysokém čerweném krowu (dachu) chrámu Swantowitowa chwěla strašná korauhew Stanica (...) Na Rugenském půlostrowě Jasmund nalezá se vysoké s přjkrau sterminau nad mořem čnejj předhořj, (gmenowané Kamen, w němž stupně wytesány, odtud německé Stubbenkammer) které pauhá bjlá křjda gest, o niž bigiej se welny celé sausednj moře na bjlo, gako mlékem barwěgj. (...) Arkona město a pewnost troghradebná na rugenském půlostrowe Wjtow k půlnočnj straně ležjcy na vysokém předhořj u moře, slawné modlau a chrámem Swantowitowým. Wiz gehu spis u Saxa Gram. L. 14. str. 287. genž byl tagemnjkem biskupa Absolona a očitým swětkem těch přjběhů na ostrowe Rugen, které wypisuge. Chrám tento stál u prostřed města k půlnočnj straně ostrowa, na přjkřém 200 střewjců vysokém okřjdlj. Do Arkony nosili téměř všickni Slawowé ročnj daně a dary. Gméno města Arkon powstalo nepochybně od někagého gého zakladatele a wladáře, gmenowaného Jar, Jarek, Jarko sr. Jaromír král Rugenský. Pohled nočnj na Arkonu a gegj rumy wiz na připogeném zde wyobrazenj“ (*Wýklad čili Přjmětky a Wyswětlwky ku Sláwy Dceře. S obrazy, s mappau a s Přjdawkem drobnějšjch básnj rozličného obsahu, od Jana Kollára*. W Pešti tiskem Trattnora a Károliho, 1832, s. 104, 106, 109 – 110).

Krkonoš aj pražské potulky za velikanmi českej/slovanskej celkom nedávnej minulosti. Na Rujane a Arkone navštevoval pomyselné hroby anonymných predkov, na pražských cintorínoch vzdával hold českým národným „výtečníkom“. Cesta z Bratislavy do Trnavy, bez vznešeného cieľa aj prívlastkov voľnočasová, spoznávací či rekreačná, je skôr trpkou zastávkou v slovenskej prítomnosti/skutočnosti. S touto „podobou“ slovanského sveta sa autor pasuje podstatne ťažšie. Na ceste po Horných Uhrách menuje iba jediného veľkého muža, ktorému by stálo za to dôstojne vzdať hold, pochovaného na „neohradenom cintoríne“, bez pomníka. Neohradený cintorín je v istom zmysle v kontexte Kutlíkových cestopisov, dôsledne mapujúcich hranice štátov a krajín, či už tie fiktívne, alebo skutočné,⁴⁰ príznačnou metaforou:

„Prišli sme na hranicu, ktorá je vyznačená malými stĺpmi, do ktorých je vytesaný malý kríž a číslo stĺpa. V určitej vzdialenosti stoja vysoké stĺpy, na ktorých je pribitý pruský orol. My nemáme nijaké označenie hraníc, lebo vraj naše si i bez označenia poznáme. Prekročili sme hranicu a dýchali sme pod prusko-sliezskou berlou“ (*Výlet do Krkonoš*, s. 138 – 139). Koho tu myslí Kutlík pod „my“? My Slováci či my Dolnozemci? Národ a krajina „bez hranice“ – „o niekoľko rokov nebudeme vedieť, kde leží!“ (*Dva dni v Uhrách*, s. 156).

PRAMENE

KUTLÍK, Félix (III): *Dejiny Kutlíkovcov*. Zostavil - - -. Venované príbuzným, priateľom a všetkým, ktorí sa o našu rodinu zaujímajú. Bratislava [nákladom autora 1931].

KUTLÍK, Félix: *Kralica a iné*. Bratislava : Tatran, 1981.

KUTLÍK, Félix: *Kralica*. Zostavil Dobroslav Chrobák. Praha : Leopold Mazáč, 1935.

Orol, roč. 3, 1872; roč. 4, 1873; roč. 6, 1875; roč. 7, 1876.

Wýklad čili Přímětky a Wýswětlivky ku Slávy Dceře. S obrazy, s mappau a s Přjdawkem drobnějšich básnj rozličného obsahu, od Jana Kollára. W Pešti tiskem Trattнора a Károliho, 1832.

LITERATÚRA

ČELOVSKÝ, Samuel: Kutlíkov život a tvorba. In: KUTLÍK, Félix: *Kralica a iné*. Bratislava : Tatran, 1981, s. 7 – 19.

ČELOVSKÝ, Samuel: *Mladosť Félixu Kutlíka*. Nový Sad : Obzor, 1982.

ČELOVSKÝ, Samuel: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010.

ČEPAN, Oskár – KUSÝ, Ivan – ŠMATLÁK, Stanislav – NOGE, Július: *Literatúra druhej polovice 19. storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965.

⁴⁰ „Keď sa v živote dostaneme do krajov pomerne vzdialených od našej domoviny, obyčajne vravievame: Nikdy som nemyslel, že sa v živote zatáram dakedy aj sem. A tak aj ja, na dolnozemskej rovinách narodený a vychovaný, som nemyslel, že dakedy uvidím Krkonoše, to sídlo aj u nás povestného Rybrcala. Videl som ich, aj som po nich v potu tváří kráčaľ a obdivoval ich obrovské balvany: krásu pruského Sliezka a severných Čiech, nad ktorými vyčnievajú, kraľujú a oddeľujú slovanský národ od sokov veľkosti slovanskej, od Germánov, čo robí Krkonoše významnými. Tá významnosť ma neodolateľne vábila“ (*Výlet do Krkonoš*, s. 137); „Hranicu Uhorska ukazoval náš Devín. Zrak zaľetel do výšky a v nej sa ukázali našské tiene. Teraz nejdem hovoriť o nich, veď som v Uhrách, a síce v Prešporku“ (*Dva dni v Uhrách*, s. 154).

- FAKTOROVÁ, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozeneského cestopisu*. Praha : Nakladatelství ARSCI, 2012.
- HUČKOVÁ, Dana: Žáner besednice v slovenskej literatúre na konci 19. storočia. In: *Studia Slavica*, roč. 18, 2014, č. 1, s. 69 – 74.
- KISS SZEMÁN, Robert: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematicismus středoevropských Slovanů*. Praha : Akropolis, 2014.
- KLÁTIK, Zlatko: *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968.
- MACURA, Vladimír: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Praha : H&H, 1995.
- MRÁZ, Andrej: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1948.
- PÁCALOVÁ, Jana: Branko Rovinov – romantik medzi Levočou a Aradáčom (v tlači; abstrakt príspevku dostupný v publikácii *Medzinárodná konferencia 270 rokov dejín, literatúry a jazyka Slovákov vo Vojvodine. Harmonogram a kniha abstraktov* [Novi Sad, 16 October 2015]. Novi Sad : Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade, 2015, s. 23.
- PÁCALOVÁ, Jana: Vidina a skutočnosť Leopolda Abafiho. In: *Slovenská literatúra*, roč. 62, 2015, č. 5, s. 410 – 426.
- VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953.
- VLČEK, Jaroslav: *Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy*. Praha : Nákladem Slavíka & Borového, 1881.

Mgr. Jana Pácalová, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail: pacalovakorekt@gmail.com

Dve state o modernom dramatickom umení (VHV, Ivan Lilge Lysecký)

DANA HUČKOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV Bratislava

HUČKOVÁ, D.: Two Papers on Modern Dramatic Art (VHV, Ivan Lilge Lysecký)
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 63, No. 6, p. 454 – 467.

Although the cultural life of Slovak communities found in the territory of Hungarian Lower land quite long lacked a direct contact with dramatic culture, at the turn of the 1910s theatre and dramatic art were already an integral part of Slovak-language culture in Vojvodina. Theoretical reflection on modern dramatic art developed, too, which can be proven by two articles published in *Národné noviny* in 1914. Both of the authors had more or less direct links with the Slovak-language Lower-land environment. Vladimír Hurban Vladimírov (1884 – 1950) from Stará Pazova, nowadays regarded as the most significant Lower-land playwright, focused in his lecture *O dramatickom umení* (*On Dramatic Art*, *Národné noviny*, 18 July 1914) on the basic principles of dramatic art being applied from the earliest times to present, which he had derived from contemporary German theatre studies. His paper received an immediate response from Ivan Lilge-Lysecký (1886 – 1918), working in Báčki Petrovac for some time, whose article *Dramatické umenie* (*Dramatic art*, *Národné noviny*, 30 July 1914, 4 August 1914) was intentionally specialized in modern dramatics – in this respect Lilge was the first Slovak to inform about so-called intimate theatre. Both of the papers show the contemporary – yet unaffected by war – thinking on the form and character of dramatic art, which on the one hand grew against a background of analytically oriented Naturalism and Realism, and, on the other hand, it placed weight on synthetic expression, symbol, stylistic features and a new way of depicting intimacy. At the same time, they demonstrate that modernists' attempts were not merely poetic and prosaic, but they were also made in the area of drama, moreover they occurred in the most modern form and a close connection with European contemporary tendencies and trends.

Key words: modernism, modern theatre, the theory of modern drama, reflection on modernist dramatics in the Slovak environment, Vladimír Hurban Vladimírov, Ivan Lilge-Lysecký

Literárne úsilia Slovenskej moderny, ťažiskovo realizované od polovice prvého desaťročia 20. storočia zhruba do vypuknutia 1. svetovej vojny, tradične reprezentuje básnická tvorba, z nej najmä intímna subjektívna lyrika, predovšetkým ľúbostná.¹ Próza, ktorú modernistickí autori písali paralelne s poéziou, bola pomerne dlho nahliadaná iba

¹ GÁFRIK, Michal: *Poézia Slovenskej moderny*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1965; ŠMATLÁK, Stanislav: *Poézia*. In: KUSÝ, Ivan – ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry IV*. Bratislava : Veda, 1975, s. 279 – 346; ŠMATLÁK, Stanislav: *Dve storočia slovenskej lyriky*. Bratislava : Tatran, 1979.

ako okrajová druhová forma – k jej zhodnoteniu dochádzalo postupne až od sedemdesiatych rokov 20. storočia.² To, že rovnocennou súčasťou modernistického kultúrneho podložia bol aj dobový záujem o modernú drámu, ostávalo mimo pozornosti ešte dlhšie.³

Dráma síce predstavuje svojbytný literárny fakt,⁴ v kontexte prezentácie a aj spracovania dejín slovenskej literatúry je však jej pozícia dosť oslabená. Literárnohistorické prehliadanie drámy vystihuje formulácia Dagmar Kročanovej, že „dramatická literatúra sa v dejinách literatúry často dostáva do úzadia alebo dokonca nepovažuje za oblasť, ktorá do literárnej histórie patrí“.⁵ Podľa Jána Gbúra slovenskí literárni historici, ktorí sa v rôznych edíciách dejín slovenskej literatúry zaoberali drámou obdobia realizmu, nahliadali na dramatické texty iba z hľadiska ich literárnych kvalít, bez zohľadnenia podoby inscenačnej realizácie. To spôsobilo, že „sa im dramatický text javil, v porovnaní s lyrikou a epikou, ako menej dokonalý, významovo plytší, tvarovo málo štruktúrovaný“.⁶ Keďže pre dvojdomosť drámy – súbežne vystupujúcej ako literárne dielo aj ako divadelné predstavenie – nie je takýto postoj adekvátny, J. Gbúr sformuloval nasledovnú požiadavku: „Z dôvodu zachovania (...) dvojdomosti dramatického textu by sa v nových literárno-historických projektoch malo rátať s novou taxonometriou stavby charakteristiky dramatického textu, ktorá by spočívala v symbióze jeho literárneho a divadelného výkladu.“⁷

Literárny historik Michal Gáfrík, monografista Slovenskej moderny,⁸ sa dráme Slovenskej moderny venoval len v jedinej štúdii z roku 1993,⁹ v ktorej sumarizoval dramatické pokusy a diela Janka Jesenského, Jozefa Gregora Tajovského, VHV (Vladimíra Hurbana Vladimírova), VHS (Vladimíra Hurbana Svetožárova) a Martina Rázusa, so záverom, že „myšlienky a postupy modernej európskej drámy, reprezentované najmä Ibsenom, Maeterlinckom, Strindbergom a v istom zmysle i Čechovom (ako aj autormi, ktorí sa prikláňali väčšmi k naturalizmu, napríklad Hauptmann) neostali teda bez ozveny ani v dramatických úsiliach autorov Slovenskej moderny“.¹⁰ V tejto súvislosti však treba dodať, že v dobovom

² GÁFRIK, Michal: *Próza Slovenskej moderny*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1993; KUSÝ, Ivan: *Próza Slovenskej moderny*. In: KUSÝ, Ivan – ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry IV*. Bratislava : Veda, 1975, s. 231 – 245.

³ PAŠTEKA, Július: *Slovenská dramatika v epoche realizmu*. Bratislava : Tatran, 1990.

⁴ JANOUŠEK, Pavel: Drama jako literární fakt. In: *Studie o dramatu*. Praha : H&H, 1993, s. 5 – 25; JANOUŠEK, Pavel: Drama jako metodologický problém. In: KUBÍNOVÁ, Marie (ed.): *O poetice literárních druhů*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1995, s. 153 – 178.

⁵ Publikované pod menom ROBERTSOVÁ, Dagmar: *Nerozrezaná dráma. O slovenskej dráme a divadle v rokoch 1945 – 49*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007, s. 3.

⁶ GBÚR, Ján: K problematike historiografickej reflexie slovenskej literatúry. In: *Významové a výrazové premeny v umení 20. storočia*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2005, s. 415.

⁷ Tamže, s. 416.

⁸ GÁFRIK, Michal: *Poezia Slovenskej moderny*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1965; GÁFRIK, Michal: *Próza Slovenskej moderny*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1993; GÁFRIK, Michal: *Na pomedzí moderny*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 2001.

⁹ Syntetická štúdiá Dráma Slovenskej moderny mala byť pôvodne časťou kolektívnych Dejín slovenskej literatúry, pripravovaných začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia v Ústave slovenskej literatúry SAV, ktoré sa však napokon edične nerealizovali. V prepracovanej podobe ju M. Gáfrík zaradil do svojej knihy *Na pomedzí moderny*, c. d., s. 43 – 51.

¹⁰ Tamže, s. 51.

kontexte nešlo iba o tvorbu pôvodnej slovenskej modernej orientovanej drámy, ale tiež o reflexiu teoretických princípov modernej drámy a inscenačných postupov súvékeho európskeho (francúzskeho, švédskeho, nemeckého, rakúskeho a ruského) moderného divadla. O tejto línii kultúrneho záujmu svedčia články zo začiatku desiatych rokov 20. storočia od Ivana Lilgeho Lyseckého,¹¹ Juraja Slávika Neresnického,¹² VHV¹³ a Bohdana Pavlů,¹⁴ teda autorov, ktorí patria do autorského registra Slovenskej moderny (VHV, Neresnický), resp. sa k nej priradujú aspoň časťou svojej tvorby (Lysecký),¹⁵ prípadne boli aktívni v pozícii jej generačných kritikov (Pavlů). Ich novinové a časopisecké príspevky na danú tému boli zamerané na komunikáciu nových kultúrnych smerovaní, v podobe selekcie z aktuálnej zahraničnej odbornej literatúry, najmä nemeckej (Lysecký, VHV), prekladov pôvodných prác o modernej dráme (Neresnický),¹⁶ alebo vo forme sprostredkovania osobných zážitkov z moderných divadelných predstavení v Berlíne a Moskve (Neresnický, Pavlů). Hoci každý z nich vychádzal z vlastného individuálneho záujmu o dramatické a divadelné umenie, spoločne obohacovali slovenský kultúrny priestor o nové podnety. Dvomi autorov z uvedenej štvorice navyše v istom čase spájala priestorová situovanosť do slovenského dolnozemskeho prostredia, ktoré bolo vtedy prirodzenou súčasťou kontextu národnej kultúry – v prípade VHV išlo o dolnozemský pôvod aj celoživotné účinkovanie, v prípade I. L. Lyseckého o krátkodobé profesionálne pôsobenie.

Hoci divadlo a dramatické umenie bolo, ako zhrnujúco konštatoval Michal Babiak, až do polovice 19. storočia „jav, ktorý stál mimo vecí životného sveta“, teda mimo profánnej každodennej skúsenosti slovenskej dolnozemskej komunity,¹⁷ pretože absen-

¹¹ LYSECKÝ, I. L.: Význam divadla. In: *Národné noviny*, roč. 42, 1911, č. 17 (9. 2. 1911), s. 2 – 3; LYSECKÝ, I. L.: Reflexie. In: *Národné noviny*, roč. 42, 1911, č. 35 (23. 3. 1911), s. 2 – 3; LYSECKÝ, I. L.: Dramatické umenie. In: *Národné noviny*, roč. 45, 1914, č. 88 (30. 7. 1914), s. 2 – 3; č. 90 (4. 8. 1914), s. 2 – 3.

¹² NERESNICKÝ: List z Berlína III. Sofoklov Oidipus v Berlíne. In: *Národné noviny*, roč. 42, 1911, č. 2 (5. 1. 1911), s. 1 – 2.

¹³ VHV: Slovenské divadlo. Niekoľko poznámok. I. In: *Slovenský týždenník*, roč. 10, 1912, č. 47 (22. 11. 1912), s. 2 – 3; VHV: O dramatickom umení. In: *Národné noviny*, roč. 45, 1914, č. 83 (18. júla 1914), s. 1 – 4.

¹⁴ PAVLŮ, Bohdan: List z Ruska. In: *Průdy*, roč. 3, 1911 (november), č. 1, s. 7.

¹⁵ Na Lilgeho sugescie z prózy Slovenskej moderny býva poukazované napr. v súvislosti s jeho prózou *Žiaľna pieseň* (*Národné noviny*, 1911). Bližšie in KUSÝ, Ivan – ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry IV*. Bratislava: Veda, 1975, s. 261. Modernistické prvky a literárne odkazy sú však prítomné tiež v jeho próze *V horúčke* (*Slovenské pohľady*, 1907). Bližšie in HUČKOVÁ, Dana: Snové vízie ako jeden z motívov Slovenskej moderny. In: *Kontexty Slovenskej moderny*. Bratislava: Kalligram, 2014, s. 206 – 209.

¹⁶ Neresnický preložil v roku 1911 stať Maxa Burckhardta z roku 1899 a pod názvom *Národné hospodárstvo v modernom dramate* ju publikoval v časopise *Průdy*, roč. 2, 1911, č. 10 (september 1911), s. 379 – 384. Max Burckhardt, rakúsky divadelný kritik a riaditeľ viedenského divadla Burgtheater, ktorý sa na konci 19. storočia zaslúžil o uvádzanie moderných hier na viedenskej scéne, bol v slovenskom prostredí prítomný prostredníctvom prekladu už od roku 1901, keď jeho stať *Teória modernej drámy* preložil Anton Štefánek. In: *Hlas*, roč. 4, 1901, č. 7, s. 204 – 209, č. 8, s. 237 – 240, č. 11 – 12, s. 353 – 357.

¹⁷ BABIAK, Michal: Dozrela vinica? K 150. výročiu slovenského vojvodinského divadelníctva cez prizmu Hurbanovej hry *Vinica zreje*. In: *Dolnozemský Slovák*, roč. 21 (36), 2016, č. 1 – 2, s. 27.

toval priamy kontakt s divadelnou kultúrou, už v prvých dvoch desaťročiach 20. storočia patrili obe oblasti k stabilným súčasťam slovenského dolnozemskeho kultúrneho života. Išlo nielen o aktívnu účasť na realizácii ochotníckych divadelných predstavení (pôsobenie a poslanie ochotníckeho divadla napr. spôsobilo, že divadlo sa stalo synekdochou kultúrnych úsilí slovenskej vojvodinskej komunity),¹⁸ ale tiež o systematickú tvorivú činnosť a takisto aj o teoretickú a kritickú reflexiu moderného dramatického umenia. Konkrétnym príkladom záujmu o aktuálne európske trendy a tendencie sú dva na seba nadväzujúce články z roku 1914: pôvodná prednáška VHV zo Starej Pazovy s názvom O dramatickom umení, ktorá bola „prečítaná na jarnej schôdzke učiteľského spolku Sloga v Slankameni“ a následne uverejnená ako besednica v *Národných novinách* 18. júla 1914, vyvolala priamu reakciu Ivana Lilgeho Lyseckého, pôsobiaceho od novembra 1912 do konca roka 1913 v Báčskom Petrovci – Lilgeho článok *Dramatické umenie* uverejnili *Národné noviny* na dve pokračovania 30. júla a 4. augusta 1914, takisto v rubrike *Besednica*. Potenciálna diskusia alebo polemika dvoch zanietených milovníkov divadla sa však, s ohľadom na aktuálnu politickú situáciu a už vyhlásený vojnový stav, nekonala: 4. august 1914 bol pre VHV nielen dňom jeho 30. narodenín, ale aj dňom, keď musel v rámci vojenskej mobilizácie narukovať do Tuzly ako vojenský kaplán, a aj Ivan Lilge, už vtedy zaradený ako dobrovoľník 71. pešieho pluku vo Viedni, prispieval do slovenských periodík čoraz sporadickejšie. Napriek týmto vonkajším okolnostiam obe state dokumentujú dobové, ešte vojnou nezasiahnuté myslenie o podobe a charakte re nového divadelného umenia, vyrastajúceho síce na pozadí analyticky zameraného naturalizmu a realizmu, avšak už s dôrazom na syntetický výraz, symbol, štylizáciu a modernistické vyjadrenie intimity.

V kontexte historiografickej reflexie nejde o neznáme texty: obidva články reflektoval už teatrológ Július Pašteka v monografii *Slovenská dramatika v epoche realizmu* z roku 1990, avšak bez toho, aby čo i len spomenul ich súvislosť a vzájomnú previazanosť: Lilgeho úvahu uviedol ako prvú v kapitole Politicko-kultúrny tlak predprevratových pomerov,¹⁹ s poznámkou, že s ohľadom na čas publikovania „krátko pred vypuknutím svetovej vojny (...) nemohla mať dostatočný dopad na rozvoj dramatickej moderny“, ²⁰ kým pôvodne východiskovej besednici od VHV sa venoval neskôr, v kapitole Presmerovanie dramatickej moderny, v časti Zmenená orientácia Vl. Hurbana Vladimírova.²¹ Prednáške VHV pripísal iba ambíciu autorského ujasňovania si techniky modernej realistickej drámy, nakoľko cieľom VHV bolo podľa neho práve jej prostredníctvom „vedome sa (...) odlišovať od vtedajších slovenských dramatikov“.²²

VHV

Vladimír Hurban Vladimírov (1884 – 1950), píšuci pod pseudonymom VHV, odhaľoval v roku 1917 rozsah svojej tvorby na asi „80 väčších-menších prác“, ktoré žánrovo

¹⁸ Tamže, s. 28.

¹⁹ PAŠTEKA, Július: *Slovenská dramatika v epoche realizmu*. Bratislava : Tatran, 1990, s. 272 – 274.

²⁰ Tamže, s. 272.

²¹ Tamže, s. 326 – 328.

²² Tamže, s. 326.

charakterizoval ako „*novely, dramatické scény, drámy, povedačky, pesničky*“.²³ Z tohto vyjadrenia jasne vyplýva, že v danom čase dominovali v jeho písaní malé fragmentárne žánre. Začiatkom tridsiatych rokov podal ďalší odpočet: „*blízko 50 dramatických kusov*“, z ktorých „*ešte asi 15 kusov odpočívajú v priečinku a niet možnosti, aby vyšli pred rampu*“.²⁴ Vtedy však už poväčšine išlo o rozsiahlejšie dramatické texty.

V dramatických prvotinách z prvého desaťročia 20. storočia sa VHV koncentroval na fragmentárne zachytávanie emocionálne vypätých a exaltovaných scén, avšak rovnako neprehliadnuteľná v nich bola etická rovina dramatického deja. Práve dôraz na emocionálnu a etickú senzibilitu je kľúčovou charakteristikou jeho umelecky najpresvedčivejších prác z tohto obdobia. Z hľadiska žánru vtedy preferoval dramatické scény, kresby a jednoaktovky, na základe čoho bol neskôr J. Paštekom označený ako „jednoaktovkár“.²⁵ Priklon k jednoaktovkám bol však podľa toho istého bádateľa pre dané obdobie príznačný, pretože „výdobytky moderny“ sa v našom prostredí prejavili „viac druhotne: v používaní malých dramatických foriem, intímnych a náladových hier lyrizujúceho rázu, v ktorých sa dostávala do popredia subjektívna realita, vnútorné rozpory osôb, ďalej technika neurčitých, mnohovýznamových náznakov, metaforický štýl atď.“²⁶ VHV vo svojich dramatických prácach všetky spomenuté prvky využíval, rovnako ako aj modelové situácie či príznakovosť priestorového a časového situovania,²⁷ čím zreteľne narušal dovtedajšiu tradíciu slovenskej realistickej dramatickej tvorby: príkladom môžu byť dramatické scény Keď sa schladí (s podtitulom Rozpomienka, *Dennica*, 1905) alebo Boj (žánrovo označená ako Scéna z predvečera, *Dennica*, 1907). Ako postrehol M. Babiak, „Hurbanova novátorská invenčnosť, experimentovanie a hľadanie nového dramatického jazyka je prítomná aj v jeho hrách s náboženskou tematikou“, pričom napr. jednoaktovka *Na Veľký piatok* z roku 1906, so žánrovým podtitulom intermezzo, „nadväzuje na Hurbanovu programovú orientáciu prvého decénia, keď sa zamerlal na písanie krátkych dramatických útvarov s koncentrovanými dialógmi a malým počtom osôb. Na túto programovú orientáciu sa do istej miery radami podpísal aj jeho strýc Vajanský, no zrejme omnoho silnejším podnetom mu boli hry maeterlinckovského typu“.²⁸ Novátorské pôsobenie VHV na začiatku 20. storočia uznával aj Andrej Mráz, ktorý sa k jeho neskoršej tvorbe stavал kriticky a považoval ju za istým spôsobom ustrnutú – Mráz v tejto súvislosti napísal: „Keď tento vnuk Jozefa Miloslava Hurbana, syn staropazovského farára Vladimíra Hurbana na začiatku nášho storočia vstupoval do literatúry, vtedy jeho dramatické pokusy presviedčali, že sa nám v ich autorovi prihlasuje tvorca bohatej invencie, živého divadelného zmyslu a výbojných schopností.“²⁹ O to viac prekvá-

²³ Ústredný archív SECAV v Srbsku, Stará Pazova. List Dušanovi Porubskému, redakcia Slovenský týždenník, 26. februára 1917. Sign. RL19170226/327.

²⁴ Ústredný archív SECAV v Srbsku, Stará Pazova. Odpovede na otázky p. Dr. Anerhana o Vladimírovi Hurbanovi. Sign. SK00000TEC/5462. 441.

²⁵ Pašteka, c. d., s. 324.

²⁶ Pašteka, c. d., s. 237 – 238.

²⁷ Robertsová, c. d., s. 10.

²⁸ BABIAK, Michal: Éterom nesmiernym, priestorom vesmírnym. In: *Slnko nevie a vedieť chce človek*. Dramatické texty s náboženskou tematikou. Jozef Podhradský. Vladimír Hurban Vladimírov. Zostavil, na vydanie pripravil a štúdiu napísal Michal Babiak. Bratislava : ESA, 1999, s. 209.

²⁹ MRÁZ, Andrej: *Rozhovory o vojvodinských Slovákoch*. Bratislava : Pravda, 1948. Cit. podľa MRÁZ, Andrej: *Rozhovory o vojvodinských Slovákoch I*. Báčsky Petrovec : Kultúra, 2004, s. 180.

puje, že v neskorších autorských sebareflexiách VHV nevnímal prvé desaťročie svojej tvorby v takejto inovatívnej dimenzii a obdobie malých žánrov, hocijako esteticky produktívnych, prehliadal.

VHV síce písal už od roku 1904, ale za rozhodujúci medzník považoval až rok 1912 – ako o sebe napísal v 3. osobe, „od roku 1912 počal písať drámy, z ktorých niektoré prerazili sa i na javiská“.³⁰ Aj v náčrte vlastného životopisu označil rok 1912 za rok sústredeného príklonu k dráme: „Od roku 1912 dal som sa úplne na písanie dramatických diel.“³¹ Tomuto zaujatiu zodpovedali nielen pravidelné a časté návštevy divadiel, ale aj štúdium dramatickej literatúry a teoretických prác:

„Videl som dovtedy asi 250 divadelných kusov (v Záhrebe, vo Viedni, Bratislave, Belehrade, v Novom Sade) a zaopatril som si divadelné diela: Shakespeare, Calderon, Schiller, Lessing, Björnson, Shaw, Ibsen, Hauptmann, Strindberg, Sudermann, Halbe, Schnitzler, Beyerlein, Ernst atď., potom skoro celú chorvátsku div. literatúru, niečo z ruskej, srbskej, českej – aj ukážky z japonskej drámy (veľkolepý kus: Dorfschule, preklad od Florenza)³² a špeciálne diela o dráme: Die Technik des Dramas – od Freytaga, Das Neue Drama od Kerra, Dramatische Handwerkslehre od Hessena, Goldene Buch des Theaters od Spemannna, Die geistigen Grundlagen der Theaterkunst od Frankenberga, Hamburgische Dramaturgie od Lessinga a iné.“³³

Zaujatie témou odráža aj článok O dramatickom umení z roku 1914, ktorý VHV považoval i z odstupu času za pomerne dôležitý publikačný výstup.³⁴

O dramatickom umení

V úvode článku uvádza VHV pramene: „Freytag: Die Technik des Dramas. Avonius: Dramatische Handwerkslehre. Spemann: Das goldene Buch des Theaters. Kerr: Das neue Drama.“³⁵ Ide teda len o časť kníh, ktoré mal v danom čase k dispozícii. Jeho stať však nebola recenziou, ale výkladom základných princípov dramatického umenia od najstarších čias do súčasnosti práve na základe štúdia vybranej literatúry.

Všetky štyri knihy predstavovali v dobovej produkcii v danej tematickej oblasti kľúčové diela:

³⁰ Ústredný archív SECAV v Srbsku, Stará Pazova. Odpovede na otázky p. Dr. Anerhana o Vladimírovi Hurbanovi. Sign. SK00000TEC/5462. 441. S. 4.

³¹ LILGE, Karol: *Stará Pazova*. Myjava : tlačou a nákladom Daniela Pažického, 1932, s. 236.

³² Karl Adolf Florenz (1865 – 1939) bol nemecký japanológ, ktorý v roku 1900 vydal preklad japonskej historickej drámy *Terakoya alebo Dedinská škola*, žánrovo označenej ako historická smutnohra v jednom akte. Hra bola s úspechom uvádzaná na nemeckých divadelných scénach a bola aj zhudobnená. Jej mimoriadny ohlas bol súčasťou dobovej európskej fascinácie japonskou kultúrou, resp. kultúrami Ďalekého Východu (okrem Japonska aj Číny).

³³ Lilge, c. d., s. 236.

³⁴ V liste Dušanovi Porubskému, redaktorovi *Slovenského týždenníka* v Budapešti, zo dňa 26. februára 1917 charakterizoval svoje práce v *Národných novinách* nasledovne: „Cez roky 1914 – 1918. Rozličné úvahy a kresby, humoresky, básne, symboliky atď. Medzi iným: Prednáška o dramatickom umení.“ Ústredný archív SECAV v Srbsku, Stará Pazova, sign. RL19170226/5271.

³⁵ VHV: O dramatickom umení. In: *Národné noviny*, roč. 45, 1914, č. 83 (18. júla 1914), s. 1.

Rozprava nemeckého spisovateľa a dramatika Gustava Freytaga (1816 – 1895) s názvom *Technika drámy* vyšla síce v prvom vydaní už v roku 1863, no bola to mimoriadne populárna kniha, pretože len do roku 1912 vyšla v Nemecku až v ôsmich ďalších edíciách.³⁶ Freytag v nej podal schému dramatického diela, ktorá podľa neho pozostáva zo špecifického spôsobu konania, zodpovedajúceho dejového smerovania a z 5-stupňovej štruktúry dejstiev (aktov): úvod, stúpanie, vrchol, obrat, katastrofa. Pri malých scénických útvaroch pripúšťal 3-stupňovú štruktúru, uvádzajúc ako kľúčové momenty začiatok boja, vrchol a katastrofu. Takúto päťčlennú, resp. trojčlennú štruktúru by mal mať každý dramatický text. Všetky príklady čerpal Freytag zo všeobecne známych diel klasických autorov (Sofokles, Shakespeare, Lessing, Goethe, Schiller).

Pseudonym Avonius používal Robert Hessen (1854 – 1921), ktorý svoju príručku vydal v prvom vydaní v Berlíne v roku 1895. Jej druhé vydanie vyšlo už v roku 1902, bolo prepracované, rozšírené a doplnené novým podtitulom *Dramaturgia*.

Práca Wilhelma Spemann (1844 – 1910) *Zlatá kniha divadla*, s podtitulom *Eine Hauskunde für Jedermann (Domáca náuka pre každého)*, vyšla v roku 1902, jej druhé dopracované a rozšírené vydanie v roku 1912.

Nová dráma od divadelného kritika Alfreda Kerra (1867 – 1948) vyšla v roku 1905 a asi najviac zodpovedala osobným estetickým preferenciám samotného VHV. Kerr sa v nej venoval takým autorom ako Henrik Ibsen, Gerhardt Hauptmann, Arthur Schnitzler, Hugo von Hofmannstahl, Frank Wedekind, Maurice Maeterlinck, Gabrielle D'Annunzio, G. B. Shaw, Auguste Strindberg, L. N. Tolstoj, Maxim Gorkij, pričom hneď v úvode zdôraznil svoju pozíciu kritika. Prílohou Kerrovej knihy bola stať *Technika realistickej drámy*, pôvodne odtlačená v roku 1891, ktorá začínala úvahou, či možno proti sebe postaviť novú románovú techniku a novú dramatickú techniku. Kým román si na vyjadrenie nových obsahov našiel nové formy, nová technika v dráme je mnohotvárnejšia.

Na základe rešerše z týchto štyroch vybraných diel VHV podal súhrnnú prednášku o problematike drámy od najvšeobecnejších otázok cez paralely medzi náboženskou liturgiou a divadlom až po kritické odkazy na dobovo aktuálnu slovenskú dramatickú produkciu (Ferko Urbánek, Jozef Hollý, Pavel Socháň). Viaceré analyzované aspekty dokladal príkladmi z vlastnej diváckej skúsenosti z rozličných predstavení. Za východisko si zvolil úvahu o mimetickej podstate divadla, pričom v kontexte svojho príspevku opakovane upozorňoval na aspekt napodobovania, predvádzania a hry. Jeho reflexia princípu mimesis však bola viac klasická ako modernistická. V krátkosti načrtol dejiny drámy od najstarších čias do súčasnosti, pričom novú drámu charakterizoval iba menami relevantných dramatikov: „*Nová dráma Ibsen, Hauptmann, Sudermann, Halbe, Maeterlinck atď.*“³⁷ Aby poskytol základnú orientáciu v téme, sústredil sa na vybrané okruhy otázok typu: čo je dramatické umenie, čo ho odlišuje od iných druhov umenia, ako dráma vzniká, akú má kompozíciu, aké sú základné princípy výstavby dramatického textu. V tomto kontexte kládol dôraz na kreatívnu účasť herca na stvárnení dramatickej predlohy: text sám osebe

³⁶ V rokoch 1872, 1876, 1881, 1886, 1891, 1897, 1908, 1912. Pri českom vydaní v roku 1944 (Praha : Ústav pro učebné pomůcky) ju prekladatelia uviedli poznámkou, že musí byť chápaná ako učebnica remesla, a nie ako estetický zákonník.

³⁷ VHV: O dramatickom umení, c. d., s. 1.

nemá emocionálny náboj, ten mu dáva až herecká interpretácia. VHV chápal spojenie autora a herca za kľúčové, pretože divadlo, ako interpretačné umenie, vyžaduje zapojenie obidvoch: „*Pri druhých umeniach je vždy jeden autor: maliar alebo sochár, ktorý stvorí dielo a my naň hľadáme – pri dramatickom sú dvaja autori: prvý, ktorý dielo stvorí, a druhý, ktorý ho na javisku prednáša a do mŕtvych slov autorových dáva život, z nepohybných udalostí stvára umelecké živé dielo. Spisovateľ a herec. Čím viac sa títo dvaja autori rozumejú a city svoje a pochopy vyrovnávajú, jeden druhého dopĺňujú – tým je dokonalejšie umenie a dielo, ktoré vidíme.*“³⁸ Potom sa už sústredil na techniku modernej realistickej drámy. Za jej najdôležitejšie prvky považoval vypustenie monológov,³⁹ presun pozornosti na herecký výraz, mimiku a gestá pri vyjadrení vnútorného prežívania postáv, absenciu verbálnych charakteristík dramatických postáv, vypustenie prvku náhody pri pointovaní dramatickej situácie, dôraz na vystihnúť situáciu a prostredia,⁴⁰ prirodzený a okolnostiam primeraný rečový prejav postáv, prítomnosť idey a problému. Jeho zovšeobecňujúci záver bol, že moderná dráma skúma život, hľadá spôsoby, ako riešiť jeho problémy. Jej umeleckosť súvisí s tým, nakoľko je „*zrkadlom skutočnosti, pravdepodobnosti*“⁴¹ resp. „*pravým odrazom života a prírody*“.⁴² Verné podanie života však nikdy nebude dokonalé, pretože základným princípom umenia stále ostáva napodobňovanie. Na konci sa tak VHV oblúkom vrátil k východiskovej úvahe o mimetickej povahe umenia, ktorú rozvinul o ďalší prvok: o zábavnú funkciu umenia, navyše aktualizovanú konzumným zameraním väčšinového dobového divadelného diváka.⁴³ V apelatívnom závere varoval pred „*vonkajším nebezpečným nepriateľom*“ dramatického umenia – v tom čase novým médiom, filmom. „*Kinematograf*“ podľa neho reaguje na to, „*čo sa páči publiku nervóznemu, za senzáciami pachtiacemu, lenivému myslieť*“, a keďže „*dnešné publikum pri vážnych, dokonalých drámach nudí sa, lebo je lenivé sprevádzať myšlienky autorov*“, ⁴⁴ diváci radšej preferujú ľahkú filmovú zábavu.⁴⁵

VHV sa nikdy nezameriaval na knižnú drámu. Už v poznámkach o slovenskom divadle v roku 1912 vyjadril názor, že „*mocnejšie účinkuje kus videný na doskách ako mŕtve slovo v knihe*“.⁴⁶ O dva roky neskôr zopakoval rovnakú mienku v stati O dramatickom

³⁸ Tamže, s. 2.

³⁹ Divadelný monológ chápal ako vyslovene archaický prvok. Tzv. „hovorenie na stranu“, bokom, keď sa herec otočí od svojho partnera na scéne, považoval za prejav disharmónie a za neumelecký prvok. Tamže, s. 3.

⁴⁰ „Moderná dráma v pár slovách podá situáciu, prenesie pozorovateľa do potrebnej nálady, takže zachytí pozorovateľa do deja kusu, a on už cíti spolu s osobami drámy“ (tamže, s. 3). Z citovaného je zrejmé, že VHV výrazne aktualizoval pojmy nálada, evokácia, estetická spoluúčasť diváka.

⁴¹ Tamže, s. 3.

⁴² Tamže, s. 4.

⁴³ „Od divadelného kusu žiadame, aby nás prekvapil, aby nám ukázal niečo zvláštne, interesantné... zábavné. Áno, dnešné publikum chce sa v divadle zabávať, dráždiť nervy, a to rýchlo, rýchlo, a čím viac, chce sa smiať, chce hodinku dve bez premýšľania, bez napínania mozgu previesť. A preto radšej ide hľadať ľahké, nezmyselné francúzske veselohry a hlúpe viedenské operety, než poučné, vážne a duchaplné drámy“ (tamže, s. 4).

⁴⁴ Tamže, s. 4.

⁴⁵ Tento kritický názor na film VHV neskôr prehodnotil, v dvadsiatych rokoch napísal viacero filmových scénárov, v pozostalosti sa zachoval napr. fragment Sahara, s postavou Štefánika.

⁴⁶ VHV: Slovenské divadlo. Niekoľko poznámok. I. In: *Slovenský týždenník*, roč. 10, 1912, č. 47 (22. 11. 1912), s. 3.

umení: „*drámy v knihe mŕtve sú slová a len z javiska účinkujú umelecky*.“⁴⁷ K tejto téme sa vracal celoživotne – ako autor považoval za tragiku, že „*človek vidí svoje kusy odpočívať na polici v prachu a zabudnutí... a dráma chce ísť von, na dosky, pred rampu...*!“⁴⁸ Až v tejto inscenačnej podobe videl VHV pravý zmysel existencie dramatického diela.

Ivan Lilge Lysecký

Ivan Lilge Lysecký (1886 – 1918) vyštudoval rovnako ako VHV evanjelickú teológiu. Literárne debutoval v roku 1906, už od roku 1907 bol pravidelným prispievateľom slovenských periodík ako prozaik, publicista aj prekladateľ. Od svojich študentských čias sa zaujímal o divadlo a aj vo všetkých svojich pôsobiskách sa zúčastňoval miestnych divadelných aktivít – ako recitátor, herec, osvetľovač a tiež ako režisér. Súčasne bol agilným prekladateľom divadelných textov pre potreby ochotníkov tak na Slovensku, ako aj v slovenských komunitách na Dolnej zemi.⁴⁹ Od roku 1909 pravidelne navštevoval Nadlak, kde vtedy žila jeho sestra Hana Gregorová s manželom Jozefom Gregorom Tajovským. Tajovského obdivoval, radil sa s ním, angažoval sa v propagácii a rozširovaní jeho hier (zarad'oval ich do programu ochotníckych súborov, ktoré viedol v miestach svojho kňazského pôsobenia).⁵⁰ Keď bol v rozpätí rokov 1911 – 1913 kaplánom v slovenských dolnozemských komunitách v Nyíregyháze, Békešskej Čabe a v Báčskom Petrovci, viaceré inscenácie, ktoré videl v Nadlaku a v Petrovci, recenzoval pre *Národné noviny* (tie-to príspevky koncipované ako správy o divadelných predstaveniach podpisoval pseudonymom Asteroid).

V roku 1911 uverejnil v *Národných novinách* v rubrike Besednica informatívny článok Význam divadla, ktorý napísal na základe knihy nemeckého germanistu a literárneho historika Karla Borinského *Das Theater. Sein Wesen, seine Geschichte, seine Meister*, vydanéj v Lipsku v roku 1899.⁵¹ O knihe, vykladajúcej divadlo ako ideologický nástroj sociálneho boja, nielen informoval, ale ju aj kriticky komentoval. K modernej dráme, konkrétne k tvorbe M. Maeterlincka, sa okrajovo vyjadril aj v stati Reflexie, publikovanej takisto v *Národných novinách* v roku 1911.⁵² Maeterlinckovu tvorbu v nej označil za nezrozumiteľnú a ďalekú „*duši našej*“⁵³ z dôvodu jej teozofických východísk, hoci práve teozofia bola

⁴⁷ VHV: O dramatickom umení, c. d., s. 2.

⁴⁸ Lilge, c. d., s. 237.

⁴⁹ Jeho prekladateľský záber bol značne široký. Podľa správ v *Národných novinách* v roku 1909 zahrli ochotníci v Nadlaku „ľudovú drámu Ivana Franka v poslovenčenom preklade Ivana Lilge Lyseckého“. Išlo o hru ukrajinského dramatika Ivana Franka *Ukradnuté šťastie*. Cit. podľa Asteroid [LYSECKÝ, Ivan Lilge]: Dopisy. Nadlak. In: *Národné noviny*, roč. 40, 1909, č. 105 (7. 9. 1909), s. 1 – 2. V roku 1914 Lilge napr. preložil pre martinských ochotníkov hru amerického autora Williama Gilleta *Sever proti juhu*, podľa referenta „dielo nie vysokej literárnej a umeleckej ceny, ale od počiatku až do konca temer až napína menovite slabšie nervy“. Cit. podľa J. K. [Jozef Kohút]: Dopisy. Turčiansky Sv. Martin. In: *Národné noviny*, roč. 45, 1914, č. 55 (12. 5. 1914), s. 3.

⁵⁰ Napr. 1. februára 1913 hral v Báčskom Petrovci divadelný súbor slovenskej roľníckej mládeže vedený I. Lilgem hru J. G. Tajovského *Statky-zmätky*. Cit. podľa *Národné noviny*, roč. 44, 1913, č. 13 (1. 2. 1913), s. 3.

⁵¹ LYSECKÝ, I. L.: Význam divadla. In: *Národné noviny*, roč. 42, 1911, č. 17 (9. 2. 1911), s. 2 – 3.

⁵² LYSECKÝ, I. L.: Reflexie. In: *Národné noviny*, roč. 42, 1911, č. 35 (23. 3. 1911), s. 2 – 3.

⁵³ Tamže, s. 3.

popri antropozofii, ezoterike, okultizme, mysticizme, mytologizme, hermetizme a iných podobných prúdoch aktuálnou súčasťou dobového modernistického diskurzu.

Dramatické umenie

Článok Dramatické umenie z roku 1914 napísal Lysecký pod bezprostredným vplyvom besednice VHV, pričom túto nadväznosť deklaroval hneď v úvode:

*„Pred niekoľkými dňami bola uverejnená na tomto mieste umná a dobrá práca nadaného slovenského literáta V.H.V. o dramatickom umení, ktoré núti ma k tomu, aby o tomto predmete i ja prehovoril. V nasledovnom nemienim polemizovať s autorom, ale radšej doplniť jeho úctyhodnú úvahu. Prehovorím všeobecne o novšom dramatickom umení.“*⁵⁴

Ak VHV zakončil svoju stať povzdychom nad poklesnutým vkusom dobových divákov a ich nechuťou zamýšľať sa nad vážnymi posolstvami náročnejších dramatických diel, Lysecký túto myšlienku poňal ako východisko vlastnej úvahy. Aj on kritizuje „bez-cennú dramatickú spisbu“⁵⁵ voči ktorej kladie „pravé a čisté umenie“.⁵⁶ To reprezentuje moderná dráma, ktorá má však istý elitársky charakter: „Nová dráma a nové divadelné umenie pracuje s diskrétnymi jemnými prostriedkami a zníženým hlasom, ktorý len zasvätení vedia dôkladne oceniť.“⁵⁷

Lyseckého úvaha mala vysoko aktuálny informačný potenciál, niečo na spôsob informatívnych článkov o modernej francúzskej a európskej literatúre od Juraja Slávika Neresnického, uverejňovaných v časopise *Prúdy* v rokoch 1912 a 1913. Hoci Neresnický už v roku 1911 priblížil slovenským čitateľom svoj zážitok z davového divadla Maxa Reinhardta, keď v *Národných novinách* informoval o jeho inscenácii Sofoklovho *Oidipa* v Deutsches Theater v Berlíne,⁵⁸ Lilge sa sústredil na celkom protikladnú líniu súvekej modernej drámy – na intímne divadlo. Kým Neresnický vnímal Reinhardtov typ divadla, s aktualizáciou priestoru cirkusovej arény, ako ukázanie „cesty modernej drámy od jemných duševných zápasov k masovým pohybom, k monumentálnosti“⁵⁹ Lilge o tri roky neskôr chápal divadlo ako intímny priestor, ktorý svojou čistotou a prirodzenosťou mier- ni a tiši „prehnanosť prázdnych využitých divadelných spôsobov“.⁶⁰ Zameraním na tzv. intímne divadlo sa Lilge stal, ako konštatoval už J. Pašteka, prvým slovenským informá-

⁵⁴ LYSECKÝ, I. L.: Dramatické umenie. In: *Národné noviny*, roč. 45, 1914, č. 88 (30. 7. 1914), s. 2.

⁵⁵ Tamže, s. 2.

⁵⁶ Podľa neho „spoločenstvo, ktoré stvorilo bezcitnú a falošnú dramaturgiu, dnes – zajtra musí zahynúť a jeho miesto zaplní obecnosť, ktoré od divadla bude požadovať nie žart, vtip – urážajúci a plytký – nie nemravné a nevkusné naslaďovanie, ale vkus, myšlienku, ušľachtilú zábavu a statočné poučenie“ (tamže, s. 2).

⁵⁷ Tamže, s. 3.

⁵⁸ NERESNICKÝ: List z Berlína III. Sofoklov Oidipus v Berlíne. In: *Národné noviny*, roč. 42, 1911, č. 2 (5. 1. 1911), s. 1 – 2.

⁵⁹ Tamže, s. 3.

⁶⁰ LYSECKÝ, I. L.: Dramatické umenie. In: *Národné noviny*, roč. 45, 1914, č. 88 (30. 7. 1914), s. 3.

torom o tejto podobe modernej dramatiky.⁶¹ Na rozdiel od shakespearovského a romantického divadla „*velkých efektov a mocného pátosu*“ novú drámu podľa neho charakterizuje „*hlbka a jednoduchosť*“, pričom pod hĺbkou rozumel „*ustálenú diferenciálnosť problému, jeho osobnú farbu a mimoriadnosť, pod jednoduchosťou silu a čisté pochopenie*“.⁶² Zjednodušenie drámy však zároveň vnímal aj ako jej súbežné skomplikovanie: nová dráma „*svoj cieľ vidí jasnejšie, lebo sa stále zaoberá etickými problémami, ale z druhej strany prehĺbi sa do jemnosti a opisuje také polozenie duše, aké ešte pred sto rokmi ani poznať nemohli*“.⁶³ Tým, že sa v novej dráme všetko koncentruje na vnútorný svet jediného človeka, dochádza k situácii, že „*každá dráma je vlastne mikrokozmos, zvláštne zostavené hodinky, ktoré majú osobitné zákony, osobitné pravidlá a výnimky, a táto suverenita, tento od všetkého nezávislý, temer až k prírodným zjavom vystúpivší dramatický život je* [moment, dopln. D. H.], *ktorým sa dnešná dráma líši od starého, popleteného radu udalostí a dejov*“.⁶⁴ Za východiskovú platformu nových vývinových tendencií chápal zolovský naturalizmus, pričom od neho a cez dramatický realizmus vedie cesta k symbolizmu. Za „*najnovších umelcov*“, v zmysle najpozoruhodnejších, považoval Strindberga a Maeterlincka, ale s tým, že „*v modernej dráme vedie každá cesta*“ k Ibsenovi. Ako relevantných autorov ďalej uvádzal Hauptmanna, Wedekinda, Wildea, Shawa, D'Annunzia, Hoffmanstahla. V článku však spomínal aj iných dramatikov, napr. Hermana Heijermansa, nizozemského naturalistu, ktorého diela vzbudili pri svojich inscenáciách v Berlíne medzi rokmi 1901 – 1908 veľký ohlas. Stať končí konštatovaním: „*V modernej dráme došli sme teda k najkrajnejšiemu realizmu a k najkrajnejšiemu idealizmu. Čo dnes zvestuje dramatické umenie, je skutočnosť, život*“.⁶⁵ Takéto prepojenie modernizmu, realizmu a idealizmu by sa na prvý pohľad mohlo zdať máťúce (Július Pašteka označil Lilgeho stať za „nie vždy dostatočne jasnú“),⁶⁶ v skutočnosti však zodpovedá dobovému úsiliu o nový (literárny aj dramatický) výraz vnútorného života subjektu, ktorý bol pevne zakorenený v konkrétnom historicko-spoločenskom a sociálno-ekonomickom prostredí.

Hľadanie nového estetického konceptu

Oba články, Hurbanov aj Lilgeho, ukazujú, že modernistické úsilie neboli iba čisto poetickou alebo prozaickou záležitosťou, ale že rezonovali aj v oblasti drámy, dokonca aj v jej teoretickej reflexii, a to v nanajvýš aktuálnej podobe, v tesnom prepojení s európskymi dobovými tendenciami a trendmi.

Z umelecko-estetického hľadiska nešlo o radikálny rozchod s tradíciou, o čom svedčí už používanie samotného pojmu „moderná realistická dráma“. V základe išlo o vymedzenie voči klasickej realistickej dráme, ktorej výrazové prostriedky už nezodpovedali zmenenej situácii ľudí modernej doby: emancipácia jednotlivca a celková zmena základ-

⁶¹ Pašteka, c. d., s. 272.

⁶² LYSECKÝ, I. L.: Dramatické umenie. In: *Národné noviny*, roč. 45, 1914, č. 90 (4. 8. 1914), s. 2.

⁶³ Tamže, s. 2.

⁶⁴ Tamže, s. 2.

⁶⁵ Tamže, s. 3.

⁶⁶ Pašteka, c. d., s. 274.

ných životných pocitov si vyžadovali nový dramatický jazyk i nové realizačné postupy. Kým nový jazyk ponúkala nielen symbolistická moderna, ale aj aktualizovaná impresionistická náladovosť, z ktorej vzišla práve modernistická subjektívna náladová dráma, nové výrazové prostriedky sa pohybovali v širokom priestore od exaltovaného aktivizmu po intímne stíšenie, s dôrazom na hereckú transpozíciu autorských poznámok do inscenačného tvaru. Poznámky sa totiž nesústredovali iba na popis alebo charakteristiku situácie, ale vo veľkej miere na jej výraz a symptómy.⁶⁷

Úsilie drámy o čo najväčšiu zhodu medzi zobrazením a zobrazovaným zodpovedalo vývinovému smerovaniu realizmu a naturalizmu na sklonku 19. storočia.⁶⁸ Kľúčovým pojmom bol zatiaľ stále pojem realizmu, ktorý sa však významovo aj kontextovo vrstvil a zmnožoval. K moderne smeroval rovnako sociálny realizmus ako aj psychologický realizmus. Viac sa ale uvažovalo o naturalizme než o črtajúcom sa expresionizme.⁶⁹ Pri riešení vzťahu umenia a reality, umeleckej hodnoty, „pravého umenia“, vystupoval ako zásadný princíp napodobovania (v kontexte smerovania súvekej mladej slovenskej literatúry sa touto otázkou zaoberal napr. Pavel Bujnák).⁷⁰

Kým VHV ostával v línii aristotelovskej tradície chápania mimesis, Lysecký s dramatickým nasadením hlásal jednotu drámy a života. Pre oboch bol však základným východiskom modernej drámy vnútorný život človeka, jeho vnútorná pravda. Hoci obaja boli kňazmi, ani u jedného nedominovalo vyjadrenie náboženského stanoviska (i keď isté limity v tomto smere sú čitateľné u Lyseckého v jeho článku Reflexie z roku 1911).⁷¹ VHV mal však v pláne využiť princípy modernej drámy pri dramatizácii evanjelií: v jeho pozostalosti sa zachoval rukopisný zošit s názvom Dramatika v evanjeliách, s podtitulom Štúdia ako príprava k evanjelistickým dram. scénkam,⁷² s datovaním úvodného zápisu 21. september 1915. V súlade s modernistickou negáciou monológov sa v ňom VHV sústredil na „rozhovory, výpovede, reči v 4 evanjeliách, ktoré sú v dialogickej (dramatickej) forme“, aby prostredníctvom takýchto „direktných rozhovorov“ mohol vybrané evanjeliá zdramatizovať. Tento postup mal jediný cieľ: „Hľadám osobnosť. Chcem počuť ľudí, ktorí žili v čase Spasiteľovom, chcem počuť samého Spasiteľa a komentáre ľudí, ktorí ho počuli.“ Tento proces bez pevných rámcov – „sama vec ukáže sa“ – však ostal len v rovine rozpracovanej, ale nedokončenej idey.

Dobové publicistické úvahy o modernej dráme naznačujú, že súveké slovenské kultúrne prostredie bolo pripravené na rozvíjanie dialógu aj o tejto téme, že v komunite literátov jestvovala vôľa k moderne i v tejto umeleckej oblasti. Analyzované texty naznačovali nové estetické rámce, ostalo však iba pri náznaku. VHV mohol svoju teoretickú prípravu využiť neskôr, po vojne, Lysecký však také šťastie nemal: zahynul v marci 1918 na fronte v Besarábii.

⁶⁷ VELTRUSKÝ, Jiří: *Drama jako básnické dílo*. Brno : Host, 1999, s. 47.

⁶⁸ JANOUŠEK, Pavel: Interní subjekt autora v dramatu. In: *Studie o dramatu*, c. d., s. 31.

⁶⁹ KROČANOVÁ, Dagmar: Expresionizmus medzi predpokladom a realizáciami. In: *Expresionizmus*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014, s. 735 – 750.

⁷⁰ BUJNÁK, Pavel: Realizmus a mladá slovenská spisba. In: *Prúdy*, roč. 4, 1912, č. 2 (december 1912), s. 50 – 55.

⁷¹ LYSECKÝ, I. L.: Reflexie. In: *Národné noviny*, roč. 42, 1911, č. 35 (23. 3. 1911), s. 2 – 3.

⁷² Ústredný archív SECAV v Srbsku, Stará Pazova, RSK19150921/5852. 494. VHV: Cirkev a náboženstvo. Dramatika v evanjeliách. Zošit. 28 s.

ARCHÍVNE DOKUMENTY

Ústredný archív slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. v Srbsku, Stará Pazova, osobný fond VHV.
Slovenská národná knižnica Martin, Literárny archív, osobný fond Ivan Lilje Lysecký.

PRAMENE

- BUJNÁK, Pavel: Realizmus a mladá slovenská spisba. In: *Prúdy*, roč. 4, 1912, č. 2 (december 1912), s. 50 – 55.
- BURCKHARDT, Max: Národné hospodárstvo v modernom dramate. Preložil Neresnický. In: *Prúdy*, roč. 2, 1911, č. 10 (september 1911), s. 379 – 384.
- BURCKHARDT, Max: Teória modernej drámy. Preložil Anton Štefánek. In: *Hlas*, roč. 4, 1901, č. 7, s. 204 – 209, č. 8, s. 237 – 240, č. 11 – 12, s. 353 – 357.
- LYSECKÝ, I. L.: Dramatické umenie. In: *Národné noviny*, roč. 45, 1914, č. 88 (30. 7. 1914), s. 2 – 3; č. 90 (4. 8. 1914), s. 2 – 3.
- LYSECKÝ, I. L.: Reflexie. In: *Národné noviny*, roč. 42, 1911, č. 35 (23. 3. 1911), s. 2 – 3.
- LYSECKÝ, I. L.: Význam divadla. In: *Národné noviny*, roč. 42, 1911, č. 17 (9. 2. 1911), s. 2 – 3.
- NERESNICKÝ: List z Berlína III. Sofoklov Oidipus v Berlíne. In: *Národné noviny*, roč. 42, 1911, č. 2 (5. 1. 1911), s. 1 – 2.
- PAVLŮ, Bohdan: List z Ruska. In: *Prúdy*, roč. 3, 1911 (november), č. 1, s. 6 – 11.
- VHV: O dramatickom umení. In: *Národné noviny*, roč. 45, 1914, č. 83 (18. júla 1914), s. 1 – 4.
- VHV: Slovenské divadlo. Niekoľko poznámok. I. In: *Slovenský týždenník*, roč. 10, 1912, č. 47 (22. 11. 1912), s. 2 – 3.

LITERATÚRA

- BABIAK, Michal: Dozrela vinica? K 150. výročiu slovenského vojvodinského divadelníctva cez prizmu Hurbanovej hry Vinica zreje. In: *Dolnozemský Slovák*, roč. 21 (36), 2016, č. 1 – 2, s. 26 – 32.
- BABIAK, Michal: Éterom nesmiernym, priestorom vesmírnym. In: *Slnko nevie a vedieť chce človek*. Dramatické texty s náboženskou tematikou. Jozef Podhradský. Vladimír Hurban Vladimírov. Zostavil, na vydanie pripravil a štúdiu napísal Michal Babiak. Bratislava : ESA, 1999, s. 201 – 202.
- BABIAK, Michal: Symbolizmus v dramatickej tvorbe Vladimíra Hurbana Vladimírova. In: MALITI, Eva (ed.): *Symbolizmus v kontextoch a súvislostiach*. Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV, 1999, s. 333 – 338.
- BABIAK, Michal: Vladimír Hurban Vladimírov. In: *Dejiny slovenskej drámy 20. storočia*. Bratislava : Divadelný ústav, 2011, s. 121 – 139.
- GÁFRIK, Michal: *Na pomedzí moderny*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 2001.
- GÁFRIK, Michal: *Poézia Slovenskej moderny*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1965.
- GÁFRIK, Michal: *Próza Slovenskej moderny*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1993.
- GBÚR, Ján: K problematike historiografickej reflexie slovenskej literatúry. In: *Významové a výrazové premeny v umení 20. storočia*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2005, s. 411 – 416.
- HUČKOVÁ, Dana: *Kontexty Slovenskej moderny*. Bratislava : Kalligram, 2014.
- JANOUŠEK, Pavel: *Studie o dramatu*. Praha : H&H, 1993.
- JANOUŠEK, Pavel: Drama jako metodologický problém. In: KUBÍNOVÁ, Marie (ed.): *O poetice literárních druhů*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1995, s. 153 – 178.
- KÁKOŠOVÁ, Zuzana: Dráma medzi realizmom a modernou (Venované 120. výročiu narodenia Vladimíra Hurbana Vladimírova). In: *Studia Academica Slovaca* 33. Bratislava : Univerzita Komenského, 2004, s. 91 – 105.
- KÁKOŠOVÁ, Zuzana: Vladimír Hurban Vladimírov – VHV. In: *Portréty slovenských spisovateľov 2*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2000, s. 5 – 16.
- KROČANOVÁ, Dagmar: Expresionizmus medzi predpokladom a realizáciami. In: *Expresionizmus*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014, s. 735 – 750.

- KUČMA, Ivan: *Život ako indigo. Lilgovci v slovenských dejinách*. Martin : vlastným nákladom, 2013.
- KUSÝ, Ivan – ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry IV*. Bratislava : Veda, 1975.
- LILGE, Karol: *Stará Pazova*. Myjava : tlačou a nákladom Daniela Pažického, 1932.
- ORMIS, Ján Vladimír: Ivan Lilge-Lysecký. In: *Slovenská literatúra*, roč. 17, 1970, č. 6, s. 604 – 614.
- PAŠTEKA, Július: *Slovenská dramatika v epoche realizmu*. Bratislava : Tatran, 1990.
- PAŠTEKA, Július: Vladimír Hurban Vladimírov a dramatická moderna (Pohľady do jeho predprevratovej tvorby). In: *Vladimír Hurban Vladimírov tvorca modernej slovenskej drámy*. Zborník prác zo sympózia v Novom Sade 28. septembra 1984 usporiadaného pri príležitosti storočnice narodenia autora. Nový Sad : Obzor, 1988, s. 49 – 77.
- ROBERTSOVÁ, Dagmar: *Nerozrezaná dráma. O slovenskej dráme a divadle v rokoch 1945 – 49*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007.
- ŠMATLÁK, Stanislav: *Dve storočia slovenskej lyriky*. Bratislava : Tatran, 1979.
- VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, Margita: *Modrý dvor*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1981.
- VELTRUSKÝ, Jiří: *Drama jako básnické dílo*. Brno : Host, 1999.

Mgr. Dana Hučková, CSc.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail: Dana.Huckova@savba.sk

K čítaniu druhého dielu memoárov Mila Urbana

KAROL CSIBA, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

CSIBA, K.: On Reading the Second Volume of the Memoirs by Milo Urban
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 63, No. 6, p. 468 – 478.

With the help of reading the second volume of the memoirs titled *Kade-tade po Halinde. Neveselé spomienky na veselé roky/All around Halinda. Cheerless Memories of Cheerful Years* written by Milo Urban and published as late as in 1992, the paper reveals the publishing environment which the author entered at the very beginning of his literary and journalistic career. It is set within the period between his first articles in magazines and the year when his novel *Živý bič* (*The Living Whip*, 1927) was published. The article is therefore dominated by the references to several interwar periodicals – dailies *Slovák* and *Slovenský národ*, as well as the students' magazine *Vatra*. This is also why the scope and variety of Urban's bibliography within the period in question are so surprisingly wide. Special attention in the paper is also paid to the author's attitude to politics and ideologies, which he dissociates from in his memoirs.

Key words: Milo Urban, journalism, editorship, ideolog

Predložený materiálový text je výsledkom čítania druhého dielu pamäti Mila Urbana vydaných pod názvom *Kade-tade po Halinde. Neveselé spomienky na veselé roky* (1992). Predmetom môjho záujmu neboli samotné žánrové špecifiká pamätí.¹ Primárne som sa zaujímal o publikačné prostredie, na ktoré nás autor vo svojom diele odkazuje. V tejto súvislosti som sa zamerlal na časové rozpätie, ktoré rámcujú Urbanov časopisecký debut v roku 1920 a ukončenie vydávania denníka *Slovenský národ* v závere roku 1926. Takto zadefinovaná časová os má v tomto prípade ešte jeden význam. Snažil som sa aspoň čiastočne odkryť Urbanovu tvorbu publikovanú od jeho „vstupu“ do literatúry až po jeho prácu na románe *Živý bič* (1927). O tomto období autor podrobne informuje práve v druhom diele pamätí, no v tomto prípade ma skôr zaujímala tvorba Mila Urbana ako ešte „neetablovaného“ prozaika a publicistu. Z tohto dôvodu som sa pozrel na jeho vzťah k redakciám denníka *Slovák*, študentského časopisu *Vatra* a denníka *Slovenský národ*.

¹ Pozri bližšie definíciu pamätí: „synonymum memoáry z lat. memoria = paměť, přes. fr. mémoire býva pojímno i v širším významu jako souhrné označení pro paměti, vzpomínky, denník a autobiografii“ (MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Jozef a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Paseka : Praha, 2004, s. 436). Okrem toho pozri bližšie SOUKUPOVÁ, Klára: Autobiografie: žánr a jeho hranice. In: *Česká literatura*, roč. 63, 2015, č. 1, s. 49 – 72.

Práve tieto tri periodiká dominujú v neskorších odkazoch, ktoré nachádzame v jeho pamätiach. Kvôli istej prehľadnosti som sa zamerlal iba na tieto tri okruhy jeho literárno-novinárskej aktivity, hoci v tomto období, resp. v roku 1927 (ešte pred vydaním románu *Živý bič*) publikuje aj v ďalších periodikách.²

Milo Urban nastupuje na odporúčanie Karola Sidora ako výpomocný redaktor do redakcie časopisu *Slovák* na začiatku apríla 1921. Do značnej miery si tak rieši svoju nepriaznivú sociálnu situáciu. Na prvej strane druhého dielu spomienok o tom píše: „Dnes mi už ťažko pochopiť tú logiku a odvahu, ten elán či optimizmus, s akým som sa onej pamätnej jari roku 1921 vrhol do života (...) Len si predstavte: mal som zamestnanie i nový oblek (konečne prvé dlhé nohavice, na ktoré som si zarobil!), a to ostatné pokladal som viac-menej za vedľajšie. Plat alebo titul? Taľafatky! Šesťnásťročný šuhaj predsa nebude chytať prašivé vidiny. Odchádzajúci šéfredaktor Slováka, básnik Ignác Grebáč-Orlov,³ mi povedal, že na začiatku dostanem 400 (slovom štyristo) korún, a mne ani vo sne neprišlo na um položiť si otázku, či z toho vyžijem. Vyžijem. Pravdaže, vyžijem. Musím! Keby mi nestačilo, k dlhým nohaviciam mám už i remeň a – na remeni dierky.“⁴ Začiatky svojej redakčnej práce v časopise *Slovák* charakterizuje podľa jeho slov mladícky optimizmus a elán. Personálne a materiálne pomery v redakcii však v pamätiach hodnotí ako skôr smiešne a málo profesionálne, pre neho samého však mala táto práca údajne iba prechodný charakter. Túto etapu svojho života definuje ako pomerne bezstarostné obdobie zamerané predovšetkým na značne fatalistické prežívanie.⁵ V spomienkach rezonuje na viacerých miestach jeho odmietnutie aktívne participovať na vtedajšom politickom živote, ktorého význam relativizuje, resp. zľahčuje. Prostredníctvom nenápadnej poznámky ale pripúšťa svoju pozíciu pozorovateľa domáceho poprevratového politického súperenia politických strán a ideológií: „Oj, otcovia naši smelí, nechutnú zábavu ste si vymysleli, dumať som nad tými ruvačkami. Čudesnou náhodou i ja som sa dostal do vašich kráčov, ale do tejto kaľamajky... Nie. Do nej ma nedostanete. Ešte tak pozorovať vaše kotrmelce, to hej, ale ďalej... Bráá! Vy sa len rujte, ak vám dobre padne, ale ja si pôjdem len ta – do mojej Halindy a po svojom.“⁶ V podobnej intencii reflektuje Urban aj začínajúce spory medzi Slováckmi a Čechmi. Problém je v tomto období exponovaný najmä v denníku *Slovák*. V čase Urbanovho príchodu do redakcie je publikovaných viacero článkov, v ktorých dominuje práve táto téma. Na ukážku vyberám iba dva. Prvý sa kritickým spô-

² Pozri bližšie denníky *Slovenská politika* a *Slovenský denník*.

³ GREBÁČ-ORLOV, Ignác (1888 – 1957) – „po skončení teologických štúdií r. 1911 v Spišskej Kapitule pôsobil najprv ako kat. kaplán vo Veličnej (1911 – 13) a Smižanoch, odkiaľ narukoval ako poľný kurát do prvej svetovej vojny. V r. 1918 – 21 bol profesorom náboženstva na gymnáziu v Ružomberku. Od r. 1921 pôsobil ako farár vo Veličnej. Politicky sa aktivizoval v HSČS, v r. 1921 – 23 bol aj redaktorom jej tlačového orgánu (*Slovák*) a poslancom v parlamente“ (Kol. autorov: *Encyklopédia slovenských spisovateľov*. Bratislava : Obzor, 1984, s. 168).

⁴ URBAN, Milo: *Kade-tade po Halinde. Neveselé spomienky na veselé roky*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1992, s. 3.

⁵ „S elánom som hlavičkoval, s optimizmom skákal do výšky i diaľky, priam bezočivo sa ponáral do tajuplných hĺbín života a – bolo mi ako mladej kani, plachtiacej nad rúbaniskom. Zajtrajšok? O zajtrajšok som sa nestaral. Bol som presvedčený, že on sa postará o mňa“ (tamže, s. 12).

⁶ Tamže, s. 14 – 15.

sobom vyjadruje k pôsobeniu zástupcov českej inteligencie na Slovensku. Akékoľvek odmietanie ich rozhodnutí je podľa slov autora hodnotené ako prejav „maďarónstva, Čechožrútstva“, čo by pre kritizujúceho znamenalo znemožnenie profesionálneho postupu. Kľúčový problém českej inteligencie na Slovensku definuje autor nasledovne: „Baží za grošom, ani cigán za železom, zhŕňa peniaze, nedá na seba nič, stravuje sa v tých najotrasnejších krčmách, putikách, býva v špinavých bytoch, hoci prvotriedne byty sa jej pridelujú. Vidieť, že chce len sporiť, ťažiť z terajšej šťastnej konjunktúry.“⁷ Český úradník vníma údajne Slováka ako nižšiu bytosť, ktorej treba vysvetľovať, čo je to spoločenský pokrok. To je podľa jeho slov príčina toho, že „sa ľud odvracia s takým odporom od Čechov a túli sa k nám, s nami cíti, veď sme jeho synovia, krv z jeho krvi“.⁸ Ešte kritickejšiu podobu má druhý vybraný článok. Andrej Hlinka v ňom z pozície predsedu ľudovej strany⁹ emocionálne vypätým spôsobom hovorí o neuveriteľných krivdách páchaných na Slovákoch, o zúfalej situácii na Slovensku a o nevyhnutnom vzniku autonómie. Pomery na Slovensku hodnotí ako neudržateľné. Symptomatické sú najmä tieto vyjadrenia: „Sociálne pomery sa nič nenapravujú, ponosy nám chodia od študentstva, že študentstvo kresťanského zmýšľania je zaznávané. Orlom sa nedovolí cvičiť v štátnych – nasledovne našich cvičebniach. Žiactvo sa otravuje, darvinizmus, husitizmus sa verejne vyučujú. Učiteľia už nemajú na dostač hlasu, aby silno kričali. Ich krivdy volajú do neba. Sú učiteľia, ktorí 10 – 18 mesiacov nedostali groša.“¹⁰ Z Urbanových spomienok vyplýva, že takéto radikálne a sugestívne dobové reakcie a hodnotenia vzťahov v republike tesne po jej vzniku považuje za prirodzené. Do centra takého spôsobu uvažovania stavia otázku „slovenskej svojbytnosti“, o ktorej nebolo dôležité diskutovať.¹¹

Okrem rutínnej redaktorskej práce publikuje mladý Milo Urban v časopise *Slovák* aj viaceré krátke prózy a besednice naznačujúce jeho deklarovanú apolitickosť. Témami sú napríklad nábožensky determinované úvahy o prepojení prírody a prírodnej symboliky s Bohom, sugestívne reflexie ľudských vášní, resp. črty z dedinského života, v ktorých dominuje autorova osobná skúsenosť so špecifickým vidieckym životom na Orave.¹² Od 4. marca 1922 začína v tom istom periodiku vychádzať na pokračovanie Urbanova

⁷ KOPANICKÝ,?: Českej inteligencii. In: *Slovák*, roč. 3, 6. 4. 1921, č. 76, s. 1.

⁸ KOPANICKÝ,?: Českej inteligencii (dokončenie). In: *Slovák*, roč. 3, 7. 4. 1921, č. 77, s. 1.

⁹ „HSES – pravicová strana národnej a katolíckej orientácie (...) nespokojnosť s neplnením sľubov uhorskej Katolíckej ľudovej strany viedla 14. decembra 1905 k založeniu samostatnej Slovenskej ľudovej strany, ktorá formálne ostala súčasťou SNS. Konfesionálne nezhody viedli k založeniu samostatnej SES v Žiline 29. júla 1913, jej predsedom sa stal A. Hlinka. V období prvej svetovej vojny svoju činnosť pozastavila (...) SES obnovila činnosť v Žiline 19. 12. 1918, 17. októbra 1925 sa premenovala na Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu“ (Kol. autorov: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava: SPN, 2006, s. 237).

¹⁰ HLINKA, Andrej: Ideme na porady. In: *Slovák*, roč. 3, 21. 4. 1921, č. 89, s. 1.

¹¹ O Urbanových neskorších konfrontačnejších reflexiách vzťahu medzi slovenským a českým prostredím píšem in: CSIBA, Karol: *Privátne – verejné – autobiografické (v memoároch a publicistike Mila Urbana, Jána Smreka, Jána Poničana, Tida J. Gašpara)*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014, s. 11 – 39; CSIBA, Karol: Medzi Živým bičom a Gardistom (poznámky k memoárom, beletrii a publicistike Mila Urbana). In: *Slovenská literatúra*, roč. 62, 2015, č. 5, s. 427 – 434.

¹² Pozri bližšie M. U.: Máj. In: *Slovák*, roč. 3, 4. 5. 1921, č. 100, s. 2; Milko: Zmierenie. In: *Slovák*, roč. 3, 26. 8. 1921, č. 77, s. 1. – In: *Slovák*, roč. 3, 30. 8. 1921, č. 195, s. 2; Milko U.: Lina. In: *Slovák*, roč. 3, 25. 12. 1921, č. 281, s. 5 – 6.

novela *Jašek Kutliak spod Bučinky*.¹³ Jej záverečná časť je publikovaná 24. marca toho istého roku.¹⁴ Len ako informáciu na okraj dodávam, že toto číslo *Slováka* je zároveň posledným vydaným v Ružomberku. O deň neskôr má už redakcia bratislavskú adresu. Dobovo príznačný je v tejto súvislosti aj odkaz čitateľom.¹⁵

Urban sa k tejto novele vracia aj vo svojich spomienkach.¹⁶ Komentuje v nich vtedajšie námety, ktoré nachádza väčšinou v živote jeho bývalých oravských susedov prítomných v obrazoch z detstva. Aj v tomto prípade kombinuje motívy prírody z detstva s láskou. Pozitívne čitateľské reakcie na túto novelu neskôr komentuje: „*Sem-tam ma už niekto potľapkal i po pleci čudujúc sa, že také nič, taký fajrnok si trúfa robiť čosi na pokračovanie, ale ja som nemal pocit uspokojenia a už tobôž nie hrdosti. Bol som si vedomý balastu i naivity, čo sa mi do poviedky nevdojak vkradli a časom čoraz okatejšie vystupovali*.“¹⁷ Oveľa neskôr priradí prózu Stanislav Rakús k najlepším textom Urbanovho „novelizmu“. V štúdií Tvarovanie témy v Urbanovej vrcholnej novelistike o nich píše: „Presiahnuc vnútorný hodnotový kontext autorovho diela treba dodať, že Urbanovu vrcholnú novelistiku radíme k tomu najlepšiemu, s čím sme sa na území tohto kreatívne náročného žánru stretli nielen v našej, ale aj v svetovej literatúre. Je pritom famózne, že tieto výsledky, ktoré by postačili na to, aby Urban zostal v slovenskej literatúre ako jeden z jej prvoradých tvorcov i vtedy, keby už nebol napísal nič iné, sa zrodili hneď na začiatku jeho umeleckej cesty, v neprozaickom veku, keď iní autori zvyčajne iba hľadajú svoje možnosti.“¹⁸

Svoj prvý román *Tiene*, ktorý knižne nevyšiel, uverejňoval Urban v 91 pokračovaniach v denníku *Slovák*. Prvá časť je publikovaná 24. októbra 1922.¹⁹ Len na okraj upozorňujem na skutočnosť, že v nasledujúcom čísle redakcia denníka úvodnú časť románu zopakovala a zároveň k nemu pripojila zdôvodnenie svojho rozhodnutia poskytnúť autorovi pomerne rozsiahli publikačný priestor.²⁰ Záver románu vyšiel 1. marca 1923.²¹ Ústrednými protagonistami sú manželský pár Paľo Lipovský a Milica. Do ľúbostného trojuholníka k nim pridáva tvorca postavu Vlada Jedlovského. Kostru rozprávania tvoria často sa meniace situácie, ktorým nechýba emocionálny náboj a autorská snaha o prekvapenie. Záverečným riešením je návrat manželov do pôvodnej harmónie. Len dopĺňam, že autor túto prózu hodnotí v druhej časti pamätí „ako nepodarenú“.

¹³ Milko U.: Jašek Kutliak spod Bučinky. In: *Slovák*, roč. 4, 5. 3. 1922, s. 2 – 3.

¹⁴ Milko U.: Jašek Kutliak spod Bučinky. In: *Slovák*, roč. 4, 24. 3. 1922, s. 2.

¹⁵ „Naše lúčenie s vami, Ružomberčania, Ružomberok, je pod zorným uhlom budúcnosti nášho národa, radostné (...) ako ani v minulosti, ani teraz neustúpime pred nijakým terorom, neodbočíme: naša cesta je jasná a priama, pôjdeme ďalej po nej (...) príchod ‚Slováka‘ do Bratislavy je znakom zosilnenia autonomistického hnutia po stránke mravnej (...) Boh tak chce!“ (red.: Lúčime sa! In: *Slovák*, roč. 4, 24. 3. 1922, s. 1).

¹⁶ URBAN, Milo: *Jašek Kutliak spod Bučinky*. Ružomberok : Nákladom Leva, 1922.

¹⁷ URBAN, Milo: *Kade-tade po Halinde. Neveselé spomienky na veselé roky*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1992, s. 40.

¹⁸ RAKÚS, Stanislav: Tvarovanie témy v Urbanovej vrcholnej novelistike. In: *Biografické štúdie* 22. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 79.

¹⁹ Milko U.: *Tiene*. In: *Slovák*, roč. 4, 24. 10. 1922, č. 244, s. 5.

²⁰ Len pre ilustráciu ponúkam jeho časť: „Na žiadosť našich mnohých čitateľov dnešným číslom začíname uverejňovať pôvodný román, písaný pre ‚Slováka‘. Jeho autorom je Milko U. (...) Počet jeho prác uverejnených vo ‚Vatre‘, ‚Slovákovi‘ a iných ešte literárnych časopisoch presahuje číslo 60“ (red.: Náš román „Tiene“. In: *Slovák*, roč. 4, 25. 10. 1922, č. 245, s. 3).

²¹ Milko U.: *Tiene*. In: *Slovák*, roč. 5, 1. 3. 1923, č. 48, s. 5.

Milo Urban debutuje v roku 1920 v študentskom časopise *Vatra*.²² V marci tohto roku pod pseudonymom Podbabiagursky uverejňuje prvú prózu *Ej, ten tanec*...²³ Už v tomto období sa stáva pravidelným prispievateľom časopisu. Na kontinuitu jeho príspevkov sčasti poukazuje aj stručná redakčná poznámka pripojená k jeho próze *Nešťastník*.²⁴ Čitatelia sú v nej upozornení, že „v treťom čísle pod menom Podbabiagursky uverejnená novela *Ej, ten tanec*... patrí tiež Milkovi“.²⁵ Aj z tohto dôvodu sa okrajovo dotknem ideovej orientácie časopisu *Vatra*. Jednu z prvých dobových reflexií tohto periodika nájdeme v úvodníku publikovaného v časopise *Mladé Slovensko* pod názvom *Zjazd mládeže v Turčianskom sv. Martine*.²⁶ Redakcia v ňom upozorňuje na špecifiká doby, konkrétne na nebezpečenstvo vťahnutia slovenskej mládeže do prostredia politických a konfesijných súbojov. Podľa nej by to malo za následok ich fatálne rozdelenie sa na množstvo nezlučiteľných skupín. V tejto súvislosti sa v úvodníku podrobnejšie venuje vystúpeniu redaktora *Vatry* Karola Sidora, ktorý sa prezentuje ako zástupca katolíckeho študentstva organizovaného na katolícko-cirkevných základoch. Práve ich akceptovanie je podľa neho podmienkou vstupu katolíckeho študentstva do organizácie Mladého Slovenska. Kľúčové je pre nich zabezpečenie kultúrneho a konfesijného rozvoja, zakladanie katolíckych študentských spolkov a voľnosť pri zakladaní Orla. Tieto jeho požiadavky sa podľa redakcie stretli s jednoznačným odporom celého zhromaždenia, ktoré odmietlo triedenie mládeže podľa náboženského kľúča spôsobujúce rozpory. Sidorovi bolo jednoznačne vytknuté, „že robí medzi študentstvom politickú agitáciu v prospech Hlinkovej Ľudovej strany“.²⁷ Akákoľvek snaha tohto klerikálneho (politického) ústredia o ovládnutie periodika by bola podľa autorov kritického článku vnímaná ako krádež.

V tejto súvislosti je zaujímavý Sidorov text *Vznik časopisu „Vatra“*,²⁸ ktorý autor uverejnil o dva roky neskôr (v roku 1921). On sám nevníma tento časopis iba ako orgán katolíckej mládeže. Považuje ho skôr za „dôstojný pomník“, ktorý už štyri roky potvrdzuje nespochybniteľný zmysel svojej vlastnej existencie.²⁹ Podobný spôsob uvažovania vykazuje v tom istom čísle *Vatry* aj redakčný úvodník deklarujúci ďalekosiahly a mno-

²² „*Vatra* – začala vychádzať ako mesačník v Ružomberku vo februári 1919 s podtitulom Časopis slovenského študentstva (redaktori K. Sidor a V. Šrobár) a pôvodne mala združovať všetkých stredoškôľakov bez ohľadu na náboženské a politické presvedčenie. Už v 1. roč. však došlo v redakcii k roztržke, vedenia sa ujal Sidor a potom *Vatra* opustila pôvodný program (vydavateľom sa stalo Ústredie katolíckeho študentstva) a vyhranila sa katolícko-klerikálnym smerom (...) *Vatra* bola jednostranne katolícky zameraným časopisom len v prvej polovici svojej existencie (...) Zanikla pre finančné ťažkosti v septembri 1925“ (Kol. autorov: *Encyklopédia slovenských spisovateľov*. Obzor : Bratislava, 1984, s. 492 – 493).

Milko U.: Jašek Kutliak spod Bučinky. In: *Slovák*, roč. 4, 24. 3. 1922, s. 2.

²³ PODBABIAGURSKÝ: *Ej, ten tanec*. In: *Vatra*, roč. 2, 1920, č. 3, s. 58 – 60.

²⁴ Milko U.: Nešťastník. In: *Vatra*, roč. 2, 1920, č. 7, s. 154 – 158.

²⁵ Tamže, s. 154.

²⁶ red.: *Zjazd mládeže v Turčianskom sv. Martine*. In: *Mladé Slovensko*, roč. 1, 1919, č. 6, s. 121 – 127.

²⁷ Tamže, s. 124.

²⁸ SIDOR, Karol: *Vznik časopisu „Vatra“*. In: *Vatra*, roč. 4, 1921, č. 1, s. 4 – 8.

²⁹ Pre názornosť ponúkam jeho symptomatický záver: „Je samozrejmé, že poloziac ‚*Vatru*‘ na pevný základ: pribudlo nám predplatiteľov, podporovateľov a spolupracovníkov. Dnes po treťom kongrese našom môžeme smelo vyhlásiť, že budúcnosť ‚*Vatry*‘ je zabezpečená. A dá Boh, bude znamenať v histórii nášho národa svetlú cestu, ktorá sa bude belieť od prevratu po budovu kresťanského a slovenského Slovenska!“ (tamže, s. 8).

hostranný cieľ a povinnosť „(...) mohutne blčať a rozpaľovať k láske mladé srdcia slovenské, k oddanej, vernej láske k Bohu a vlasti (...) ohňom čistiacim prepáliť, prečistiť srdcia mladého Slovenska a plameňom ničiacim, zžierajúcim vykynožiť všetky zlé zvyky, nelásku, svárivosť, mýlne učenia a lživé zásady pseudopokroku“.³⁰ Zdôrazňujú sa v ňom peripetie samotného vzniku časopisu a odvážne realizovanie ambícií redakcie.

Oslavno-bilančnú mozaiku príspevkov reflektujúcich nespochybniteľný význam tohto periodika dopĺňa v tom istom čísle sugestívny článok Vojtecha Tuku. Autor v ňom exponovaným spôsobom spája kresťansko-nacionálne východiská dejinnej premeny Slovenska, ktoré vníma ako dobovo nespochybniteľné hodnoty aktuálneho vývoja národného spoločenstva.³¹ Takýto spôsob uvažovania čiastočne zapadá do procesu poprevratového „poslovenčovania Slovenska“. Ľubomír Lipták o ňom neskôr napísal, že „pokiaľ smeroval k odstráneniu následkov násilnej maďarizácie z minulosti, bol nesporne javom demokratickým a pokrokovým. Pretože však bol súčasne výsledkom úsilia slovenského nacionalizmu, logicky dochádzalo k zrážkam s nacionalistami iných národov a menších, ktoré z dovtedajších pozícií vytláčal“.³²

Kontext časopisu *Vatra* sa v druhej časti Urbanových pamätí odhaľuje najmä prostredníctvom jeho spomienkového komentovania drobných peripetií pri publikovaní jeho textov. Výberovo spomeniem dva takéto prípady. Prvý sa dotýka jeho básne *Zavrhnutý (Jej)*,³³ ktorú neskôr prisudzuje vtedajšej zaľúbenosti. Z odstupom o nej píše: „*Bol som ňou strašne dojatý. Skoro som plakal (...) ale po rokoch, keď som si ju prečítal, chytal som sa za hlavu.*“³⁴ V druhom prípade sa vracia k okolnostiam vzniku poviedky *Svedomie*.³⁵ Najmä v kontexte ideového zamerania *Vatry* v nej paradoxne opisuje konanie kňaza, ktorý na chvíľu spravodlivého rozhorčenia nad životom veriacich eticky zaváha, zakolíše, no po čase svoju tvrdosť a neústupčivosť oľutuje. Reakciou na túto prózu je obvinenie Urbana z blasfémie kňazov. K tejto životnej epizóde sa neskôr vracia aj vo svojich pamätiach. Len pre úplnosť dodávam, že Urban uverejňuje svoje texty vo *Vatre* až do jej zániku v roku 1925, čo však on sám nekomentuje. Zvyšné texty preto uvádzam v poznámke.³⁶

³⁰ red.: Príjď, ó, príjď, duchu svätý. In: Tamže, s. 1.

³¹ Kvôli názornosti uvádzam záverečnú časť príspevku: „Hodina veľkej národnej skúšky našej odbila. Otázka nášho národného jestvovania alebo nejestvovania v úplnej svojej celkosti sa na nás privalila. Keď Slovák uzná a začne chodiť na ceste svojho povolania historického, očakáva ho život, budúcnosť a sláva medzi národmi (...) Verme, čo nám prst dejín ukazuje za povolenie naše národné, verme silne a neohrozene. Verme, že prápor Krista, ku ktorému osud národa pripneme, bude Slovensko na ceste slávy viesť“ (TUKA, Vojtech : Slovenské prebudenie. In: Tamže, s. 4).

³² LIPTÁK, Ľubomír: *Slovensko v dvadsiatom storočí*. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 91.

³³ Na ukážku uvádzam jej prvú slohu: „Neláskou ľudskou / zohnutý stál som / vychudlou rukou podopieral čelo / Jak žobrák biedny / pod zhnitým krovom / o lásku žobral prosebne, vrelo“ (Milko U.: *Zavrhnutý (Jej)*. In: *Vatra*, roč. 3, 1921, č. 6, s. 167).

³⁴ URBAN, Milo: *Kade-tade po Halinde. Neveselé spomienky na veselé roky*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1992, s. 37.

³⁵ Milko U.: *Svedomie*. In: *Vatra*, roč. 4, 1924, č. 4 – 5, s. 78 – 85.

³⁶ Milko U.: Už je pozde...! In: *Vatra*, roč. 2, 1920, č. 8 – 10, s. 174 – 188; Milko U.: Nevernica. In: *Vatra*, roč. 3, 1920, č. 1, s. 3 – 7; Milko U.: Vo zhone žitia. In: *Vatra*, roč. 3, 1921, č. 6 – 7, s. 161 – 164; Milko U.: Žiť či umrieť. In: *Vatra*, roč. 4, 1921, č. 1, s. 12; Milko U.: Obeta manželskej lásky. In: *Vatra*, roč. 4, 1921, č. 1, s. 19 – 21; Milko U.: Jedlica. In: *Vatra*, roč. 4, 1921, č. 2 – 3, s. 39 – 43; Milko U.: Vanitatum vanitas. In: *Vatra*, roč. 4, 1921 – 1922, č. 6 – 7, s. 124 – 127; Milko U.: Po pijatike. In: *Vatra*, roč. 4, 1922,

O možnosti nástupu do práve vznikajúceho denníka *Slovenský národ* sa dozvedá Urban od Način-Borina na jar 1925.³⁷ V druhej časti pamäti o tejto informácii píše: „Od 3. mája vraj začne v Bratislave vychádzať nový nezávislý denník. Šéfredaktorom bude známy publicista Jur Koza-Matejov a on jeho zástupcom. Ja by som mal na starosti literárne príspevky, a pritom mohol by som písať svoje veci. S politikou sa nemusíme babrať. Budeme bezpartajným časopisom.“³⁸ Vznik tohto denníka na Slovensku podľa jeho slov zarezoňoval. Diskutabilné bolo najmä jeho finančné krytie, ktoré dodatočne neodkrývajú ani Urbanove spomienky.³⁹ Podobne neurčité vysvetlenie totiž nájdeme aj v prvom úvodníku. Ten je skôr osobnejším pokusom vedúceho redaktora Jura Koza-Matejova osvetliť okolnosti jeho participácie na formovaní nového periodika.⁴⁰ V úvode spochybní dohady o jeho vlastnej oslabenej pozícii v redakcii *Slováka* a rovnako aj v Slovenskej ľudovej strane, resp. nechcel sa k tomu podrobnejšie vyjadrovať. Ako znak istej dôvery označuje to, že zostal členom klubu a tiež predsedníctva Ľudovej strany. V tejto súvislosti deklaruje snahu prispievať k jej rozkvetu, ktorá bude imponovať aj najväčším protivníkom. Zároveň sa ale priznáva k dlhodobej túžbe viesť časopis podliehajúci jeho vlastným predstavám. Obdobie čakania na realizáciu tohto redaktorského „sna“ komentuje celkom príznačne: „Mne tak sa zdá dnes, že všetko to bolo v rukách božích len jednou veľkou próbou a očisťujúcim ohňom presvedčenia. Dostal som výzvu, z neočakávanej strany, od neočakávanej osoby a neočakávajúcim spôsobom. Gestom takým, ktorému nemožno sa čestne vyhnúť. – Sto percentami dôveru mám vo vás! – povedal mi tento nečakaný mecenáš – Verím vo vašom presvedčení a vašej poctivosti. Na jeden denník pre vás zaistujem vám taký obnos, aký potrebujete.“⁴¹ Priznáva sa tiež k tomu, že prípravy prebehli v utajení. Zámerom časopisu síce nemalo byť rozbitie, ale nevyhnutná nebola podľa jeho slov ani spolupráca. V závere úvodníka Koza-Matejov zdôrazňuje fakt, že od vydania prvého čísla prestáva byť plateným pracovníkom a stáva sa dobrovoľníkom, ktorý bude ešte obetavejší a svedomitejší v práci pre slovenský národ a jeho budúcnosť.

Negatívna reakcia predsedu Ľudovej strany Andreja Hlinku na vznik nového denníka vyšla v denníku *Slovák* už o dva dni. Svoj úvodník začína slovami: „Čoho sme sa úz-

č. 8 – 10, s. 198 – 204; Milko U.: Štefan Koňarčík-Chrapek. In: *Vatra*, roč. 5, 1923, č. 6, s. 130 – 132; Milko U.: Rozprávka o Labudovi. In: *Vatra*, roč. 5, 1923, č. 6, s. 16 – 19; Milko U.: Staroba. In: *Vatra*, roč. 6, 1925, č. 6 – 7, s. 143 – 147; Milko U.: Staroba (dokončenie). In: *Vatra*, roč. 6, 1925, č. 8 – 9, s. 173 – 180.

³⁷ „Borin (1900 – 1977) – občianskym menom Augustín Način. Po prevrate sa zúčastnil na založení študentského časopisu *Vatra* (1919) (...) Prijal miesto v bratislavskej redakcii *Slováka* (1922 – 24), potom Slovenského národa (1925 – 27)“ (Kol. autorov: *Encyklopédia slovenských spisovateľov*. Bratislava : Obzor, 1984, s. 62).

³⁸ URBAN, Milo: *Kade-tade po Halinde. Neveselé spomienky na veselé roky*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1992, s. 134.

³⁹ Konkrétne o tom v pamätiach píše: „Jedni upodozrievali dr. Šrobára, iní dokonca Beneša, že oni stoja za ním, oni sa takto snažia rozvrátiť ľudovú stranu, ale my sme sa len smiali. Reku, nech si rozvracajú, kto chce. My sa takou neplodnou robotou nebudeme zapodievať“ (tamže, s. 134 – 135).

⁴⁰ Juraj Koza-Matejov (1884 – 1973) – rímskokatolícky kňaz, publicista, novinár. Od roku 1922 redaktor *Slováka*, zakladateľ a hlavný redaktor Slovenského národa a jeho týždenníka *Chlieb* v Bratislave. V rokoch 1918 – 1925 člen HSES, ideovo stál na pozíciách autonomizmu v rámci jednotného štátu.

⁴¹ KOZA-MATEJOV, Jur: *Moja sponď*. In: *Slovenský národ*, roč. 1, 1925, č. 1, s. 1.

kostlivo obávali, s istotou od roka očakávali, ale nijak veriť nechceli, stalo sa: Jur Koza Matejov nás opustil – zradil. O čom sme rokovali niekoľkokrát v kluboch, to sa stalo skutkom. Jur Koza, redaktor nášho časopisu ‚Slovák‘-a sa nám spreneveril a opustil našu gardu. Je človekom, podľať ako tisíce iných pred ním. Padnul, zradne nás opustil v dvanástu hodinu, bezprostredne pred voľbami.⁴² Reakciou vedúceho redaktora *Slovenského národa* na tieto obvinenia bola séria vysvetľujúcich článkov.⁴³ Vzťah oboch redakcií charakterizovala následne permanentná konfrontácia, ktorá mala viditeľne politický rámc.⁴⁴

Urban túto etapu svojho života charakterizuje v pamätiach ako umelecky veľmi inšpiratívnu a z pohľadu jeho tvorby plodnú. Okrem anonymných novinárskych útvarov ako sú denné správy, kurzívy, reportáže, súdničky atď., vydáva v tomto denníku viacero literárnych textov. Spomenúť môžem aj to, že od siedmeho čísla začína uverejňovať v rubrike Nová dráma v troch pokračovaniach tretie dejstvo divadelnej hry nazvanej *Otroci predsudkov*.⁴⁵ Ďalej krátkymi reflexiami začína vstupovať do literárnych diskusií, napríklad o zmysle formovania literárnych skupín na Slovensku. Práve pri tejto téme odsudzuje jednostranné pohľady na svet, čo je podľa neho dôvodom neautentickej komunikácie medzi mladými umelcami. Z tohto dôvodu im odporúča zbaviť sa obmedzujúcich „skupinových“ predsudkov. Zmenu ich postoja spája so snahou o spontánne nadviazanie vzťahov medzi autormi rozličných táborov: „Tu azda nebude škodiť, keď sa stretne Sidor s Poničanom, Smrek s Lukáčom, Alexy s Vámošom a Hronským, Borin s Nižňanským atď. Nebudú sa presviedčať (lebo veď to presviedčanie je skutočne smiešne) a pohovoriť si každý svoje.“⁴⁶ Ďalšie jeho krátke prózy majú príležitostný charakter a súvisia s kresťanskými sviatkami.⁴⁷ Urban v časopise publikuje tiež text pod názvom *Mičinova kobyľa*,⁴⁸ ktorý neskôr zaradí do zbierky próz *Výkriky bez ozveny*. Od 8. júla 1926 uverejňuje v *Slovenskom národe* v 19 pokračovaniach dlhšiu novelu *Za vyšným mlynom*,⁴⁹ ktorá neskôr vyšla aj knižne v edícii tohto časopisu.⁵⁰ Ešte pred koncom vychádzania *Slovenského*

⁴² HLINKA, Andrej: Stalo sa! In: *Slovák*, roč. 7, 5. 5. 1925, č. 100, s. 1.

⁴³ Pozri bližšie in: KOZA-MATEJOV, Jur: Otvorený list Mons. Andrejovi Hlinkovi. In: *Slovenský národ*, roč. 1, 1925, č. 2 s. 1; KOZA-MATEJOV, Jur: Môj boj. In: *Slovenský národ*, roč. 1, 1925, č. 3, s. 4.

⁴⁴ Pre ilustráciu uvádzam jednu z takýchto konfrontácií: „Na včerajší poľutovaniahodný útok ‚Slováka‘, ktorého sa dopustil článkom: ‚Judáš Koza Matejov odhalený‘ boli sme prinútení medzi inými i súdnou cestou odpovedať. Dnešným dňom bola podaná žaloba: 1. proti spomenutému článku ‚Slováka‘; 2. proti rozširovanému plagátu so záhlavím ‚Slováka‘; 3. proti Elovi Vajdovi, pre pokus o vydieračstvo“ (red.: Naša odpoveď. In: *Slovenský národ*, roč. 1, 1925, č. 8, s. 1). Článok bol reakciou na text Judáš Koza Matejov odhalený, ktorý obsahuje v úvode niekoľko hesiel: „Tajuplný mecén na svetle – Koza cimborom Šrobárovým – Pražská vláda cestou Šrobára dáva Kozovi milión na rozbitie Slovenskej ľudovej strany – Podrobný plán zaviesť ľahko verných do vleku centralizmu – Šrobárov bývalý tajomník Čech Jandera kontrolórom nového časopisu“ (red.: Judáš Koza Matejov. In: *Slovák*, roč. 7, 10. 5. 1925, č. 100, s. 1).

⁴⁵ URBAN, Milko: *Otroci predsudkov*. In: *Slovenský národ*, roč. 1, 1925, č. 7, s. 6.

⁴⁶ mu.: Mladé Slovensko (Ročník 7, č. 4 – 5). In: *Slovenský národ*, roč. 1, 1925, č. 45, s. 8.

⁴⁷ URBAN, Milo: Ako prišiel Ježiško do Beskydov. In: *Slovenský národ (Vianočné číslo)*, roč. 1, 1925, č. 192, s. 11 – 12; URBAN, Milo: Dekorácie Veľkého piatku. In: *Slovenský národ (Veľkonočné číslo)*, roč. 2, 1926, č. 76, s. 8.

⁴⁸ URBAN, Milo: *Mičinova kobyľa*. In: *Slovenský národ*, roč. 2, 1926, č. 98, s. 17 – 18.

⁴⁹ URBAN, Milo: *Za vyšným mlynom*. In: *Slovenský národ*, roč. 2, 1926, č. 149, s. 8.

⁵⁰ URBAN, Milo: *Za vyšným mlynom*. Bratislava : Knihy „Slovenského národa“, 1926.

národa publikuje kratšiu prózu s názvom *Pravda*.⁵¹ Koniec existencie časopisu komentuje Urban v pamätiach lakonicky a stručne: „*Mecén či mecénii zatvárajú peňaženku. Slovenský národ od 1. januára 1927 nebude vychádzať (...) tak bolo. Naše pechorenie v Slovenskom národe sa 30. decembra skončilo. Časopis zanikol. Keďže nám výpoveď vopred nedali, dostali sme akési odstupné, či ako to nazvali, a porúčam sa.*“⁵²

Oveľa sugestívnejší je v tejto súvislosti vysvetľujúci text redakcie *Slovenského národa*. Má podobu expresívnejšej rozlúčky s čitateľmi, ktorých počas dvoch rokov existencie presviedčali o vlastnej profesionalite. Aj v tomto prípade je dôležitá konfrontácia s postavou Andreja Hlinku a časopisom *Slovák*. Podľa záverečného hodnotenia redakcie sa najmä Hlinkovi podarilo svojimi výstupmi a terorom medzi nezainteresovanými diskreditovať vedúceho redaktora Kozu-Matejova. No napriek tomu údajne viacerí neprajníci museli akceptovať „európsky“ parameter formy a obsahu časopisu. Naopak, za najväčší „nedostatok“ mali ich neprajníci považovať odvahu denníka písať pravdu. V tomto smere mal byť považovaný za nebezpečnejšie periodikum ako bol práve Hlinkov *Slovák*. Už od vzniku časopisu pertraktovaná a zahmlievaná otázka finančného krytia je prítomná i v tejto redakčnej rozlúčke. Aj v tomto je skôr nekonkrétnym a neadresným vysvetlením podstaty ich existencie: „Prišlo politické zemetrasenie zdola spod zeme. A domy popadali. Nepremohol nás nepriateľ! Sami sme neboli slabí! Slabí boli tí, ktorí za nami stáli. Ale vieme uznať i tým!“⁵³ V závere textu sa nachádza ešte jedna poznámka. Konštatuje sa v nej, že redaktori sa po zániku periodika stávajú „politickými emigrantmi“. Zaujme to najmä v kontexte apolitických ambícií redakcie a predovšetkým Mila Urbana.

Zdá, že takto špecifikované čítanie druhého dielu Urbanových memoárov prináša okrem viacerých zistení aj množstvo otázok, resp. ešte len načrtnutých námetov na diskusiu. Aj z toho dôvodu je predložený text skôr súborom materiálov, ktoré prekvapujú. Otázky sa v tomto prípade dotýkajú viacerých tém. Prekvapujúci je už samotný rozsah a rôznorodosť Urbanovej bibliografie v sledovanom období. Oveľa diskutabilnejší je však problém jeho vzťahu k politike a ideológiám, od ktorých sa v pamätiach dištancuje. Ukazuje sa, že sa pred čitateľským prijatím románu *Živý bič* k týmto témam nevyjadroval. Stáva sa však súčasťou viacerých politicky a ideologicky exponovaných redakcií, čo už vyvoláva otázky. Minimálne také, ako niekoľko vybraných viet nájdených v jeho pamätiach: „*Nemal som čo vyberať. Ponuku Slováka som bez váhania prijal. A 2. januára 1928 už som sedel v redakcii.*“⁵⁴ Presne v tej, s ktorou mal pred časom bojovať.

Príspevok je súčasťou kolektívneho grantu VEGA 2/0033/16 *Modernizmus v slovenskej literatúre (1900 – 1948). Podoby, tendencie, aspekty*. Vedúci riešiteľ Mgr. Michal Habaj, PhD.

⁵¹ URBAN, Milo: *Pravda*. In: *Slovenský národ*, roč. 2, 1926, č. 234, s. 2.

⁵² URBAN, Milo: *Kade-tade po Halinde. Neveselé spomienky na veselé roky*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1992, s. 164.

⁵³ red.: Lúčime sa... In: *Slovenský národ*, roč. 2, 1926, č. 292, s. 1.

⁵⁴ URBAN, Milo: *Kade-tade po Halinde. Neveselé spomienky na veselé roky*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1992, s. 40.

- HLINKA, Andrej: Ideme na porady. In: *Slovák*, roč. 3, 21. 4. 1921, č. 89, s. 1.
- HLINKA, Andrej: Stalo sa! In: *Slovák*, roč. 7, 5. 5. 1925, č. 100, s. 1.
- KOPANICKÝ, ? : Českej inteligencii. In: *Slovák*, roč. 3, 6. 4. 1921, č. 76, s. 1.
- KOPANICKÝ, ? : Českej inteligencii (dokončenie). In: *Slovák*, roč. 3, 7. 4. 1921, č. 77, s. 1.
- KOZA-MATEJOV, Jur: Moja spoveď. In: *Slovenský národ*, roč. 1, 1925, č. 1, s. 1.
- KOZA-MATEJOV, Jur: Môj boj. In: *Slovenský národ*, roč. 1, 1925, č. 3, s. 4.
- KOZA-MATEJOV, Jur: Otvorený list Mons. Andrejovi Hlinkovi. In: *Slovenský národ*, roč. 1, 1925, č. 2, s. 1.
- Milko: Zmierenie. In: *Slovák*, roč. 3, 26. 8. 1921, č. 77, s. 1. – In: *Slovák*, roč. 3, 30. 8. 1921, č. 195, s. 2.
- Milko U.: Jašek Kutliak spod Bučinky. In: *Slovák*, roč. 4, 5. 3. 1922, s. 2 – 3.
- Milko U.: Jašek Kutliak spod Bučinky. In: *Slovák*, roč. 4, 24. 3. 1922, s. 2.
- Milko U.: Jedlica. In: *Vatra*, roč. 4, 1921, č. 2 – 3, s. 39 – 43.
- Milko U.: Lina. In: *Slovák*, roč. 3, 25. 12. 1921, č. 281, s. 5 – 6.
- Milko U.: Nešťastník. In: *Vatra*, roč. 2, 1920, č. 7, s. 154 – 158.
- Milko U.: Nevernica. In: *Vatra*, roč. 3, 1920, č. 1, s. 3 – 7.
- Milko U.: Obeta manželskej lásky. In: *Vatra*, roč. 4, 1921, č. 1, s. 19 – 21.
- Milko U.: Po pijatike. In: *Vatra*, roč. 4, 1922, č. 8 – 10, s. 198 – 204.
- Milko U.: Rozprávka o Labudovi. In: *Vatra*, roč. 5, 1923, č. 6, s. 16 – 19.
- Milko U.: Svedomie. In: *Vatra*, roč. 4, 1924, č. 4 – 5, s. 78 – 85.
- Milko U.: Staroba. In: *Vatra*, roč. 6, 1925, č. 6 – 7, s. 143 – 147.
- Milko U.: Staroba (dokončenie). In: *Vatra*, roč. 6, 1925, č. 8 – 9, s. 173 – 180.
- Milko U.: Štefan Koňarčík-Chrapek. In: *Vatra*, roč. 5, 1923, č. 6, s. 130 – 132.
- Milko U.: Tiene. In: *Slovák*, roč. 4, 24. 10. 1922, č. 244, s. 5.
- Milko U.: Tiene. In: *Slovák*, roč. 5, 1. 3. 1923, č. 48, s. 5.
- Milko U.: Už je pozde...! In: *Vatra*, roč. 2, 1920, č. 8 – 10, s. 174 – 188.
- Milko U.: Vanitatum vanitas. In: *Vatra*, roč. 4, 1921 – 1922, č. 6 – 7, s. 124 – 127.
- Milko U.: Vo zhone žitia. In: *Vatra*, roč. 3, 1921, č. 6 – 7, s. 161 – 164.
- Milko U.: Zavrhnutý (Jej). In: *Vatra*, roč. 3, 1921, č. 6, s. 167).
- Milko U.: Žiť či umrieť. In: *Vatra*, roč. 4, 1921, č. 1, s. 12.
- M. U.: Máj. In: *Slovák*, roč. 3, 4. 5. 1921, č. 100, s. 2.
- mu.: Mladé Slovensko (Ročník 7, č. 4 – 5). In: *Slovenský národ*, roč. 1, 1925, č. 45, s. 8.
- PODBABIAGURSKÝ: Ej, ten tanec. In: *Vatra*, roč. 2, 1920, č. 3, s. 58 – 60.
- red.: Judáš Koza Matejov. In: *Slovák*, roč. 7, 10. 5. 1925, č. 100, s. 1.
- red.: Lúčime sa! In: *Slovák*, roč. 4, 24. 3. 1922, s. 1.
- red.: Náš román „Tiene“. In: *Slovák*, roč. 4, 25. 10. 1922, č. 245, s. 3.
- red.: Naša odpoveď. In: *Slovenský národ*, roč. 1, 1925, č. 8, s. 1.
- red.: Priď, ó, priď, duchu svätý. In: *Vatra*, roč. 4, 1921, č. 1, s. 1.
- red.: Zjazd mládeže v Turčianskom sv. Martine. In: *Mladé Slovensko*, roč. 1 1919, č. 6, s. 121 – 127.
- SIDOR, Karol: Vznik časopisu „Vatra“. In: *Vatra*, roč. 4, 1921, č. 1, s. 4 – 8.
- TUKA, Vojtech : Slovenské prebudenie. In: *Vatra*, roč. 4, 1921, č. 1, s. 4.
- URBAN, Milo: Ako prišiel Ježiško do Beskydov. In: *Slovenský národ (Vianočné číslo)*, roč. 1, 1925, č. 192, s. 11 – 12.
- URBAN, Milo: Dekorácie Veľkého piatku. In: *Slovenský národ (Veľkonočné číslo)*, roč. 2, 1926, č. 76, s. 8.
- URBAN, Milo: Jašek Kutliak spod Bučinky. Ružomberok : Nákladom Leva, 1922.
- URBAN, Milo: Mičínova kobyľa. In: *Slovenský národ*, roč. 2, 1926, č. 98, s. 17 – 18.
- URBAN, Milo: Za vyšným mlynom. In: *Slovenský národ*, roč. 2, 1926, č. 149, s. 8.
- URBAN, Milo: Za vyšným mlynom. Bratislava : Kniha „Slovenského národa“, 1926.
- URBAN, Milo: Pravda. In: *Slovenský národ*, roč. 2, 1926, č. 234, s. 2.
- URBAN, Milko: Otroci predsudkov. In: *Slovenský národ*, roč. 1, 1925, č. 7, s. 6.

LITERATÚRA

- CSIBA, Karol: Medzi Živým bičom a Gardistom (poznámky k memoárom, beletrii a publicistike Mila Urbana). In: *Slovenská literatúra*, roč. 62, 2015, č. 5, s. 427 – 434.
- CSIBA, Karol: *Privátne – verejné – autobiografické (v memoároch a publicistike Mila Urbana, Jána Smreka, Jána Poničana, Tida J. Gašpara)*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014.
- Kol. autorov: *Encyklopédia slovenských spisovateľov*. Bratislava : Obzor, 1984.
- Kol. autorov: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava : SPN, 2006.
- LIPTÁK, Ľubomír: *Slovensko v dvadsiatom storočí*. Bratislava : Kalligram, 2011.
- MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Jozef a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Paseka : Praha, 2004.
- RAKÚS, Stanislav: Tvarovanie témy v Urbanovej vrcholnej novelistike. In: *Biografické štúdie* 22. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 79 – 83.
- SOUKUPOVÁ, Klára: Autobiografie: žánr a jeho hranice. In: *Česká literatura*, roč. 63, 2015, č. 1, s. 49 – 72.
- URBAN, Milo: *Kade-tade po Halinde. Neveselé spomienky na veselé roky*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1992.

Mgr. Karol Csiba, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail:csiba0@gmail.com

Když cenzura produkuje Na příkladu Zakázaných próz Vladimíra Mináče

PETR ŠÁMAL, Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha

ŠÁMAL, P.: When Censorship Produces. Exemplified on Zakázané prózy
by Vladimír Mináč)

SLOVENSKÁ LITERATÚRA 63, No. 6, p. 479 – 484.

The article uses a collection of stories by Vladimír Mináč titled *Z nedávnych čias/Of the Recent Times* banned in 1957 by Head Office of Print Media Supervision as an example so as to show productive effects of censorship. The author develops the ideas of the methodological movement *New Censorship* (Richard R. Burt) and shows different kinds of meaning that the censorship case produced. The author claims that the censorship interventions made in 1957 are associated with various forms of fetishism, which followed the recent publishing of the book by Vladimír Mináč *Zakázané prózy* (*Banned proses*, Ed. Pavel Matejovič, Bratislava : Slovenské informačné centrum, 2015) and engaged the work of art that would be otherwise left forgotten in literary communication. Special attention is paid to the legitimizing and cannonizing effects that were prompted by the censorship.

Keywords: censorship, fetishism, Vladimír Mináč, new censorship

Vzniku nedávno vydané monografie o cenzuře literatury v moderní české kultuře¹ předcházelo teoretické hledání, jehož hlavní výsledky představují jednak překladová antologie *Nebezpečná literatura?*,² shrnující novější světovou diskusi o literární cenzuře, jednak teoreticko-metodologická rozvaha redaktorů knihy *V obecném zájmu*. V úvodu této práce je představen model literární cenzury, který v inspiraci poststrukturalistickým proudem new censorship klade důraz na rozptýlenost procesů cenzurování, jejich permanentní přítomnost, kulturní podstatu a na produktivní efekty cenzury.³ Přehlédneme-li dosavadní ohlas této rozsáhlé kolektivní knihy, je zřejmé, že výrazný zájem a někdy i pochybnosti kulturní veřejnosti vyvolává teze o významech, jež mají být vyvolány zákazem. Až stereotypně se přitom objevovala (zjednodušující) tvrzení, že tato kolektivní práce zdůrazňuje „pozitivní roli“ cenzury,⁴ což je přeci jen něco jiného, než produktivní efekty, o nichž hovoříme jako spoluautoři výše uvedených knih. V přítomném textu se na příkladu nedávné edice zakázané sbírky povídek Vladimíra Mináče *Z nedávnych čias*

¹ WÖGERBAUER, Michael – PÍŠA, Petr – ŠÁMAL, Petr – JANÁČEK, Pavel a kol.: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře. 1749 – 2014*. Praha : Academia – Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015, s. 19 – 59.

² PAVLÍČEK, Tomáš – PÍŠA, Petr – WÖGERBAUER, Michael: *Nebezpečná literatura? Antologie z myšlení o literární cenzuře*. Brno : Host, 2012.

³ Wögerbauer – Šámal – Piša – Janáček, c. d., s. 24.

⁴ Srov. např. HARTMAN, Ivan: Monumentální kniha o historii cenzury ukazuje, že někdy měla paradoxně na literaturu příznivý vliv. In: *Hospodářské noviny*, roč. 59, 2015, č. 184 (22. 9.), s. 18.

pokusíme ukázať, v jakém smyslu lze uvažovať o rôznych typech významů nebo akcií, ktoré cenzurný akt v procesech literárnej komunikácie produkuje či vyvoláva.

Mináčovy zakázané povídky v dobovém kontextu

Dílo Vladimíra Mináče, osobnosti, jež po takřka šedesát let výrazně ovlivňovala kulturní a politický život na Slovensku, poutá pozornost literárního teoretika a historika Pavla Matejoviče více než deset let. Hlavním výsledkem tohoto soustavného zájmu se stala roku 2014 vydaná kniha *Vladimír Mináč a podoby literárneho diskurzu druhej polovice 20. storočia*, v níž podal důkladnou a citlivou analýzu spisovatelova beletristického a esejistického díla.⁵ V monografii kladoucí důraz na ambivalentnost Mináčovy literární tvorby věnoval Matejovič nemalou pozornost i spisovatelovým střetům cenzurou. Ve vůbec nejrozsáhlejší kapitole své knihy, „Z nedávných čias (Cenzúra a jej dôsledky na literárnu situáciu druhej polovice päťdesiatich rokov)“, rekapituloval okolnosti zákazu zmíněné povídkové sbírky a současně předložil obecnější tezi o významu tohoto objevu pro hodnocení spisovatelova díla: „Nález Mináčových prozaických textů z druhé polovice päťdesiatich rokov, ktoré zakázala komunistická cenzúra, však ‚hotový‘, definitivne uzavretý spisovateľov portrét značne rozrušil a väčšiu pozornosť upriamil na dobové rámce, ktoré Mináčovu poetiku a názory výrazne determinovali. A vďaka zakázaným prácam sa Mináč stal viac ‚neznámou‘, záhadnou a protirečivou postavou.“⁶

Přirozeným vyústěním implicitní teze o přetrvávající umělecké aktuálnosti zakázaného rukopisu se stalo zpřístupnění doposud skryté podoby Mináčova díla širšímu okruhu čtenářů – necelý rok po vydání monografie se tak s Pavlem Matejovičem setkáváme v roli editora knihy Vladimíra Mináče *Zakázané prózy*.⁷ Takřka dvousetstránkový svazek sestává z editorovy úvodní poznámky, dále ze zkrácené verze výše zmíněné kapitoly z mináčovské monografie (nazvané nyní atraktivněji „Mináč ako záhadný autor?“), edice sbírky povídek *Z nedávných čias*, jejíž vydání neschválila roku 1957 Hlavná správa tlačového dozoru, dále kniha obsahuje jednu zakázanou povídku určenou k zveřejnění v časopise *Kultúrny život*, dva esejisticky laděné texty literárních expertů, kteří se Mináčovi věnovali již dříve (Vladimír Petřík a Milan Hamada), informace o autorech, stručnou ediční poznámku a jednostránkové vysvětlivky.

Jako celek se kniha *Zakázané prózy* vyznačuje specifickou ambivalentností. Edice navenek nese znaky čtenářského vydání, jehož hlavním záměrem je zpřístupnit umělecké dílo širšímu okruhu recipientů. Tento záměr je patrný zejména v případě editora, který hned na první straně úvodní poznámky napíná pozornost čtenářů a vzbuzuje jejich očekávání zmínkou, že se v odborné obci dokonce setkal s otázkami, zda je Mináč opravdu autorem nově objevených textů a zda se nemůže jednat o literární mystifikaci.⁸ Podobný efekt, zdůrazňující uměleckou hodnotu vydávaných textů, mají i Matejovičovy poukazy na přítom-

⁵ MATEJOVIČ, Pavel: *Vladimír Mináč a podoby literárneho diskurzu druhej polovice 20. storočia*. Bratislava : Kaligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014.

⁶ Tamtéž, s. 49.

⁷ MINÁČ, Vladimír: *Zakázané prózy*. Ed. Pavel Matejovič. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2015.

⁸ Tamtéž, s. 7.

nost existenciálních motivů v zakázaných povídkách či srovnání některých čísel sbírky *Z nedávných čias* s patrně nejzdařilejší Mináčovou prózou, románem *Smrť chodí po horách* (byť editor zároveň konstatuje, že posledním „arbitrom bude čitateľ“, který sa sám môže presvedčiť o ich literárnej a výpovednej hodnote“).⁹ Naproti tomu druhé dva doprovodné texty mají primárně literárněhistorickou povahu a situují Mináčovy povídky jednak do souvislosti slovenské literatury padesátých a šedesátých let (Vladimír Petřík), jednak do kontextu Mináčova tvůrčího vývoje (Milan Hamada); charakteristická je přitom skutečnost, že na rozdíl od editora shodně zdůrazňují časovost zakázané knihy a její příznačnost pro literární situaci poloviny padesátých let. Mináč se podle Petříka na realitu „pozerá výlučne spod zorného uhla socializmu, ktorý práve vstúpil do novej vývinovej fázy, a to fázy, ktorá sa rozhodla očistiť minulosť, ale zároveň na ňu nadväzoval“. (...) Aj vtedy, keď psychologizuje a ponára sa do ľudského vnútra, nachádza tam len spoločenskú tvár človeka a opisuje ju zvonku. Týka sa to takmer všetkých jeho próz. Možno to charakterizovať ako obmedzenie tvorivosti, zníženie estetickej úrovne a príklon k publicistike“.¹⁰ Petříkovo přesvědčení o zajímavosti Mináčových povídek spíše pro literární historiky plyne z jeho explicitního konstatování, že nynější vydání sbírky není živým odkazem, ale pouhým dokumentem doby. Komentář Milana Hamady tkví v minulosti svým způsobem ještě silněji, neboť jej lze vnímat jako jakýsi opožděný dovětek za generační polemikou, již Hamada jako literární kritik s Mináčem vedl v letech 1963 až 1966.¹¹

Četba editovaných povídek podle mého názoru potvrzuje citovaná slova Vladimíra Petříka. Mináč se skutečně snažil být co nejvíce aktuální, v jeho textech se objevují do té doby tabuizovaná témata a realie. V první, patrně nejzdařilejší povídce *Svedomie* se jedná o téma politických procesů, zmíněna je existence vězeňských pracovních táborů, v dalších pěti prózách pranýřoval Mináč zejména opojení regionálních komunistických hodnostářů mocí anebo kariérismus. S ohledem na nynější povědomí o cenzurních kritériích uplatňovaných pracovníky české Hlavní správy tiskového dohledu v druhé polovině padesátých let¹² mohla právě tematizace „lágrů“ představovat jeden z hlavních důvodů zákazu sbírky (v úředním protokolu je příčina důvod formulována obecně, mluví se zde o „povážливо závadném obsahu“ a explicitně je zmíněn starší zákaz jedné z povídek, jež měla vyjít v *Kultúrném živote*).¹³ Z hlediska cenzorů se totiž jednalo o tzv. utajovanou skutečnost a u takového motivu měl být zákaz v podstatě povinný. Tuto hypotézu však zpochybňuje skutečnost, že právě povídka *Svedomie* vyšla již roku 1956 česky v týdeníku *Literární noviny*.¹⁴ Jednoznačné určení příčiny zákazu Mináčovy sbírky je krajně obtížné zejména proto, že právě v druhé polovině roku 1956 a první polovině roku následujícího se dohled zpříšňoval a údajnými odlišnostmi české a slovenské cenzurní praxe se zabývaly nejvyšší stranické orgány.¹⁵

⁹ Tamtéž.

¹⁰ PETŘÍK, Vladimír: Človek v súkolí politickej moci. In: Mináč, c. d., s. 179 – 180.

¹¹ Srov. Matejovič, c. d., s. 211 – 230.

¹² Srov. ŠÁMAL, Petr: V zájmu pracujícího lidu. Literární cenzura v čase centrálního plánování a paralelních oběhů. In: Wögerbauer – Píša – Janáček, c. d., s. 1097 – 1223.

¹³ Srov. MATEJOVIČ, Pavel: Mináč ako záhadný autor?. In: Mináč, c. d., s. 11.

¹⁴ MINÁČ, Vladimír: Svědomí. In: *Literární noviny*, roč. 5, 1956, č. 38 (1. 9.), s. 6 – 7.

¹⁵ Srov. Archiv bezpečnostních složek, fond Hlavní správa tiskového dohledu, „Výjádření ke zprávě komise byra ÚV KSS k některým otázkám inteligence“, sg. 318-7-2.

Nahlížíme-li knihu Vladimíra Mináče v dobovém kontextu, zřetelně se ukazuje provázanost jeho textů s tehdejší veřejnou diskusí o tzv. kultu osobnosti, jež se objevovala ve většině periodik. Editor Mináčovy texty právem srovnává se souběžně vznikajícími prózami Dominika Tatarky a Ladislava Mňačka. Tuto snahu promluvit na aktuální téma a ovlivnit přítomnost akcentoval i původní titul sbírky *Z nedávných čias*.

Edice zpřístupňující texty s převážně historickou či dokumentární povahou zpravidla předpokládají odborné čtenáře; k nim ostatně směřovala i již zmíněná editorova monografie *Vladimír Mináč a podoby literárneho diskurzu druhej polovice 20. storočia*. Ovšem *Zakázané prózy* oslovily podstatně širší spektrum čtenářů a jejich ohlas se neomezoval jen na akademickou sféru.¹⁶ Během krátké doby byla kniha dokonce vyprodána. Kde lze hledat příčiny tohoto zájmu o Mináčovo dílo a osobu?

Fetišizační efekty cenzury

Při hledání odpovědi na tuto otázku lze využít podnětů, jež nabízí historik alžbětinského divadla (a čelný představitel metodologického směru new censorship) Richard Burt.¹⁷ Ve svém pokusu o dekonstruktivistické vymezení pojmu cenzury, kladoucí důraz na rozptýl a přesun cenzurních aktivit mezi různé aktéry a instituce (nejen) divadelního života a na jejich dopady v literárním poli, upozorňuje Burt na různé podoby fetišizace, jež jsou s cenzurními procesy spojeny. Hovoří zde o tom, že sama cenzura je (podobně jako kritika) fetišizující praxí a že má za následek „tendenci k posilování hlavního proudu – přesouvání něčeho z okraje do centra –, které zvyšuje možnosti pro vstup textu do literárního pole“.¹⁸ Podstatná je především Burtem zdůrazňovaná skutečnost, že cenzura vytváří představu o zvláštní ceně cenzurovaného díla. Zásah představitelů tiskového dohledu může dokonce u některých čtenářů implikovat představu o umělecké mimořádnosti zakázaných textů. V našem případě může čtenář fakt nepovolení Mináčovy knihy chápat jako signál toho, že se v díle mohlo skrývat něco zvláště mimořádného, pravdivého či demaskujícího, když se komunistický režim rozhodl je zakázat, a to přesto, že se jednalo o předního režimního autora, který byl mj. čerstvým laureátem vysokého státního vyznamenání (za knihu povídek *Na rozhraní* obdržel Mináč roku 1955 Státní cenu Klementa Gottwalda).

Fetišizační potenciál cenzurního zásahu, který se odehrál ve zcela jiném historickém, literárním i politickém kontextu, má ozvlášťující efekt a po šedesáti letech vtahuje do současné literární komunikace dílo, které by za jiných okolností zůstalo na okraji pozornosti. Jaké typy významů vyvolaných cenzurou lze po vydání zakázané povídkové sbírky pozorovat?

¹⁶ Např. Josef Špaček: „Oneskorené prózy V. Mináča“, <http://www.noveslovo.sk/c/Oneskorene_prozy-_V_Minaca>, přístup 24. 10. 2016; Luboš Svetoň: „V novom svetle“, www.topky.sk/cl/10003/1507647/V-NOVOM-SVETLE, přístup 24. 10. 2016; Juraj Marušiak: „Kniha týždňa: Trezorový Vladimír Mináč“, <<http://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/396718-kniha-tyzdna-trezorovy-vladimir-minac>>, přístup 24. 10. 2016.

¹⁷ BURT, Richard: (Ne)cenzurovaní pod drobnohľadom: fetiš cenzury v raném novověku a v současné postmoderní době. In: Pavlíček – Píša – Wögerbauer, c. d., s. 332 – 361.

¹⁸ Tamtéž, s. 337.

Začněme titulem: *Zakázané prózy*. Již touto volbou názvu byl cenzurní zásah zvýščen jako výrazný rys textů, které kniha obsahuje. Tato patrně marketingovými důvody motivovaná volba má zásadní důsledky pro akt čtení; vytváří totiž recepční situaci, z níž čtenář nemůže vystoupit, kterou si nemůže odmyslet. Mináčovy povídky již nelze číst v neutrálním modu, mění se očekávání, s nímž čtenář ke knize přistupuje. Fakt „zakázanosti“, tato vněttextová skutečnost, přikládá na dílo vrstvu významů, jež původně nemělo. Podobně jako se například mění vnímání textu v situaci, kdy čteme stránku časopisu, jehož část byla cenzurována a po tomto zákroku na ní zůstalo bílé místo. I tato typická „stopa“ po cenzuře nově kontextualizuje zbylé texty na tiskové stráně, které ani nemusely být cenzurou postiženy. Čtenář je bílým místem neustále upozorňován, že má před sebou médium, které zveřejňuje nepřijatelné texty.

Přestože na Slovensku nepředstavovala demokratická revoluce tak výrazný zlom v struktuře literárního pole jako v českém prostředí, neboť na rozdíl od českého kontextu nebylo v rámci normalizačních čistek vyloučeno tolik předních tvůrců, zůstává Vladimír Mináč nadále vnímán jako autor spojený s komunistickým režimem. Tato skutečnost souvisí s jeho politickým životopisem – za normalizace působil jako poslanec Slovenskej národnej rady a v letech 1990 – 1992 vykonával mandát poslance Sněmovny národů za Stranu demokratickej ľavice. V současném literárním poli může fakt, že existuje jedna vrstva či určitá etapa v dile „komunistického spisovatele“, která byla tehdejší cenzurou zakázána, daného tvůrce určitým způsobem legitimizovat jako autora, který byl ve skutečnosti vůči bývalému režimu subverzivní. O těchto implikacích se zmiňuje i sám Pavel Matejovič v rozhovoru uveřejněném v speciální tematické příloze *Případ Vladimír Mináč*, která vyšla v deníku *SME*.¹⁹

Již samotný fakt, že jeden z hlavních slovenských deníků vydal samostanou přílohu, naznačuje, jaký zájem vydání knihy vyvolalo. Kromě legitimizace proto lze hovořit také o kanonizačním efektu cenzury. Pavel Matejovič klade ve svém výkladu o proměnách Mináčovy tvorby relevantní otázku, jakými jinými cestami se mohlo ubírat Mináčovo další tvůrčí směřování a zda by se nakonec více nesblížil s autory jako Ladislav Mňačko či Dominik Tatarka, kteří se rovněž podíleli na destalinizačním diskurzu, ovšem jejich dílo u cenzury nenarazilo tak ostře jako kniha *Z nedávnych čias*. Zároveň je právě v tomto literárněhistorickém výkladu zřejmé, že cenzurní zásah může i dnes přispívat k poměrně nadsazenému oceňování v zásadě příležitostné Mináčovy knihy.

Nynější vydání povídkové sbírky provází ještě jeden kanonizační efekt. Mění totiž představy o tom, jaká část Mináčova díla se jeví jako aktuální. Při pohledu do knihovních katalogů zjistíme, že od roku 1990 byla vydávána výlučně a poměrně hojně Mináčova esejistika, dále vyšlo několik knih rozhovorů s ním, jeho beletrie však vůbec. Důsledkem toho, že po této vydavatelské cézuře vychází právě zakázaná povídková sbírka, je významněním právě této části Mináčova díla.

Je zřejmé, že nakladatel využil marketingový potenciál spojený s cenzurou. Nabízí se však otázka, zda je forma čtenářského vydání skutečně tím nejvhodnějším řešením pro prezentaci zakázaného díla. Zda by nebylo vhodnější vydat Mináčovy cenzurou postižené

¹⁹ MATEJOVIČ, Pavel: V Mináčovi je veľa tragiky, ale aj fascinácia silou a túžbou byť úspešný, otázka klad Dušan Taragel. In: *SME*, roč. 24, 2015 (6. 4.), s. 6.

prózy spíše v podobě studijní edice, která by na konkrétním příkladu ukázala fungování dobových cenzurních mechanismů. Bylo by zajímavé například zjistit, jak se k ožehavé knize stavěli v nakladatelství Slovenský spisovateľ a jaký názor vyslovili nad rukopisem lektori.

Vydání dosud prakticky neznámé sbírky povídek Vladimíra Mináče mělo nepochybně smysl – obohatilo naše znalosti o literárních dějinách a vytvořilo také prostor pro úvahu nad tím, jaké dopady může fakt cenzurního zásahu mít a jaké významy jsou jím šedesát let po vzniku rukopisu produkovány. Podobný typ prózy, jenž by za jiných okolností zůstal vyhrazen zájmu specialistů, se nyní, řečeno výše citovanými slovy Richarda Burta, přesunul z okraje do centra a získal množství významů, jež by, nebýt cenzurního postihu, neměl.

Ostatně – ani tento text by bez něj nevznikl...

LITERATURA

- BURT, Richard: (Ne)cenzurování pod drobnohledem: fetiš cenzury v raném novověku a v současné postmoderní době. In: PAVLÍČEK, Tomáš – PÍŠA, Petr – WÖGERBAUER, Michael (eds.): *Nebezpečná literatura? Antologie z myšlení o literární cenzuře*. Brno : Host, 2012, s. 332 – 361.
- MATEJOVIČ, Pavel: *Vladimír Mináč a podoby literárneho diskurzu druhej polovice 20. storočia*. Bratislava : Kaligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014.
- PAVLÍČEK, Tomáš – PÍŠA, Petr – WÖGERBAUER, Michael: *Nebezpečná literatura? Antologie z myšlení o literární cenzuře*. Brno : Host, 2012.
- PETRÍK, Vladimír: Člověk v sükolí politickej moci. In: MINÁČ, Vladimír: *Zakázané prózy*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2015.
- ŠÁMAL, Petr: V zájmu pracujícího lidu. Literární cenzura v čase centrálního plánování a paralelních oběhů. In: WÖGERBAUER, Michael – PÍŠA, Petr – ŠÁMAL, Petr – JANÁČEK, Pavel a kol.: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře. 1749 – 2014*. Praha : Academia – Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015, s. 1097 – 1223.
- WÖGERBAUER, Michael – PÍŠA, Petr – ŠÁMAL, Petr – JANÁČEK, Pavel a kol.: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře. 1749 – 2014*. Praha : Academia – Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015.

PhDr. Petr Šámal, Ph.D.

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.

Na Florenci 3

110 00 Praha

Česká republika

e-mail: samal@ucl.cas.cz

HOMZA, Martin et al.: SVÄTOPLUK V EURÓPSKOM PÍSOMNÍCTVE. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy. Bratislava : Post Scriptum v spolupráci s o. z. Libri Historiae, 2013. 751 s.

Historiografickou monografiou či skôr zbierkou štúdií *Svätopluk v európskom písomníctve*, ktorá reálne vyšla až v roku 2014, prispieva autorský kolektív pod vedením prof. Martina Homzu do odbornej diskusie o známom panovníkovi Veľkej Moravy vrátane polemiky o tom, či Svätopluk bol kráľom, či v žiadnom prípade nemohol byť.

Dielo je obsiahle so širokým tematickým záberom. Skladá sa z rozsiahlej štúdie Martina Homzu a ďalších desiatich štúdií autorov Dimitara Dimitrovova, Ľubice Štrbákovskej, Mareka Vadrnu, Martiny Pillingovej, Nade Labancovej, Petra Podolana, Michala Cigána a Ľubomíra Ďurinu.

Už v úvode M. Homza proklamuje zámer neskúmať historicky rekonštruovateľnú postavu Svätopluka, ktorej výskum je prakticky uzavretý, a to z toho dôvodu, lebo sa dá ťažko predpokladať nález prameňa k tejto problematike, ktorý by ešte nebol známy. Intencia autorov smerovala k *svätoplukovskej legende*, k súboru všetkých literárnych textov o Svätoplukovi, datovaných od stredoveku až po záver 19. storočia. Analýza naratívov si vyžadovala interdisciplinárne skúmanie, tzn. že sa autori potrebovali problematikou zaoberať aj z hľadiska literárnej vedy, umenovedy, religionistiky či iných vedných disciplín.

Vzhľadom na výskum naratívov, na hodnotenie spôsobov ich vzniku a výkladu, sa autori opierali o východiská modernej nemeckej metodológie, ktorá sa zameriava aj na interpretáciu stredovekých textov. Pri type výskumu, ktorý vychádza z tejto metodológie, sa po oddelení verifikovateľnej zložky textu interpretujú *facta ficta*, neverifikovateľné fakty (môžu nimi byť napríklad udalosti, činy, ale aj konkrétne osoby, ktorých existencia nie je overiteľná) z hľadiska ich funkcie a pôsobenia v texte. Nový spôsob dešifrovania umožňuje pochopiť, že rozdiel v ponímaní historických faktov a fabuly v stredoveku i dlho v novoveku nebol veľký.

Keďže existencia hlavnej postavy *svätoplukovských legend* podľa autorov nie je fiktívnym faktom, je totiž doložená z mnohých prameňov (na rozdiel od pochybnej historicity napr. Arpáda, predchodcu sv. Štefana, alebo českého kniežaťa sv. Václava), sú ako *facta ficta* analyzované vlastnosti, činy a motívy konania Svätopluka, miesto či spôsob jeho smrti.

Autori pokryli veľmi široký diapazón bádania. Snažili sa o rozbor uhorských i mimouhorských pamiatok, napríklad z Česka, Moravy, západného Balkánu, Lotrinska, v ktorých je reflektovaná osobnosť Svätopluka, a fundovane analyzovali tvorivú percepciu idey *svätoplukovskej legendy* týmito textami. Je pozoruhodné, že svätoplukovské stopy autori zaznamenali takmer po celej Európe. Martin Homza v tejto súvislosti uvádza, že jednotlivo podania *svätoplukovskej legendy* poznali popredné slovanské dynastie 11. – 13. storočia, nemecký prelát Thietmar z Merseburgu († 1018), byzantský cisár Konštantín Porfýrogenet aj rímsky, český a nemecký kráľ Karol IV.

Široký diapazón výskumu umožnil sledovať na diachrónej osi vývoj náhľadov na Svätopluka. Autori pracujú s naratívmi, ktoré k nemu zaujímajú pozitívne aj negatívne stanovisko. Pre lepšiu zrozumiteľnosť ich označujú ako biela a čierna legenda. Oba okruhy majú niekoľko verzií a sú interpretované so zreteľom na intenciu ich možných objednávatel'ov a tiež vzhľadom na ich vplyv na vytvorenie integrujúcich mýtov – napríklad uhorskej vládnucej dynastie (čierna legenda), slovenskej identity (biela legenda).

Zaujímavé je zistenie, že napriek všeobecne rozšírenej predstave o negatívnom vymedzovaní sa uhorského dejepisectva už od jeho počiatkov voči veľkomoravskému obdobiu, sa čierna *svätoplukovská legenda* začala v Uhorsku šíriť až od konca 13. storočia či od začiatku 14. storočia. Vznikla v tomto období vytvorením bájk o bielom koňovi, za ktorého mal Svätopluk predať svoju krajinu. Autori sa prikláňajú k hypotéze, že jej vznik vyšiel z objednávky uhorskej šľachty, ktorá potrebovala potlačiť pozitívnu mienku o Svätoplukovi poukázaním na jeho hlúposť a chamtivosť a legitimizovať tak právo na ovládanie ostatných obyvateľ'ov Uhorska. Ranostredoveké texty, naopak, hodnotili Svätopluka prevažne pozitívne. Vykorenenie bielej *svätoplukovskej legendy* a jej nahradenie čiernou *svätoplukovskou legendou* však nebol krátkodobý proces a, nakoniec, ani sa nepodarilo uskutočniť ho dôkladne.

Interpretované texty vznikali v širokom časovom rozmedzí – od najstarších stredovekých textov až po koniec 19. storočia. Postoj k Svätoplukovi v nich, hlavne v starších prameňoch, je ambivalentný. *Fuldské anály*, najstarší písomný prameň, ktorý hovorí o Svätoplukovi, obsahuje nekrológ, vykresľujúci Svätopluka ako krvilačného panovníka, tvorcu chaosu a zmätku, ktorý nenávidí mier. Dôvodom boli nepriateľské vzťahy medzi Svätoplukom a Arnulfom, korutánskym vojvodom. *Život sv. Klementa* je voči Svätoplukovi do istej miery tiež naladený negatívne – pre vyhnanie žiakov Metoda z územia Veľkej Moravy. Dôvodom sú však podľa autorov narastajúce rozpory medzi západnou a východnou cirkvou. Rozprávania Kosmasa v *Kronike Čechov* je pokladané za základ pre bielu *svätoplukovskú legendu*. Učenú časť tejto kroniky tvorí *Nitrianska svätoplukovská povesť*, ktorú zachovali nitrianski benediktíni zo Zobora – tu sa Svätopluk vykresľuje ako kráľ-kajúcnik, ktorý posledné roky života prežil nikým nepoznaný ako mních na Zobore. Cieľom tohto rozprávania môže byť snaha poukázať na správnosť voľby života v kajúcnosti a v oslave Boha, teda v uprednostnení večných hodnôt pred svetskými. V novovekých prameňoch z konca 17. storočia a počas 18. storočia sa vyskytuje motív hlásenia sa k veľkomoravskému a cyrilometodskému dedičstvu alebo rozvinutie svätoplukovských motívov ako podklad pre rozvoj slovenskej národnej identity. Ide napríklad o úvod v kancionáli *Cantus Catholici* Benedikta Sölösiho alebo *Curiosa et Selectiora variarum Scientiarum Miscellanea* Martina Sentivániho. Svätoplukovskou tematikou sa zaoberal aj Ľudovít Štúr predovšetkým v diele *Starý a nový vek Slovákov*, pričom za zlatý vek pokladá obdobie Veľkej Moravy.

Analýzy textov podľa autorov preukázali prítomnosť troch zdrojov svetovej rozprávačskej tradície v *svätoplukovskej legende* – indoeurópskych piesňových hrdinských naratívov (napríklad paralela skrytej identity Svätopluka a život v askéze s pustovníkmi na vrchu Zobor v podaní *Dalimilovej kroniky* s kráľom Judhišthroum, ktorý žil v prezlečení za kňaza – brahmana podľa textu *Mahabharáty*), vlastnej slovanskej slovesnosti (motív

tajomného zmiznutia hrdinu – aj Svätopluka v podaní Kosma v *Kronike Čechov* – predstavuje rozšírený folklórny topos spájaný s vierou v jeho budúci návrat) a židovsko-kresťanského náboženského vzoru (Svätopluk ako pustovník na konci života konajúci pokánie, odvrátiť sa od svetského k duchovnému životu napríklad v rozprávaní *Nitrianskej svätoplukovskej povesti*).

Monografia je zaujímavá aj z hľadiska literárno-historického skúmania. Autori uchopili texty *svätoplukovskej legendy* ako útvary stojace na rozhraní medzi historiografiou a hagiografiou a pomenovali ich súborne legendou. Textom, ktoré obsahujú zmienku o uctievaní Svätopluka ako svätca, toto žánrové zaradenie prislúcha. V iných typoch textov sa o ňom dá polemizovať.

Monografia je prínosná novým spôsobom analýzy, ktorý autorom umožňuje skúmať v naratívoch aj *facta ficta* a ich funkciu v texte. Oproti pravdivým historickým údajom, fiktívne fakty majú literárnu úlohu, vplývajú na vznik identifikačných mýtov a takto na tvorbu dejinných konceptov. Autori sa teda zameriavajú na spôsoby, akými sa „vyrábala história“ pre jednotlivé tradície – ako sa vytvárala pamäť, nositelia pamäti i praktiky zabúdania, čím predstavujú dôležitosť *facta ficta* ako „inštitútov výroby pamäti“. Staré pramene nutne nehodnotia ako pravdivé len pre ich vek. Vidia v nich zdroj historicky overiteľných faktov, no zároveň idú ďalej a rozoberajú ich ako texty, ktoré plnili najmä dobovú spoločenskú funkciu.

Štúdie jednotlivých autorov sprostredkujú detailný rozbor problematiky. Odborná precíznosť, erudícia a súdržnosť v rámci toho-ktorého textu sa opierajú o rozsiahly výskum prameňov.

Práca je inšpiratívna použitou metodológiou výkladu naračných textov, ktorá ich umožnila interpretovať novým spôsobom a priviesť autorov k zaujímavým názorom.

Monografii by prospel dôkladný editorský zásah, čím by sa dosiahla väčšia koherentnosť medzi jednotlivými textami, a dôslednejšia jazyková korektúra.

Petra Rusňáková

Mgr. Petra Rusňáková
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail: petra.rusnakova@savba.sk

BALOGH, Magdolna (ed.): VOLBY A NUTNOSTI. ŽIDOVSKÝ SEBAOBRAZ A SPOLOČENSKÉ POVEDOMIE V STREDNEJ EURÓPE. (LITERÁRNE A KULTÚRNE ŠTÚDIE). (ZsidóönképészközsegtudatKözép-Európában. (Irodalom- és kultúrtörténeti tanulmányok). Budapest : Reciti, 2015. 197 s.

Téma židovstva ani v súčasnosti nestráca na aktuálnosti ani na citlivosti. Hoci sa zdalo, že o antisemitizme aj o holokauste už bolo toho povedané dosť, spoločenská situácia, nárast extrémizmu (aj v našej krajine) dokazujú, že nemožno nehovoriť. Nemožno sa znovu a znovu nepýtať a znovu a znovu nehľadať odpovede. Mám dojem, že každá doba a každý človek si musí nájsť svoj vlastný postoj a svoje vlastné stanovisko, keď príde reč na tému židovstva. Je to proste fenomén, pri ktorom nemožno ostať nevšímavý, ak si chceme uchovať ľudskosť.

Podobné hľadanie uchopenia, postoja, vôbec nazerania charakterizuje aj zborník *Volby a nutnosti. Židovský sebaobraz a spoločenské povedomie v strednej Európe*. Zborník prináša príspevky z materiálu medzinárodnej konferencie, ktorá sa uskutočnila v novembri roku 2011 v spolupráci Literárneho ústavu Maďarskej akadémie vied (MTA BtK Irodalom tudományi Intézete) a Ústavu svetovej literatúry SAV pod názvom *Existujú stredoeurópske židovské literatúry? (Vannak-e közép-európai zsidó irodalmak?)*. Organizátori konferencie hľadali odpoveď na otázku, či sa v rámci jednotlivých národných literatúr vymedzuje korpus diel napísaný v danom jazyku literatúry (čiže nie v hebrejčine, ani v jidišskom jazyku), ktoré by si „navzájom odvrávajúce súčasné diskurzy označovali podľa premenlivého a viacerými spôsobmi chápaného pojmu „židovský““ (s. 7) pre obdobie 19. a 20. storočia v strednej Európe. Samotná téma je aj v medzinárodnom priestore jedinečná, pochádza od Endreho Bojtára, ktorý bol do roku 2010 vedúcim Oddelenia stredoeurópskej literatúry Literárneho ústavu Maďarskej akadémie vied. Výskum židovskej literatúry v národnom jazyku má pritom tradíciu v maďarskej a poľskej literárnej vede. Oproti tomu účastníci konferencie reprezentovali slovenskú, českú, poľskú a maďarskú literárnovednú obec. Pre organizátorov bolo jasné, že môžu očakávať veľmi rozmanité príspevky, čo sa týka tematiky, prístupu a aj použitia terminológie. Jednotlivé národné diskurzy sa dajú zosúladiť len s veľkými ťažkosťami, aj pre rôzne postavenie skúmaného fenoménu – židovskosti literatúry a tým židovstva vôbec v danej národnej kultúre. Preto napríklad Tamás Berkes v *Predhovore* používa pojem židovstva v úvodzovkách, aby upozornil na rozdielne ponímanie tohto slova v rôznych diskurzoch.

Zborník je rozdelený do dvoch celkov. Prvý – *Priblíženia* – obsahuje tematicky veľmi rozmanité štúdie, ktorých zjednocujúcim motívom je hľadanie odpovede na otázku, či existuje židovská literatúra a akými kritériami vymedziť zaradenie jednotlivých autorov (diel) do tohto okruhu. Jednotliví prispievatelia sa tejto otázke venujú miestami čiastkovo, miestami implicitne – autorov jednoducho zaradia k židovskej literatúre bez toho, aby sa pozastavili nad kritériami, z výberu je predsa jasné, že bol uskutočnený na základe nevypovedaných hľadísk, ktoré sú latentne ale identifikovateľne v pozadí. Otázka definície však všeobecne tvorí základ týchto článkov. Škála možných riešení je veľmi široká: András Veres ako dôkaz existencie židovskej literatúry uvádza súdobé názory na tému (zo začiatku 20. storočia), ktoré židovskú literatúru vyčleňovali. Maďarská židov-

ská literatúra je podľa neho „v skutočnosti výrok postavený na dvojitom (viacnásobnom) zápore – židovskí autori sa najprv odpúťali od židovskej tradície, neskôr od maďarskej“ (s. 23). Poukazuje aj na tabuizovanie témy do deväťdesiatych rokov, a na fakt, že mnohí bádatelia vyčlenenie židovskej literatúry v rámci maďarskej odmietajú. Ágnes Széchenyi vo svojom príspevku o otázkach asimilácie v období dualizmu tiež konštatuje diskutabilitu vyčlenenia židovskej literatúry a upozorňuje na dôležitosť osobných výpovedí, volieb jednotlivých autorov pri otázke vlastnej identity (pričom výpoveď rozprávača stotožňuje s názorom autora). Zo slovenského hľadiska zmysel otázky existencie v slovenskej židovskej literatúre rozoberá Adam Bžoch. Vo svojom článku uvádza genézu otázky v slovenskej literatúre, ktorá sa obmedzuje na príspevok Viliama Marčoka v *Slovenských pohľadoch* roku 1998. Marčok za predstaviteľov židovskej literatúry určil autorov na základe ich príslušnosti k židovstvu, bez ohľadu na to, či sami túto otázku tematizovali alebo či sa k židovstvu hlásili, čo zapadalo do „nacionalisticko-antisemitského“ programu časopisu *Slovenské pohľady*. Namiesto tohto prístupu Bžoch navrhuje niekoľko téz, na základe ktorých možno hovoriť o slovenskej židovskej literatúre alebo vôbec o identite literatúry. Prvá jeho téza hovorí, že židovská identita literatúry sa môže objaviť v textoch, „ktoré môžeme vyhodnotiť ako ego-dokumenty, a ktoré prejavujú vlastnú židovskú identitu na základe plného vedomia a vôle autora“ (s. 55). Druhá téza obsahuje úroveň skúsenosti, osobné prežívanie kolektívnej skúsenosti, podľa ktorej rozhodujúcu úlohu pri vynútenej identite má prežívanie antisemitizmu a holokaust. Autor v príspevku ďalej interpretuje niektoré modelové texty židovskej literatúry, ktoré vyčlenil na základe uvedených téz (Jozef Lánik: *Čo Dante nevidel*, Juraj Špitzer: *Nechcel som byť žid*, Móric Mittelmann-Dedinský: *Na chrbte tigra*). Židovské spojitosti českej literatúry podobne vymedzuje Tamás Berkes (židovský pôvod autorov, židovské témy, s. 91), ale pri uvádzaní bibliografie spomína aj nežidovských autorov, ktorí sa hlbšie venovali židovským témam. Takéto širšie chápanie židovskej literatúry, ktoré sa neobmedzuje len na autorov židovského pôvodu a ich špeciálne skúsenosti, ale priradzuje aj texty venované „židovským“ témam, je prítomné aj v poľskej literatúre. Podľa Doroty Krawczyńskiej v medzivojnovom období existoval pojem poľskej židovskej literatúry, ktorý sa vzťahoval na texty so židovskou tematikou a na texty, ktorých autori sa identifikovali ako židia. Jej štúdiá *Holokaust (a jeho následky) v poľskej literatúre* predstavuje excelentnú analýzu prítomnosti témy s mnohými inšpiratívnymi východiskami – uvádza napríklad veľké tematické okruhy literatúry o holokauste, problém „neschopnosti“ slov zachytiť utrpenie, ktorý vyúsťuje buď do opustenia konvenčných umeleckých postupov v prospech asketickosti alebo do vedomého výberu tradičných literárnych foriem.

Tamás Berkes v príspevku o českej „židovskej otázke“ upozorňuje aj na rozdielne používanie výrazu „otázka“ v českom a maďarskom jazyku, kde má konotáciu „je s nimi problém“. Podobné upresnenia považujem za veľmi dôležité z hľadiska nadnárodného bádania.

Príspevky v prvej časti ponúkajú okrem riešenia otázky opodstatnenosti vyčlenenia židovskej literatúry v rámci národných literatúr aj prehľady základných biografických jednotiek k téme v jednotlivých jazykoch, a tým zborník tvorí veľmi užitočné východisko na poli podobného bádania (napr. Tamás Berkes: *Najnovšia česká odborná literatúra českej „židovskej otázky“*, ale aj spomenutý Bžochov článok).

Do druhej časti zborníku *Portréty* sú zaradené príspevky, ktoré sa zameriavajú na rozbor osudov a diel konkrétnych autorov. Pri portrétových štúdiách sa tiež objavuje problém kritéria zaradenia autorov a diel k židovskej literatúre, prispievatelia ním odôvodňujú opodstatnenosť svojho výberu. Tímea Turi v príspevku o Ernőovi Szépovi rieši túto otázku tak, že v prípadoch diel a tvorby autorov navrhuje skúmať, ako tie „*reagujú na iritáciu, ktorú pre nich predstavuje židovstvo*“, väčšinou na vlastné židovstvo autora (s. 158). V tejto časti zborníka však prevažujú štúdie o slovenských autoroch. Judit Görözdí v článku o maďarsko-židovských identitách na Slovensku po prvej svetovej vojne prináša prehľad možných riešení v ostatných odborných prácach, a po ich analýze si zvolila textologický prístup. Ako objekt skúmania si vyberá biografické texty, ktoré explicitne odzrkadľujú židovské pozadie autora – skúma naratívne súvislosti textovej verzie biografického faktu a s ním súvisiacej identity (s. 120) na príklade autorov Erzsi Szenes a Bélu Szabóa. Dagmar Kročanová sa venuje rozboru tvorby Gejzu Vámoša, ktorého charakterizuje ako odlomenú haluz slovenskej literatúry, čím naznačuje zaujímavé súvislosti medzi Vámošovou vlastnou tvorbou a jeho literárnym osudom. Podobne popieranou postavou slovenskej literatúry je aj Leopold Lahola, ktorého literárnu recepciu približuje článok Gabriely Magovej.

V portrétových štúdiách sa prejavuje spoločný motív jednotlivých autorských osudov, ktorý sa silno prejavuje aj v dielach – a je ním snaha o uchopenie, o neustále preformovanie, redefiníciu vlastnej identity, ako aj moment tabuizovania a odsúvania zo strany súčasníkov, ktoré vyplynuli – no nie výlučne z historických udalostí. Najmarkantnejšie je tento vzorec prítomný v živote Aleksandra Wata, ktorého reidentifikáciám sa venuje štúdia Magdolny Balogh.

Podobné bádanie, ktoré ako tablo vedľa seba dáva rôzne pohľady na fenomén vnímaný rôzne, môže odkryť skryté paralely. Ako jedna z nich sa javí podobná pozícia po nemecky píšucich židovských autorov v Prahe a modernistov v Budapešti. Tieto literatúry spája nielen téma veľkomesta, ale aj pocit odcudzenia, vyčlenenia, aj charakteristika dekadencie zo strany „nežidovských“ autorov. Ďalšia otázka, ktorá veľmi silno rezonuje v zborníku, je otázka kultúry, zodpovednosti kultúry a literatúry vo vzťahu k holokaustu. Táto zdanlivo veľmi špecifická téma, ktorá nezahŕňa len oblasť „prečo kultúra nezabránila vzniku holokaustu“, ale aj otázku spracovania holokaustu prostredníctvom literatúry či umenia, otvára ďalšiu veľmi dôležitú otázku: tému zodpovednosti umenia vôbec a možno aj jeho morality.

Marta Fülöpová

Mgr. Marta Fülöpová, PhD.
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
811 02 Bratislava
SR
E-mail: marcia.fulopova@gmail.com

Román západných Slovanov

Slovanský ústav AV ČR usporiadal v Prahe v dňoch 20. a 21. 10. 2016 konferenciu *Román západných Slovanů: teoretické, historické a interpretační kontexty*. V historickej vile Lanna sa stretli vedci z Ukrajiny, Poľska, Česka a Slovenska, aby navzájom konfrontovali najnovšie výskumy v oblasti románovej tvorby českej, slovenskej a poľskej literatúry. V príspevkoch sa neobjavila problematika lužickosrbskej proveniencie, čo organizátor konferencie vysvetlil celkovou absenciou románovej tvorby v tejto geografickej oblasti a takisto nedostatočným výskumom lužickosrbskej literatúry.

Konferenciu otvorila riaditeľka Slovanského ústavu Helena Ulbrechtová. Účastníci prezentovali svoje príspevky v 5 sekciách. Prvá bola venovaná súčasnému českému a slovenskému románu. Jiří Trávníček (Ústav pre českú literatúru AV ČR, Praha) v súlade s názvom svojho príspevku *Sředoevropský román* predniesol komparatívnu analýzu piatich románov (I. B. Singer, S. Márai, A. Tišma, S. Chwin, A. Bajaja). Pri všetkých podčiarkol úlohu dejín „ako pasce aj zásobárne látky“ a dôležitosť naratívu ako prostriedku oslavy dejín či kronikárskeho zachytenia zanikajúceho sveta. Tibor Žilka (Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra) nadviazal na svojho predrečníka prehľadom tzv. postkoloniálneho románu. V rovnomennom príspevku poukázal na prózy, ktoré vznikali po roku 1945, pričom éru existencie sovietskeho bloku prirovnáva ku koloniálnemu svetu. Vznikajúce romány rozdelil do piatich kategórií (umelecko-politický, dokumentárno-životopisný, esejisticko-životopisný, rodinný, román o GULAGU) a poukázal na spoločnú črtu odkrývania tabuizovaných tém, využívania prvkov postmodernity a prelínania vlastností literatúry faktu a beletrie. Zaujímavú úvahu o zmazávaní hraníc medzi geografickým vymedzením románovej tvorby podal Petr Hrtánek (Univerzita Ostrava) v príspevku *Česko-slovenský, západoslovenský nebo středoevropský román? (K fikčnímu prostoru románu Davida Zábranského* Martin Juhás čili Československo). Autor prostredníctvom nespohľadlivého rozprávača vytvoril svet, v ktorom nie je nič isté, prirodzenú kontinuitu narušil retrospektívou, vynechávaním alebo predznamenaním udalostí. Výsledkom je provokatívna naratívna hra na kroniku, v ktorej mýty pôsobia ako politické manipulácie a fikčný svet sa správa ako kvapalina. *Podoby postmodernistického románu v české a slovenské literatuře* Lubomíra Machalu (Univerzita Palackého, Olomouc) v panoramatickej komparácii českej a slovenskej literatúry predstavili postmodernú tvorbu autorov v chronológii od sedemdesiatych rokov 20. storočia do súčasnosti. L. Machala vníma postmodernu ako najrozšírenejší koncept poslednej tretiny 20. storočia, pričom v slovenskej literatúre dosiahol vrchol v osemdesiatych rokoch a v Čechách bol neprehliadnuteľným fenoménom v deväťdesiatych rokoch, keď zohral v literatúre aj nezanedbateľnú iniciačnú rolu. Prvý blok ukončil príspevok Vladimíra Novotného (Univerzita Pardubice) *Postmoderní frenetizmus v západoslovanském románopisectví*. Poukázal v ňom na rozdielne spôsoby využitia frenetizmu v 19. storočí a v súčasnej literatúre a súčasne vyjadril pre-

svedčenie, že zameranie na city čitateľa, „třeštění“ v literatúre bude mať stúpajúcu tendenciu.

Druhý blok otvoril príspevok Petra Posledného *Jerzy Pilch ve stopách Bohumila Hrabala? (Hermeneutika tzv. pábení)*. Poslední poukázal na spoločnú črtu outsiderstva u oboch autorov, ktoré sa však vytvára z rôznych dôvodov. U Hrabala je dôsledkom politických udalostí, u Pilcha vzniká z vlastnej vôle. Vytvoril aj ďalšie paralely v oblasti intertextových prepojení, vytvárania fikčného sveta a palimpsestového vrstvenia významu Kainovho znamenia v dielach oboch autorov. Nasledujúce dva príspevky sa týkali historického románu. Adelaida Mezeiová (Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava) sa zamýšľala nad rolou historického románu G. Maršalla-Petrovského *Jánošík* v kontexte vývinu slovenskej literatúry (*Formovanie dobrodružno-historického románu v slovenskej literatúre*), keď je tento autor z prostredia slovenskej vojvodinskej komunity vnímaný so svojím dielom ako margi-nálny. Peter Káša (Univerzita P. J. Šafárika, Prešov) vytváral paralely v textoch P. Rankova *Stalo sa 1. septembra* a P. Jaroša *Tisícročná včela*. Poukázal na paradox prijatia Rankovov-ho románu laickou a vedeckou verejnosťou, zdôraznil potrebu rozlíšenia školskej/didactickej a vedeckej interpretácie literatúry. Interpretáciu románov využil na dokázanie tézy, že naratívne štruktúry problematizujú dejiny, uzlové body, ktoré historici kanonizujú. Miron Pukan (Univerzita P. J. Šafárika, Prešov) v prehľadovom príspevku *Adaptačné prístupy in-scenátorov k románovému prototextu* v súčasnom slovenskom divadle uviedol dôležité mo-menty pri divadelnej adaptácii prozaickej látky a zdôraznil dôležitosť dodržania základných toposov prózy cez inscenačné techniky.

Úvodný príspevok tretieho bloku sa tematicky zdanlivo vymykal ostatným. Petr Foret (Univerzita Palackého, Olomouc) predstavil *Československý komiksový román v jeho teoretických, historických a interpretačných kontextoch*. Poznamenal, že prívlastok československý je príznačný, pretože slovenskí autori píšu po česky a vydávajú svoje diela v Čechách a samostatný slovenský komiks neexistuje. V súlade s teóriou T. Žilku zaradil komiksový román do postmodernity, zdôraznil dôležitosť vizualizácie umenia ako neprehliadnuteľného trendu súčasného vnímania umenia a podčiarkol postupné stieranie rozdielu medzi vysokým umením a populárnou literatúrou na základe presunu komiksu z novinových stánkov do kníhkupectiev (vzhľadom na publikačnú formu komiksu). Joana Czaplińska (Univerzita Opole) sa pozastavila nad rolou odporcov v dejinách a ich umeleckým zobrazením v českej literatúre poslednej tretiny 20. storočia. V príspevku *Odbiorca ma znaczenie, czyli jak snuć opowieść o historii powojennej Czechosłowacji* porovnávala informačnú a psychologizačnú zložku v románe a zdôraznila význam vyu-žitia paródie, hyperboły a alúzie pri demaskovaní nespravodlivosti sveta. Bogusław Baku-ła sa zamýšľal nad prvkom autotematizácie a prostredníctvom definícií rozlíšil v súvislos-ti s témou príspevku (*Polska powieść autotematyczna w wieku XX: tradycja, przemiany, miejsce w systemie ga-tunków*) denník, quasidenník, biografu a esejistický román. Roko-vanie prvého dňa uzavrela svojím príspevkom *Reprezentacje powieści eksperymen-talnej okresu wielkiej awangardy – motywy, konteksty, realizacji (na przykładach wybranych utworów Milady Součkovéj i Jana Brzękowskiego)* Kamila Woźniak (Univerzita Wrocław). U oboch autorov poukázala na prevahu hry s čitateľom, využitie metatexto-vých prvkov, smerovanie k „totálnej“ literatúre a autonarácia.

Druhý deň konferencie otvorila Aleksandra Pająk (Univerzita Opole) inšpiratívnym príspevkom „... a počínal tužiť, že s obrazy to tady nebude jednoduché.“ *Ekfrastyczność w powieści Cesta do pekel Václava Vokolka*. Predstavila paralely obrazov nemeckých, rakúskych a holandských maliarov s ekfrastickými detailami textu V. Vokolku. Poukázala na základný kompozičný prvok jeho diela – hru obrazu a slova. Ukrajinské kontexty v tvorbe českých autorov osobitne J. Hájička uviedla Iryna Zabiia (Národná univerzita T. Ševčenka, Kyjev) v referáte *Nový český realistický román na Ukrajině (Jiří Hájiček, Rybí krev)*. V teoretickej rovine sa zaoberala otvorenosťou románovej formy a vzťahom realizmu a postmodernizmu, problematizovala vzťah ukrajinskej literatúry k dejinám. Informatívny charakter mal výstup Doroty Żygadło-Czopnik (Univerzita Wrocław). Ako napovedal názov *Twórczość pisarek czeskich w Polsce po 1989 roku (przekłady i recepcja)*, podala prehľad prekladov českých spisovateliek do poľštiny. Zdôraznila dôležitosť sprístupnenia českej literatúry, osobitne „ženskej“, pri prekonávaní stereotypov a predsudkov. Podobné zameranie mal príspevok Tomasa Derlatku (Slovenský ústav AV ČR, Praha) *Epicentra i hipocentra powieści Słowian Zachodnich (1945 – 1989). Plaszczyna tematyczna*. Vymedzil priestor literatúry západných Slovanov a stanovil hipocentrá (všeobecné tematické východiská) a epicentrá (špecifické využitie témy v národných literatúrach). Najčastejšími hipocentrami sú vojna, holokaust, sci-fi, socialistický realizmus, naopak epicentrami varšavské povstanie, SNP, heydrichiáda atď. Teoretické zameranie malo vystúpenie Richarda Změlíka (Univerzita Wrocław) *Spaciální komplexy fikčních narativů*. Pri predstavení pojmu spacionality poukázal na dôležitosť sémantických, semiotických, morfológických, kontextových, kognitívnych a literárno-kartografických kritérií, ktoré určujú vonkajší priestor diela. V poslednom bloku sa predstavili aj Daniel Kalinowski a Adela Kuik-Kalinowska (Pomorská akadémia, Słupsk), ktorí priblížili osobitosti kašubskej literatúry na dielach Jana Drzeżdżona, Stanisława Jankeho, Arthura Jabłońskiego a Alojza Budzisa.

Bohatá diskusia, ktorá rámcovala každý blok konferencie prispela k vyjasneniu si východísk chápania historického a historizujúceho románu, postmodernistického a realistického prístupu v tvorbe, definovala z pohľadu referujúcich postkoloniálny a stredoeurópsky román. Zborník, ktorý usporiadatelia konferencie pripravujú, bude určite hodnotným príspevkom k výskumu literatúry západných Slovanov.

Adelaida Mezeiová

OBSAH LXIII. ročníka 2016

ŠTÚDIE

B a r b o r í k, V., Šibolet socialistického realizmu (Uplatnenie pojmu v reflexii literatúry prvej polovice 70. rokov).....	1
B r t á ň o v á, E., Dva dolnozemske (vojvodinské) katechizmy.....	399
B y s t r z a k, M., K recepcii kultúrno-kritických textov A. Matušku z tridsiatych rokov 20. storočia v slovenskom a českom kultúrnom prostredí (Tido J. Gašpar, Ferdinand Peroutka)	81
H e m e l í k o v á, B., Chudá holka. Serializovaný román pro ženy a dívky v počátcích české populární žurnalistiky.....	104
H o l a n o v á, M., Červená knihovna proti červené knihovně. Žánrové stereotypy a jejich variace	114
H u č k o v á, D., Dve state o modernom dramatickom umení (VHV, Ivan Lilje Lysecký)	454
K u b e a l a k o v á, M., Lúbostná próza v populárnej literatúre 19. storočia	126
M á l k o v á, I., Tvůrčí a „ediční“ činnost Jaromíra Šavrdy a „kritika“ v soudních rozsudcích a trestním spisu	29
M a t e j o v í č, P., Literárna kritika v ére samizdatu	16
P á c a l o v á, J., Dvojdnové putovania dolnozemskeho Slováka po slovanskom svete	435
P a s s i a, R., „Deštrukcia pojatia socialistického realizmu“ (ku kauze „magický realizmus“ v Romboide v roku 1987).....	22
P a š t é k o v á, J., Dvojité identity vojrovej skúsenosti. Rozstup autora a subjektu v slovenskej povojrovej próze (Leopold Lahola a Jožko Lánik)	165
S v e t l í k, A., Kritické čítanie slovenskej vojvodinskej literatúry na Slovensku v druhej polovici 20. a začiatkom 21. storočia.....	235
Š i m á k o v á S p e v á k o v á, M., Postmoderná situácia slovenskej literatúry vo Vojvodine a procesy transformácie poézie od šesťdesiatych rokov 20. storočia	263
H a r p á ň, M., Peter Zajac a pokus o pulzačnú estetiku	320
M a t e j o v, F., Lyrika/poézia ako (jedna) inšpirácia a doména „estetiky chvenia“ (Niekoľko poznámok k téme)	326
M i k u l a, V., Mladý literárny kritik (a vedec) Peter Zajac.....	335
P l e s n í k, L., Trojmočná inšpiratívnošť Zajacových genologických výskumov	345
R a B l o f f, U., Ako skúmať kultúrne si prisvojovanie horstiev? Cesty do Tatier	356
V a n e k o v á, O., Neznáma príležitostná tlač Michala Godru z roku 1841	422

ROZHEADY

C s i b a, K., K čítaniu druhého dielu memoárov Mila Urbana	468
D o m o r á k, D., Prolegomény k výskumu existenciálnej literatúry	215
D r a g a n o v á, A., Podoby argumentácie v kontexte formovania sa generačného sporu „mladí“ verzus „starí“ (časopis Hlas)	189
H o d o l i č o v á, J., Pôvodná literárna tvorba pre deti a mládež vojvodinských Slovákov v rokoch 1996 – 2015 (bilancia).....	287
K a z a l a r s k a, Z., Poetika prípravy: České a slovenské scény autobiografického písania v 70. a 80. rokoch 20. storočia.....	364
M a c s a l i o v á, L., Milan Zelinka – oneskorený debutant.....	207
P o r í ť e k o v á, A., Intertextualita v slovenskej postmodernej próze. Podoby medzitekstového nadväzovania v prozaickom diele Dušana Duška Ponožky pred odletom.....	134
R i š k o v á, L., Neprehliadnuteľná, no prehliadaná „truchlivosť Dobromysla“.....	45
S e v š e k Š r a m e l, Š., Zabúdať a spomínať. Čítanie prozaických textov Pavla Vilíkovského a Jana Balabána.....	140
Š a k o v á, J., „Napajedený roj sršňov“. Nadrealisti v medzigeneračných sporoch	199
Š á m a l, P., Když cenzura produkuje. Na príkladu Zakázaných próz Vladimíra Mináče	479
Š t a f u r o v á, K., Ukrižovanie ako zločin. K poetike pôstnych piesní Juraja Paulína Bajana	179
V a l e n t o v á, A. M., Slovenské evanjelické časopisy v srbskej Vojvodine	298

DISKUSIA

Pavlovičová, K., Odpoveď J. Zamborovi na kritiku Dekonstrukcia Proglasu.....	64
--	----

RECENZIE

Bilińska, I., Joanna Goszczyńska: Wielkie spory małego narodu	309
Bílik, R., Zajac, Peter: Slovenské kargo	389
Domorák, D., K dielu Jána Števčeka. Pri príležitosti nedožitého 85. výročia narodenia literárneho vedca, pedagóga, prekladateľa.....	303
Draganová, A., Fülöpová, Marta: Odvrávajúce obrazy. Vzájomná podoba Maďarov a Slovákov v slovenskej a maďarskej próze 19. storočia	305
Fülöpová, M., Balogh, Magdolna (ed.): Voľby a nutnosti. Židovský sebaobraz a spoločenské vedomie v strednej Európe (Literárne a kultúrne štúdie)	488
Jareš, M., Passia, Radoslav: Na hranici (Slovenská literatúra a východokarpatský hraničný areál).....	73
Kuzmíková, J., Žilka, Tibor: Dobrodružstvo teórie tvorby.....	228
Macsaliová, L., Ryanová, Marie-Laure: Naratív jako virtuální realita (Imerze a interaktivita v literatuře a elektronických médiích)	225
Matejov, F., Petříček, Miroslav (text) – Fila, Rudolf (ilustrácie): Obraz a slovo	70
Mikšík, M., Rišková, Lenka – Hučková, Dana (eds.): Viliam Turčány (Pamäť literárnej vedy)	313
Pácalová, J., Kiss Szemán, Róbert: Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národný emblematicismus středoevropských Slovanů.....	150
Rusňáková, P., Homza, Martin et al.: Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy.....	485
Rusňáková, P., Kowalská, Eva: Na ďalekých cestách, v cudzích krajinách. Sociálny, kultúrny a politický rozmer konfesijného exilu Uhorska v 17. storočí	222
Šaková, J., Tippnerová, Anja: Permanentní avantgarda? Surrealismus v Praze	154
Šaková, J., Bürger, Peter: Theorie avantgardy. Stárnutí moderny.....	392

Z VEDECKÉHO ŽIVOTA

Domorák, D., Medzinárodné vedecké sympóziu pri príležitosti 70. narodenín prof. PhDr. Petra Zajaca, DrSc.....	160
Draganová, A., Literárnokritická reflexia slovenskej literatúry 2014 – 2015.....	77
Macsaliová, L., Literárnohistorické kolokvium IV. Klasicismus	158
Macsaliová, L., S. H. Vajanský: Na rozhraní umenia a ideológie	237
Mezeiová, A., Román západných Slovanov.....	491
Rusňáková, P., Kultúrne dedičstvo Gemera a Malohontu a jeho sprístupňovanie	157
Šaková, J., K dielu Pavla Vilikovského	231
Štafurová, K., Pamäť literárnej vedy pri príležitosti 70. výročia narodenia Gizely Gáfríkovej.....	233

Informácia pre autorov

Slovenská literatúra je vedecký recenzovaný časopis, ktorý začal vychádzať v roku 1954. Jeho vydavateľom je Ústav slovenskej literatúry SAV. V súčasnosti je jeho periodicita šesť čísel ročne. Časopis poskytuje priestor pre domácich a zahraničných slovakistov na publikovanie výsledkov vedeckého výskumu v oblasti slovenskej literatúry a teórie literatúry.

Časopis je citovaný v elektronických databázach Central European Journal of the Sciences and Humanities (CEJSH) a European Reference Index for the Humanities (ERIH). Základné informácie o časopise sa nachádzajú na <http://www.uslit.sav.sk/slovlit.htm>.

Štúdie ponúknuté redakcii prechádzajú anonymným recenzným konaním dvoch lektorov. Výsledok konania bude prispievateľom oznámený do 10 týždňov od doručenia príspevku. Redakcia predpokladá, že príspevok, ponúknutý časopisu *Slovenská literatúra* na uverejnenie, nebol predtým publikovaný inde alebo poskytnutý na publikovanie inému periodiku alebo zborníku.

V rámci zefektívnenia redakčnej činnosti pripravila redakcia časopisu *Slovenská literatúra* redakčnú normu časopisu. Publikovanie textov v konkrétnej rubrike je v kompetencii redakcie. Časopis *Slovenská literatúra* má nasledujúce rubriky: Štúdie (rozsah príspevku do 35 normostrán), Rozhľady (do 25 normostrán), Diskusia (5 – 20 normostrán), Pramene a dokumenty (do 15 normostrán), Kronika (2 – 10 normostrán), Recenzie (4 – 8 normostrán), Anotácie (2 – 5 normostrán), Z vedeckého života (2 – 5 normostrán). Normostrana obsahuje 1800 znakov vrátane medzier. Zaradenie iných rubrik je v kompetencii redakcie a riadi sa aktuálnymi potrebami časopisu.

Prosíme o rešpektovanie nasledujúcich pokynov:

- Príspevky zasielajte v elektronickej podobe: editor Word, veľkosť písma 12, typ písma Times New Roman, riadkovanie 1,5, zarovnanie textu k ľavému okraju.
- Názvy diel, ako aj citáty z diel (prameňov) označujte *kurzívou*, pričom citáty uvádzajte do úvodzoviek.
- Bibliografické odkazy uvádzajte v poznámkovom aparáte pod čiarou, rešpektujte nižšie uvedenú bibliografickú normu.
- Za každým odborným príspevkom uveďte použitú literatúru v abecednom poradí, taktiež s dodržaním uvedenej normy.
- Za štúdiou, ktorá je výstupom grantového projektu, uveďte jeho názov, číslo a meno vedúceho riešiteľa.
- Spolu s odborným príspevkom zašlite jeho resumé v tejto štruktúre:
 - cieľ príspevku (cca 25 slov),
 - metodika (odkiaľ ste čerpali, cca 2 – 3 riadky),
 - výsledky (100 – 150 slov),
 - prínos (cca 2 – 3 riadky),
 - 3 – 4 kľúčové slová.

Bibliografická norma:

• Vedecké monografie vydané doma

HABAJ, Michal: *Druhá moderna*. Bratislava : Ars Poetica, 2005.

- **Kapitoly vo vedeckých monografiách vydaných v zahraničí**
ŠÚTOVEC, Milan: Tézky ku generatívnej teórii prózy. In: *Od iniciatívy k tradícii. Štrukturalizmus v slovenskej literárnej vede od 30. rokov po súčasnosť*. Antológiu zostavili, úvod a komentáre napísali a edične pripravili Fedor Matejov a Peter Zajac. Brno : Host, 2005, s. 263 – 285.
- **Kapitoly v knižných publikáciách**
ZAJAC, Peter: Literárne koláže Oskára Čepana. In: *Výtvarník Oskár Čepan*. Trnava : Galéria Jána Koniarka, 2005, s. 81 – 85.
MIKULOVÁ, Marcela: Skeptický optimista Tajovský. In: TAJOVSKÝ, Jozef Gregor: *Prózy*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 416 – 430.
- **Vedecké štúdie v domácich vedeckých časopisoch**
BARBORÍK, Vladimír: Jazdecká legenda vo vývine Vámošovej prozaickej tvorby. In: *Slovenská literatúra*, roč. 52, 2005, č. 1, s. 34 – 41.
- **Vedecké práce v zborníkoch vydaných v zahraničí**
PAŠTEKOVÁ, Jelena: Die Reflexion moralischer Aspekte des Krieges im slowakischen Spielfilm. In: CORNELISSE, Ch. – HOLEC, R. – PEŠEK, J.: *Diktatur – Krieg – Vertreibung. Erinnerungskulturen in Tschechien, der Slowakei und Deutschland seit 1945*. Essen : Klartext, 2005, s. 295 – 308.
- **Vedecké práce v zborníkoch vydaných doma**
BÍLIK, René: Začíname žiť – pokus o konštruovanie novej kultúrnej identity po r. 1948. In: PROFANTOVÁ, Z. (ed.): *Malé dejiny veľkých udalostí v Československu po r. 1948, 1968, 1989 I*. Etnologické štúdie 13. Bratislava : Ústav etnológie SAV, Ústav pamäti národa, 2005, s. 82 – 96.
- **Recenzie**
JENČÍKOVÁ, Eva: Paštékova, Jelena a kol.: Poetika a politika. Umenie a päťdesiate roky. Bratislava : SAP. 2004. In: *Slovenská literatúra*, roč. 52, 2005, č. 6, s. 456 – 459.
PETRÍK, Vladimír: Štefan Žáry si permanentne spomína. (Žáry, Štefan: Bratislavský chodec. Bratislava : PT, 2004.) In: *Romboid*, roč. 40, 2005, č. 2, s. 83 – 84.

Príklad:

LITERATÚRA

GLANC, Tomáš: Chůze dvěma nohama. Komentář k českému hledání literárních dějin. In: *Česká literatura*, roč. 54, 2006, č. 1, s. 74.

KLIEMS, Alfrun – RABLOFF, Ute – ZAJAC, Peter: Vorwort: Lyrik des 20. Jahrhunderts in Ost-Mittel-Europa Eingrenzungen und Abgrenzungen. In: KLIEMS, A. – RABLOFF, U. – ZAJAC, P. (Hg.): *Spätmoderne. Lyrik des 20. Jahrhunderts in Ost-Mittel-Europa I*. Berlin : Frank & Timme, 2006, s. 16.

TUREČEK, Dalibor: Čtyři otázky metodologie literárních dějin. In: WIENDL, J. (ed.): *Hledání literárních dějin v diskusi*. Záznam diskuse z literárněvědného kolokvia konaného 22. a 23. září 2005 v Českých Budějovicích. Praha – Litomyšl : Paseka, 2006, s. 63.

Redakcia časopisu Slovenská literatúra

Slovenská literatúra – harmonogram redakčných uzávierok v roku 2017

Číslo 1: 15. december 2016

Číslo 2: 15. február 2017

Číslo 3: 15. apríl 2017

Číslo 4: 15. jún 2017

Číslo 5: 15. august 2017

Číslo 6: 15. október 2017

Rukopisy v súlade s redakčnou normou časopisu prosíme zasielať v elektronickej podobe na adresu redakcie usllred@savba.sk.